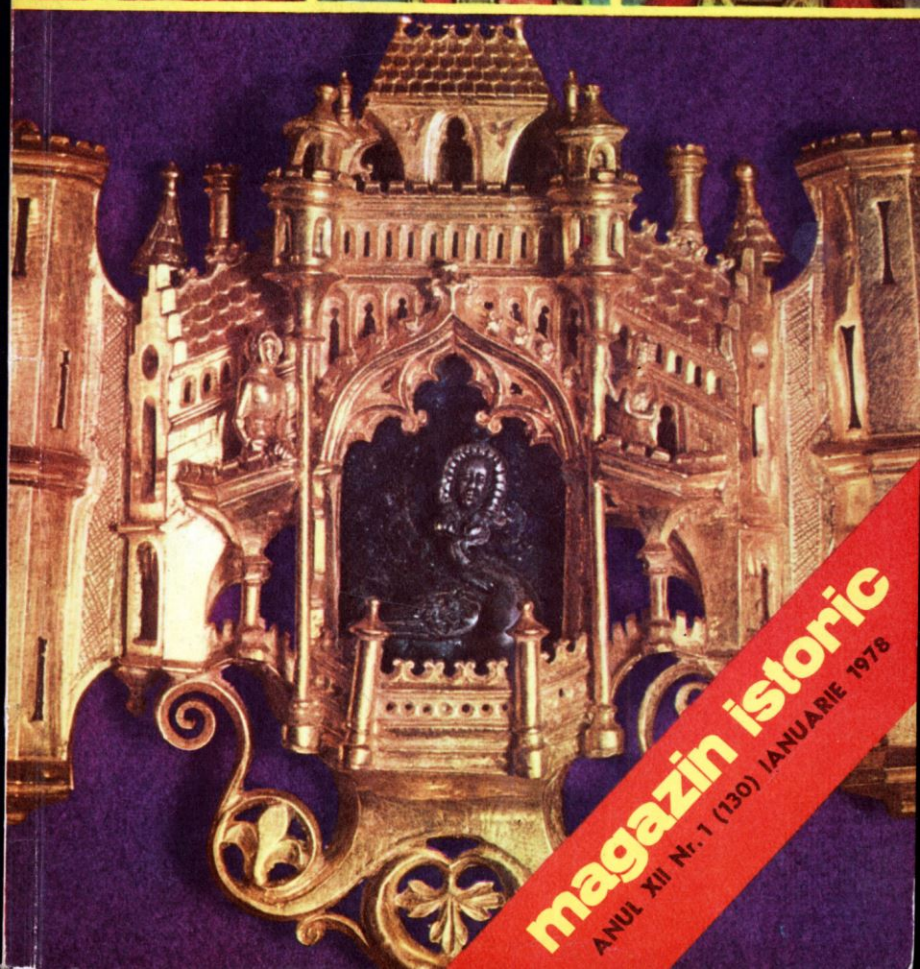

magazin istoric
ANUL XII Nr. 1 (130) IANUARIE 1978

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjuncț
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER

VIRGIL CÂNDEA

NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY

TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU

M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA

ȘTEFAN ȘTEFANESCU

①

②

③

④

①④ Portret al ctitorului (probabil voievodul Vlaicu-Vladislav) — din primul strat de pictură (stînga sus) și tabloul votiv al lui Vlaicu-Vladislav și al doamnei Ana într-o replicare tîrzie (ctitoria domnească din Curtea de Argeș). Paftaua de aur descoperită la 31 iulie 1920 în mormîntul nr. 10 de la Curtea de Argeș (azi la Muzeul de Istorie al R.S.R.) atribuită, de asemenea, ctitorului acestui lăcaș. Vestigiile străvechii vetre voievodale de la Curtea de Argeș. Sus: imaginea panoramică a Curții domnești la 1840 (stampă de Michel Bouquet); dreapta jos: urmele arheologice ale palatului lui Basarab I; stînga jos: ruinele clădirilor înălțate de Neagoe Basarab (Curtea de Argeș, străveche vatră volevodală după 1150, p. 27)

② Dragoș vodă (pictură de Gheorghe Iatarescu aflată în fondurile Muzeului de Artă al Municipiului Ploiești) (Vișeu, Iza, Vaser — riuri ce-au „izvorit” de la traco-daci, p. 16)

③ Orfevrăria tracă, factor intermediar în transmiterea către Apus a stilurilor orientale (teoria aparține cercetătorului englez T.G.E. Powell; vezi Magazin istoric, nr. 9/1976), după cum se poate remarca și din scenele care împodobesc cazanul descoperit în mlaștinile de la Gundestrup, Danemarca, secolele II-I î.e.n.; zeita fertilității (dreapta) și zeul cu coarne Cernunnos. Sus: statueta din bronz, reprezentîndu-l, probabil, pe Thor, zeul furtunilor; strînge în mîini un obiect care pare a fi un baros cu trei capete (Danemarca între preistorie și istorie, p. 52)

sumar

Timpul revoluționar al istoriei noastre: CRISTIAN POPIȘTEANU	2
Hotărîrea Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 26-27 octombrie 1977 cu privire la aniversarea a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent	4
Călătoria lui Herodot la Marea Neagră: PETRE ALEXANDRESCU	6
Stîndardul dacilor pe Arcul de triumf al lui Galerius?: ION BARNEA	11
Vișeu, Iza, Vaser — riuri ce-au „izvorit” de la traco-daci: VASILE BOLOGA	16
Ecoul luptei pentru unirea Principatelor în Marea Britanie	
● Moțiunea lui Gladstone în Camera Comunelor: MIRCEA MALIȚA	17
„România își aparține de drept și de fapt”: IOANA URSU	25
Curți și reședințe domnești: ȘTEFAN S. GOROVEI	27
Curtea de Argeș — străveche vatră volevodală după 1150: N. CONSTANTINESCU	33
Acele programatice ale revoluției românilor din 1848: ION BULEI	36
In memoriam acad. Constantin C. Giurescu	38
Vrem să ne unim cu țara! De la Supplex la Pronunciament: ȘTEFAN PASCU	44
Lello Basso, senator italian — Valorile trecutului, o permanență a istoriei: CRISTIAN POPIȘTEANU	46
«Jurnal politic»: MARTHA BIBESCU	52
Danemarca între preistorie și istorie: LUDWIG KRABBE	55
Ilustrul captiv de la Wilhelmshöhe: ANDRÉ CASTELOT	
● «1 947 premianți»... 37 ● Cărți sosite la redacție... 43 ● Poșta Magazin istoric... 62	

TIMPUL REVOLUȚIONAR AL ISTORIEI NOASTRE

„Avem o strategie generală, o linie politică clară, un program care asigură tot ce este necesar înaintării într-un ritm tot mai rapid a patriei noastre pe calea dezvoltării economico-sociale, a civilizației socialiste”.

NICOLAE CEAUȘESCU

Există o definire concret-istorică de o majoră și adnc mobilizatoare semnificație în documentul fundamental, de o excepțională viziune revoluționară, Raportul secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la recenta Conferință Națională a P.C.R.:

„Ca urmare a dezvoltării armonioase a industriei și agriculturii — cele două sectoare de bază ale economiei noastre naționale — se va asigura creșterea mai accentuată a venitului național, acesta ajungând în 1985 la 2.400-2.500 dolari pe locuitor. Aceasta ne dă temei să apreciem că viitorul cîineal va marca un nou salt calitativ pe toate planurile vieții economice și sociale. România va depăși starea de țară în curs de dezvoltare, în accepțiunea contemporană a acestei noțiuni, trecînd la stadiul de țară cu o dezvoltare medie”.

Iată, asadar, istoria socialismului în acțiune.

Iată, asadar, cum poporul român, care vede în politica partidului propria sa politică, găsește cele mai temeinice rațiuni să-și manifeste deplina aderență la hotărârile Conferinței Naționale a P.C.R., angajarea conștientă în opera istorică de realizare a lor. În strategia — atît de magistral definită în Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu — trecerii la un alt stadiu de dezvoltare, poporul nostru găsește o nouă confirmare a faptului că partidul comunist este de drept și de fapt legaturlor celor mai glorioase tradiții de luptă, al celor mai înalte aspirații de progres și fericire ale istoriei românești.

Opțiunile socialiste, ferme, de dezvoltare a patriei străbună pentru care s-a pronunțat ireversibil poporul nostru își găsesc înălțătoare împliniri. Eveniment de o deosebită importanță, nu numai în viața forței politice conducătoare a națiunii noastre, ci și în viața întregii societăți românești, Conferința Națională a întărit prin noi și fundamentale argumente înaintarea tot mai hotărîtă a României pe calea edificării socialismului multilateral dezvoltat și a comunismului, potrivit istoricului program adoptat de Congresul al XI-lea al P.C.R. din 1974.

Lumea contemporană, cu un spectru atît de larg de evoluții istorice ale popoarelor, găsește în România socialistă imaginea unei societăți noi, în care, într-un mod profund revoluționar, pe baza orientărilor stabilite din 1965 de Congresul și Conferințele Naționale ale partidului — orientări legate pentru totdeauna de euforizantele gîndire și neobosite activitate a personalității care deschide mereu orizont nou istoriei românești fiind sufletul din sufletul poporului, tovarășul Nicolae Ceaușescu — se desăfoară o continuă și permanentă perfecționare a diferitelor laturi esențiale ale vieții sociale. Scopul major, căruia se subsumează și ansamblul de hotărîri și măsuri adoptate de Conferința Națională, care pun în centrul muncii întregului popor primatul calității, este progresul neîntrerupt al întregii societăți, înflorirea cît mai deplină a personalităților umane, ridicarea țării noastre pe noi culmi de civilizație, o contribuție tot mai activă la schimbul mondial de valori materiale și spirituale, la pacea, securitatea și cooperarea între toate națiunile lumii.

Document de remarcabilă valoare programatică, teoretică și practică, pentru întreaga activitate a partidului și statului, pătruns de adevărată bucurie de noi idei, teze și concluzii cu care ne-a obșnuit gîndirea secretarului general al partidului nostru, străbătut de acel umanism revoluționar care dă nobila măsură a faptelor proprii soldatului partidului care, de 45 ani, și-a închinat întreaga activitate cauzei libertății poporului, fericirii și bunăstării lui, impregnat de profunda cunoaștere de către președintele țării a legilor dialectice a realităților interne și internaționale, Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu a devenit o busolă a muncii întregii republici.

Aprobînd întru totul concluziile, ideile și tezele desprinse din această amplă și exemplară analiză, obiectivele, sarcinile și indicațiile trasate pentru continuarea activității întregului partid și popor în vederea ducerii la bun sfîrșit a tuturor obiectivelor planului cîineal, a programului suplimentar de dezvoltare economico-socială a țării, a Programului privind pentru ridicarea pe o treaptă nouă, superioară, a construcției socialismului în patria noastră, pentru accelerarea progresului și civilizației societății românești, creșterea bunăstării și asigurarea fericirii întregului nostru popor, Conferința Națională și-a însușit în întregime determinarea profundă făcută de Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu, în spiritul principiilor materialismului dialectic și istoric, realității actuale a vieții internaționale, tendințelor fundamentale ale dezvoltării societății contemporane, precum și orientările practice stabilite pentru viitor.

Expresie elocventă a istoriei românești în actuala etapă de dezvoltare a poporului nostru, Raportul tovarășului Nicolae Ceaușescu situează cu precizie România în cadrul istoriei universale contemporane. În dialogul poporului român cu celelalte popoare, glasul cel mai autorizat al națiunii noastre socialiste a făcut cunoscută din nou încrederea spiritului robust românesc — călîi în milenii de încercări ale istoriei prin care s-a afirmat — în capacitatea forțelor rațiunii, a solidarității internaționale a forțelor sociale progresiste care sînt în ascensiune obțin noi și importante poziții predominante, devin tot mai puternice și mai influente. „Este cert — spunea secretarul general al partidului nostru — că ele reprezintă forța în stare să lichideze cu desăvîrșire politica imperialistă, de reîmpărțire a lumii în zone de influență și dominație, să determine oprirea cursei înarmărilor și soluționarea unor anomalii economice, sociale și politice care întîrein și adîncesc criza, să impună promovarea în lume a unei politici noi, democratice, bazată pe echitate și dreptate socială, să asigure pacea pe planeta noastră”.

Dezbaterea politică a problemelor trecutului, prezentului și viitorului partidului și patriei, la care am asistat în cele trei zile în înaltul frum comunist, precum și întreaga activitate de pregătire a Conferinței, într-un spirit profund responsabil, au fost o lecție istorică de democrație muncitorească, au confirmat întru totul viabilitatea democrației de tip nou, revoluționară. S-a văzut că viața atestă pe deplin că numai în acest mod, cu participarea directă a clasei muncitoare, a maselor populare la conducerea societății, îmbinînd activitatea organelor reprezentative cu aceea a organelor de participare directă a oamenilor muncii la conducere, se asigură o democrație reală, superioară, cum nu a existat niciodată în trecut.

Munca eroică desfășurată de întregul nostru popor, de toți oamenii muncii fără deosebire de naționalitate, sub conducerea și la chemarea partidului comunist, pentru lichidarea urmărilor cutremurului catastrofal din primăvară și înfăptuirea măsurilor adoptate imediat din inițiativa secretarului general al partidului, a exprimat o realitate istorică nouă în care-și dau mîna capacitățile economiei planificate românești de a face față cu succes oricăror

greutăți, cu uriașă forță organizatorică și politică a P.C.R., hotărârea de nestrămutat a națiunii întregi de a învinge greutățile și a asigura cursul ascendent al dezvoltării societății socialiste.

Omagiul adus de Conferința Națională tuturor acelor care de-a lungul secolelor au ținut sus steagul neatfînării, tuturor revoluționarilor, comunistilor care de-a lungul deceniilor au înălțat stindardul luptei revoluționare, al luptei pentru democrație, libertate, independență, exprimă osmoza dintre istoria prezentului și cea a trecutului românesc, atât de puternic și vibrant manifestată în anul cuceririi cu arma în mână a independenței absolute a țării noastre, în anul celor trei decenii de republică.

Deceniile de când întreaga putere politică a trecut în mâinile clasei muncitoare în alianță cu țărănimea, cu intelectualitatea, cu celelalte categorii sociale, în mințile întregului popor au demonstrat cu prisosință capacitatea celei mai revoluționare clase a vremurilor noastre de a face față misiunii de înaltă răspundere istorică de a conduce națiunea noastră pe calea făuririi noului orindui social, a socialismului și comunismului în România. A devenit o realitate istorică rolul conducător direct al clasei muncitoare în toate sferile și în toate domeniile vieții sociale. Conferința Națională a subliniat cu tărie că această realitate este o necesitate vitală, legică a dezvoltării spre stadiile superioare ale socialismului și trecerii spre comunism. În fapt, experiența istorică a ultimelor decenii a generat o concluzie de importanță fundamentală — prghișă hotărâtoare, condiția principală a făuririi noului orindui — constituie asigurarea rolului conducător în societate al clasei muncitoare, alături cu țărănimea, cu intelectualitatea, cu celelalte mase muncitoare, conducerea luptei întregului popor de către partidul comunist.

Așa cum în urmă cu trei decenii, proclamarea republicii a însemnat, sub raport istoric, momentul care a deschis calea puterniceilor transformări revoluționare, socialiste din patria noastră, tot astfel dacă dorim să exprimăm esența Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român din decembrie 1977 — sub ale cărei însușiri perspective am pășit în anul nou — putem să o definim drept un puternic accelerator al progresului ei istoric.

Cristian POPIȘTEANU

HOTĂRÎREA

Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 26-27 octombrie 1977

cu privire la aniversarea a 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent

În anul 1980 se împlinesc 2 050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, condus de Burebista — moment de cea mai mare însemnatate în istoria poporului român.

Constituirea statului centralizat sub conducerea lui Burebista, în jurul anului 70 î.e.n., a fost rezultatul dezvoltării vieții materiale și spirituale pe teritoriile locuite de geto-daci, care făceau parte din numeroasa populație a tracilor, cu adânci rădăcini în întreg spațiul carpato-danubian-pontic. Statul dac a cunoscut o puternică înflorire economico-socială în secolul I e.n., sub conducerea lui Decebal (84-106 e.n.).

Ca urmare a politicii de expansiune duse de împărații de la Roma, între statul dac și imperiul roman au apărut conflicte, au izbucnit războaie. După cucerirea Daciei de către romani — care ca orice cucerire a avut și urmări tragice pentru poporul dac — pe baza împlinirii strîine a celor două civilizații ce au conviețuit vreme îndelungată, viața economică, socială și culturală din aceste ținuturi a cunoscut un nou și puternic progres. Moștenitor al marilor virtuți și tradiții ale glorioșilor săi înaintași, poporul român avea să împlinescă, într-o existență de aproape două milenii, un eroic, zbuciumat și măreț destin istoric, dezvoltându-se continuu și afirmându-se cu putere în rîndul popoarelor și națiunilor lumii.

În timp de secole, poporul român a trebuit să ducă o luptă îndrăjită și necurmată pentru a-și păstra ființa, graiul și gîlia strămoșească. Muncind și creînd, pășind mereu înainte pe calea progresului și civilizației, poporul român a rezistat valului popoarelor migratoare, iar mai târziu cîmpurilor de război de tot felul, dominației străine. Lupta necurmată pentru dezvoltare de sine-stătătoare, pentru afirmarea ființei sale naționale constituie o trăsătură caracteristică a întregii istorii a poporului român.

Această luptă s-a îmbinat strîns cu bătăliile de clasă purtate de masele populare pentru dreptate socială și națională, împotriva exploatarei și asupririi feudale și capitaliste. Marile mișcări sociale ce jalonează ca un fir roșu întreaga istorie a patriei au constituit o expresie a cerințelor obiective ale evoluției societății românești, a necesității realizării unor schimbări care să deschidă drum liber dezvoltării forțelor de producție, progresului general economico-social al țării, să asigure condiții de viață mai bune pentru masele largi populare.

În aceste bătălii, alături de români s-au aflat maghiari, secui, germani, sîrbi și alte populații așezate în decursul ultimului mileniu pe terito-

riul țării noastre. În munca și lupta comună s-au făurit legăturile de frăție și solidaritate dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare.

Animat de conștiința originii comune și a unității de neam, poporul român a purtat de-a lungul veacurilor lupte grele, pline de sacrificii, pentru unitate națională și neatințare, pentru a fi liber și stăpîn în propria-i țară. Unirea Moldovei și Munteniei, cucerirea independenței de stat a României și făurirea în 1918 a statului național unitar român au exercitat o profundă înflorire asupra evoluției țării pe drumul progresului social, au permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca națiune de sine-stătătoare.

Idealurile de unitate națională și dreptate socială ale înaintașilor au găsit în clasa noastră muncitoare, în partidul ei politic, creat în urmă cu peste opt decenii, cel mai demn, consecvent și lucid apărător și promotor al progresului. Prelund și ducînd mai departe cele mai bune tradiții ale poporului român, Partidul Comunist Român a organizat și condus lupta maselor largi populare pentru înlăturarea exploatarei și asupririi sociale, împotriva fascismului și războiului. Însurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, act energic de voință al întregii națiuni române, realizat sub conducerea partidului comunist, a deschis calea unei dezvoltări noi, democratice și progresiste a societății românești, precum și a lichidării definitive a oricărei dependențe a poporului nostru față de monopolurile străine, de cercurile imperiale internaționale.

În cele peste trei decenii care au trecut de la eliberarea țării, poporul nostru a parcurs mai multe etape ale dezvoltării sale istorice. A fost instaurată puterea revoluționar-democratică a muncitorimii și țărănimii și înlăturate clasele exploatare; a triumfat revoluția socialistă, s-a trecut la construirea cu succes a orînduirii socialiste; în prezent ne aflăm într-o etapă istorică nouă — etapa făuririi societății socialiste multilaterale dezvoltate. Politica partidului de dezvoltare a forțelor de producție a dus la sporirea potențialului economic al țării, a asigurat consolidarea tot mai puternică a independenței și suveranității României. O puternică înflorire au cunoscut învățămîntul, știința, cultura, s-au obținut progrese de seamă în ridicarea nivelului de trai material și spiritual al întregului nostru popor.

Au avut loc profunde schimbări în structura socială a țării. Societatea noastră este astăzi alcătuită din clase și categorii sociale prietene, stăpîne

pe mijloacele de producție și pe munca lor, care produc valorile materiale și spirituale și care asigură înaintarea accelerată a patriei spre culmi tot mai înalte de progres și bună stare. Societatea socialistă asigură înflorirea multilaterală a personalității umane, afirmarea plenară a tuturor energilor și capacităților creatoare ale întregului popor.

Bucurându-se de independență și suveranitate deplină, România se afirmă ca o prezență tot mai activă în viața internațională. Partidul și statul nostru acționează consecvent pentru dezvoltarea prieteniei și colaborării cu toate țările socialiste, cu țările în curs de dezvoltare, cu toate statele lumii, indiferent de orânduirea socială, participă activ la rezolvarea marilor probleme ale contemporaneității, militează cu fermitate pentru afirmarea principiilor noi de relații între state, pentru edificarea unei noi ordini economice și politice internaționale.

În vederea aniversării a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent, Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român hotărăște organizarea unor ample acțiuni și manifestări consacrate evenimentului.

Organizate în strinsă legătură cu vasta activitate creatoare desfășurată pe întreg cuprinsul patriei, aceste manifestări și acțiuni vor trebui să contribuie la o mai puternică mobilizare a tuturor oamenilor muncii — români, maghiari, germani și de alte naționalități — la îndeplinirea hotărârilor istorice ale Congresului al XI-lea, la dezvoltarea în ritm înalt a economiei naționale și înfăptuirea revoluției tehnico-științifice, la creșterea continuă a bogăției naționale și a venitului național, la ridicarea bunăstării materiale și spirituale a întregului popor.

Totodată, aceste acțiuni trebuie să ducă la întărirea hotărârilor maselor largi populare din țara noastră de a înfăptui neabătut politica externă promovată de partidul și statul nostru pentru dezvoltarea colaborării internaționale, asigurarea securității și păcii în lume, pentru aplicarea neabătută în raporturile dintre state a principiilor deplinei egalități în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne și avantajului reciproc, nerecurgerii la forță și la amenințarea cu folosirea forței.

Sărbătorirea împlinirii a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent va fi un nou prilej de subliniere, în lumina materialismului dialectic și istoric, a rolului determinant al maselor în făurirea istoriei și civilizației materiale și spirituale a popoarelor, în transformarea revoluționară a societății omenești. Va fi pusă în lumină influența tot mai puternică pe care o exercită masele largi populare asupra evoluției lumii contemporane, rolul lor hotărâtor în lupta împotriva vechii politici imperialiste de dominație, inechitate, forță și dictat, pentru instaurarea în viața internațională a unei politici noi de egalitate, colaborare și pace.

Pornind de la învățămintele pe care le oferă atât istoria poporului nostru, cât și întreaga istorie universală, va fi relevant rolul de însemnătate istorică al formării națiunii și a statului național pentru progresul general al societății. Se va arăta că națiunea, statul național vor continua să joace, o lungă perioadă de timp, un rol de mare importanță în societate, în lupta împotriva politici imperialiste, colonialiste și neocolonialiste, că întărirea națiunii și a statelor naționale independente constituie o necesitate legică, obiectivă, un factor primordial al făuririi cu succes a socialismului și comunismului.

Academiile de științe vor organiza sesiuni, simpozioane, dezbateri științifice pe probleme fundamentale ale istoriei patriei; vor fi elaborate Tratatul de istorie a României și alte lucrări științifice, care, în lumina orientărilor date de tovarășul Nicolae Ceaușescu cu privire la valorificarea trecutului istoric, vor pune în evidență coordonatele fundamentale ale istoriei patriei, continuitatea poporului român pe teritoriul unde s-a plămădit, factorii care au accelerat evoluția societății românești, ca și cei care au constituit o piedică în calea progresului.

Vor fi înfățișate succesele de însemnătate istorică obținute în opera de edificare socialistă a țării, munca plină de abnegație pe care întregul nostru popor o desfășoară sub conducerea partidului, a secretarului general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, pentru înflorirea continuă a patriei, pentru afirmarea ei tot mai puternică în viața economică și politică a lumii.

Vor fi continuate cercetările arheologice și etnografice în vederea obținerii de noi mărturii cu privire la geneza, evoluția, organizarea și dezvoltarea primului stat centralizat dac; unitatea culturii materiale și spirituale a locuitorilor pe întreg teritoriul patriei; formarea poporului român și continuitatea sa neîntreruptă pe aceste meleaguri.

Uniunile de creație se vor preocupa de realizarea unor opere literare, muzicale, spectacole, filme, lucrări de artă plastică inspirate din lupta poporului român împotriva cotropitorilor străini, pentru păstrarea ființei naționale, pentru independență și unitate națională, din mișcarea muncitorească, revoluționară, din lupta Partidului Comunist Român pentru răsturnarea vechii orânduiri și edificarea noii societăți socialiste, din munca și viața constructorilor socialismului.

Vor fi organizate acțiuni cultural-educative în scopul cunoașterii de către tânăra generație, de către toți cetățenii patriei, a trecutului glorios de luptă al înaintașilor, a realizărilor epocale obținute de poporul nostru în toate domeniile construcției socialismului.

Întreaga activitate cultural-artistică consacrată omagierii împlinirii a 2050 de ani de la formarea primului stat dac centralizat și independent se va integra în Festivalul național al educației și culturii socialiste, „Cântarea României” — cadrul cel mai larg de participare a maselor populare la dezvoltarea valorilor spirituale ale patriei, de afirmare a talentului, sensibilității și geniului creator al poporului nostru.

Presa, Radioteleviziunea vor publica și transmite materiale și programe despre semnificația evenimentului, vor înfățișa pe larg istoricele realizări obținute de oamenii muncii în procesul edificării noii orânduiri, militând consecvent pentru unirea eforturilor maselor largi populare în vederea înfăptuirii programului de dezvoltare economico-socială a patriei.

Aniversarea a 2050 de ani de la crearea primului stat dac centralizat și independent va constitui un nou prilej de intensificare a educației patriotice, revoluționare a tineretului, a tuturor cetățenilor. Cinstind marile evenimente ale istoriei neamului nostru, pe marii noștri înaintași și faptele lor de glorie, oamenii muncii din întreaga țară, fără deosebire de naționalitate, strâns uniți în jurul partidului, al secretarului său general, tovarășul Nicolae Ceaușescu, vor acționa cu toată energia și capacitatea lor de creație pentru a face din România o țară puternică și înfloritoare, pentru făurirea noi istorii a patriei, a istoriei sale socialiste și comuniste.

CĂLĂTORIA LUI HERODOT

LA MAREA NEAGRĂ

PETRE ALEXANDRESCU

Din nefericire, ne-au rămas foarte puține știri despre viața „părintelui istoriei”. Acest sfătos povestitor, care cucerește și astăzi pe cititor prin tonul istorisirii, în care transpar spiritul, simpatile și antipatiile, într-un cuvânt, temperamentul său, nu a lăsat mai nimic despre propria sa viață. De aceea, la o serie de întrebări, cercetătorul modern nu poate afla decât răspunsuri conjecturale, obținute din datele sau aluziile aflate în operă.

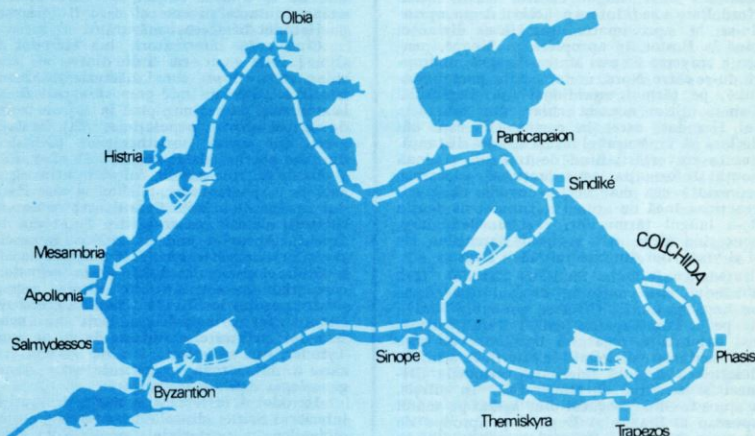
Pasiunea cunoașterii și setea de libertate

Cîteva elemente de biografie ne sînt totuși cunoscute, iar dintre acestea două mi se par a avea o importanță deosebită, atunci cînd pornim pe urmele sale, în călătoria la Marea Neagră. Primul este acela că cel dintîi istoric al grecilor (născut probabil între 490 și 485 î.e.n.), cel care avea să-și dedice viața immortalizării victoriei lor asupra perșilor; nu era el însuși decît în parte grec. Provenea dintr-o familie în care tatăl mai purta încă nume carian, deși unul din unchi, poetul Panyasis, compusese un cunoscut poem în limba greacă. Herodot se născuse într-un oraș aflat în partea cea mai puțin grecească — dacă se poate spune așa — a lumii egeene,

și anume la Halicarnas. Orașul se găsea în colțul sudic al coastei asiatice a Mării Egee, în provincia Cariei, unde se întîlneau cel puțin trei civilizații diferite: cea veche anatoliană a carienilor, aceea greacă, care nu afectase încă decît superficial tradițiile indigene și în sfîrșit civilizația Orientului Apropiat, în ultimele momente ale istoriei sale sub dominația perșilor achemenizi. Fiu al acestui oraș de la răscruce de lumi, Herodot s-a dezvoltat ca un om deschis la cunoașterea civilizațiilor „barbare”, apropiindu-se de ele cu aceeași curiozitate cu care a pornit și la cunoașterea diverselor părți ale lumii elene.

Un al doilea element biografic este acela al exilului lui Herodot. În vremea copilăriei sale, Halicarnasul era condus de tiranul Lygdamis, vasal al Imperiului persan. Familia istoricului, dușmană tiranului, a participat la o răscoală eșuată împotriva acestuia. În anii 468/467 î.e.n., împreună cu ai săi, Herodot a căutat refugiu la Samos și nu s-a mai întors niciodată în orașul natal. Aspirația către libertate este una din temele cele mai emoționante din opera sa. Ea a făcut din Herodot un exilat, și această situație este de prim interes pentru înțelegerea caracterului operei. Izgoniții dintr-o cetate erau primiți cu suspiciune în alta, fiind socotiți elemente dizolvante ale ordinii și stabilității institu-

AL LUI BUREBISTA - 2050 DE ANI

Traseul ipoteic al călătoriei la Marea Neagră, reconstituit după relatările cuprinse în Istorii

ților. Așa se face că avînd statut de expatriat, deci un „străin” peste tot pe unde a umblat, Herodot a arătat aceeași atenție în peregrinările sale atît pentru greci cit și pentru străini. El și-a format o viziune globală asupra ansamblului comunităților cu care a luat cîntact, greu de realizat pentru cineva care ar fi rămas în cuprinsul unei singure cetăți și ar fi fost silit să vadă lumea prin prisma intereselor colectivității respective. Desigur că acest statut a făcut dramatică viața sa personală, prin pierderea drepturilor cetățenești din orașul de baștină, dar i-a dat poate posibilitatea să devină nu numai părintele istoriei universale, dar și al etnografiei.

Herodot a călătorit mult. Minat de o nesățioasă curiozitate, putem spune că el a străbătut lumea vremii sale în lung și în lat. Pentru a ne da seama de amploarea acestor călătorii, amintesc că el a bătut cu piciorul Egiptul, urcînd de-a lungul Nilului; a călătorit în Cirenaica, în regiunile pontice, în Siria, traversînd deșertul pînă la Eufirat, pentru a ajunge la Babilon, în Macedonia, Grecia, Sicilia și sudul Italiei, unde avea să se stabilească în final (în colonia ateniană Thurio din sudul Calabriei). Din păcate, nu avem suficiente date pentru a putea situa cronologic aceste călătorii. Este însă probabil că ele erau deja terminate (cu excepția celor din

Italia și din Sicilia) înainte de 449, data încheierii păcii dintre Atena și Persia. Filologii au propus însă o cronologie relativă a călătoriilor. În cadrul unei asemenea serii, călătoria la Marea Neagră se situează printre primele, probabil în deceniul 460-450 î.e.n.

Periulul pontic

Punctul de intrare a fost Bizațul, unde Herodot venise probabil de la Samos. Înainte de a ajunge aici, el făcuse escale în Marea Marmara, la Proconnes și la Cyzic, ultimul dintre aceste două orașe funcționînd ca un fel de „centru bancar” pentru unele dintre coloniile grecești din Marea Neagră. De aici, adunase o serie de informații, în special despre populațiile din stepele nord-pontice. Pe baza slăbelor aluzii din *Istorii* sale, nu se poate stabili cu precizie dacă Herodot s-a îndreptat apoi direct către Nord, sau dacă a vizitat mai întîi coasta sudică a Pontului Euxin. Comentatorii moderni consideră mai probabilă cea de-a doua ipoteză și în ceea ce mă privește mă alătur acestora. El a ajuns, deci, de-a lungul coastei anatoliene, în Răsăritul Mării Negre, în Colchida. Această țară, așezată la poalele Caucazului, exercita de multă vreme o puternică fascinație asupra spiritului grec, care, în miturile sale, situa

acolo pe Medeea și Lîna de aur, precum și unele episoade din ciclul Argonauților.

Nu știm cît a zăbovit Herodot în Colchida; datele culese de el nu sînt numeroase și nu se referă la restul țărîmii răsăritean al Pontului Euxin, ceea ce ne face să presupunem că istoricul din Halicarnas nu și-a continuat călătoria de-a lungul coastei mării, către Nord. Pare a se fi întors pe același drum, oprindu-se la aproximativ jumătatea distanței pînă la Bosfor, în apropiere de Sinope, pentru a traversa de aici Marea Neagră, îndreptîndu-se către Nord, unde se afla portul Sindiké, pe țărmul meridional al Peninsulei Taman. Știm aceasta chiar din mărturia lui Herodot, care (în cartea IV, cap. 86) declară că a măsurat ei însuși această distanță, durata traversării fiind de trei zile și două nopți. Informația este prețioasă, deoarece reprezintă cea mai veche dovadă că grecii practicau încă de atunci nu numai navigația de-a lungul țărmurilor, ci și cursele în larg, cunoscînd deci atît regimul curenților cît și al vînturilor din bazinul Mării Negre.

Odată ajuns la Sindiké, Herodot, fără a zăbovi, și-a continuat drumul către Apus pe lîngă țărmurile Crimei, probabil, fără a da pe la Panticapaion (astăzi Kerçi), viitoarea capitală a regatului bosporan, pe care nu îl amintește nicodată în **Istorie**. În schimb, descrie cu destulă fidelitate țărmurile Crimei și situația ei etnografică. În sfîrșit, a ajuns la Olbia, bogatul oraș așezat pe malul apusean al limanului Bugului și aproape de vărsarea Niprului. Peisajul regiunii olbiene este prezentat cu oarecare culoare: „De-a lungul [Niprului] se află pășuni frumoase și bogate pentru turme; [fluviul] dă pește mult, de cel mai bun soi, iar apa lui este foarte bună de băut și curge limpede pe lîngă malurile mîloase; culturile pe maluri sînt minunate, iar iarba, acolo unde pămîntul nu este semănat, crește uimitor de înaltă; la gura fluviului, sarea se alege de la sine în grămezi uriașe de bulgări” (IV, 53).

Olbia a fost principala escală din călătoria lui Herodot la Marea Neagră. Aici și-a constituit un gros dosar de informații, pe baza căruia va redacta relatarea despre Sciția. De ce Herodot a ales Olbia și nu Panticapaion? Este posibil ca anumite particularități ale poziției Olbiei să-l fi condus la decizia pe care a luat-o. Situată într-o zonă fertilă, legată prin numeroase căi fluviale de interiorul continental, Olbia era la acea dată poarta de pătrundere a mărfurilor și a negustorilor pînă la mișcătoarele și misterioasele populații din interiorul actualului teritoriu al U.R.S.S. Cercetările arheologice au arătat cît de departe pătrunseseră în secolul V î.e.n. mărfurile primite de olbieni din Grecia, sau fabricate chiar de ei; acestea sînt atestate pînă în zona Bugului și a Niprului Superior, dincolo de Kiev, fără a se opri însă acolo. Asemenea obiecte erau tranzacționate din trib în trib, pînă departe către Răsărit, dincolo de Volga sau chiar dincolo de Urali. Odată cu mărfurile circulau însă și ideile, informațiile, poveștile — unele mai fabuloase decît altele — iar

piața centrală a Olbiei, **agoră**, devenise, locul de întîlnire al oamenilor celor mai feluriti. Aici s-a instalat Herodot pentru a asculta din gura unuia sau altuia tot felul de povești despre o țară septentrională, odinioară populată, în imaginația grecilor, de monștri. Dar aici veneau și informații despre regiunile de la apusul Sciției, cu care olbienii aveau contacte diverse și care îl interesau pe Herodot în aceeași măsură.

Cine erau informatorii lui Herodot la Olbia? Este sigur că unii dintre ei erau chiar sciți, după cum mărturisește însuși istoricul: „Știri nu este greu să capeți fie de la unii sciți care ajung pînă la ei [este vorba de agripei — tot o populație scitică], fie de la grecii din portul Boristheniților (Olbia) și din alte porturi ale Pontului” (IV, 24). Este vorba de sciții mai mult sau mai puțin eleniizați, ca majoritatea localnicilor cu care Herodot a avut de-a face. Spre deosebire de alte călătorii ale sale, ca aceea din Egipt sau din Orientul Apropiat, unde se adresa în special preoților, ca păstrători ai tradițiilor locale, la Olbia el și-a cules datele de la negustori, care știau grecește atît cît le era necesar pentru negoțul lor. Evident însă că grecii din Olbia au fost principalii „subiecți” ai anchetelor lui; printre ei amintește de o oarecare Tymnes, din apropierea familiei regelui scit, care a dat cîteva importante știri despre genealogia acestora.

Herodot a întreprins și unele drumuri în interiorul Sciției, dincolo de hotarele „moșiei” olbienilor, a teritoriului lor agricol. Unul dintre ele s-a desfășurat de-a lungul Bugului, depărtare de 4 zile de oraș, pînă la punctul numit pe limba scită Exmapaios. Al doilea pare a fi avut ca țel mormintele priecare ale sciților, din ținutul Niprului Mijlociu, unde Herodot a ajuns de-a lungul fluviului și a afluentului acestuia, Inguleț.

După șederea la Olbia, Herodot a luat calea întoarsă. El a făcut drumul pe mare, pe lîngă țărmul vestic, pînă la Apollonia Pontică (astăzi Sozopol, în R.P. Bulgară), probabil fără escală. Așa se explică de ce despre Delta Dunării, pe lîngă care a trecut, nu consemnează nimic. El pare a nu se fi oprit nici la Histria, la acea dată unul dintre cele mai strălucite orașe din Marea Neagră. Sînt însă motive să credem că a făcut un popas la Apollonia, parcurgînd restul drumului pînă la Perinth (pe malul european al Mării Marmara), pe uscat, urcînd pînă la izvoarele rîului Tearos, după care călătoria pontică s-a încheiat.

De la etnografie la istorie

Care a fost scopul călătoriei istoricului din Halicarnas? Răspunsul care ne vine imediat în minte este că istoricul grec, în intenția de a scrie povestea marii înclăstări dintre greci și perși¹, a mers pe urmele expediției scitice a regelui Darius² — cea care a premers și a pregătît intrucitva primul război greco-

¹ Este vorba de războaiele medice care au durat din 514 pînă la 479 î.e.n. — n.r.

² Vezi *Magazin Istorie*, nr. 3/1968.

persan — pentru a studia și descrie cadrul etnografic în care ea s-a desfășurat. În acest context — al relatării expediției lui Darius — se înscriu și primele mențiuni referitoare la geți, pe care îi caracterizează drept „cei mai viteji, și cei mai dreți dintre traci”. Filologul german Felix Jacobi a întreprins o confruntare între itinerarul pe care l-a parcurs Herodot la Marea Neagră și acela al expediției lui Darius împotriva sciților. Din această confruntare reiese destul de limpede că istoricul grec a vizitat o serie de locuri care nu aveau nimic de-a face cu expediția persană și că, în schimb, nu a văzut tocmai pe acelea prin care, după datele consemnate de el însuși și confirmate de istoriografia modernă, Darius trecuse în adevăr. Prima concluzie care se poate trage din aceste observații este că la data când Herodot s-a angajat în peripul pontic, nu avea încă în minte ideea alcătuirii unei istorii a persilor, în cadrul povestirii conflictului greco-persan.

Este însă posibil ca, în primele drumuri de cercetare, Herodot să nu fi pornit ca istoric, ci ca geograf. Călătoria sa pontică trebuia să-i ofere noi informații pentru o scriere asupra coastelor Mării Negre, care să repete, întrucâtva amplificând, o descriere mai veche a milezianului Hekataios. Un alt învățat german, Kurt von Fritz, remarcă interesul lui Herodot pentru problemele legate de formarea continentelor și de cele mai vechi încercări de cartografiere a lumii, cunoscute de greci. Oricum ar sta lucrurile, este destul de evident că atât călătoria pontică, cât și o bună parte din cele efectuate în lumea răsăriteană a Mediteranei, prin natura observațiilor consemnate în *Istorie*, indică interesul viu al „părintelui istoriei”, în vremea tinereții sale, pentru etnografie și geografie. Când, în ce moment al vieții sale, s-a hotărât să devină istoric și să scrie istoria celor două mari răboaie greco-persane? De răspunsul acesta ar depinde nu numai înțelegerea dezvoltării personalității lui Herodot, dar și aceea a constituirii istoriei ca disciplină autonomă. Sigur este însă că preocupări de asemenea ordin apar abia după ce el își încheiease călătoria pontică și că el nu s-a mai întors ulterior în nord pentru a-și completa notele asupra ținuturilor prin care Darius trecuse.

Herodot a redactat *lógoi* (povestiri) și despre celelalte călătorii ale sale. În *Istorie* s-au păstrat resturi din asemenea povestiri despre Egipt, Samos, Lydia, Assyria etc. Toate par a fi capitole dintr-o descriere a oikumenei¹. Unii filologi au încercat chiar să examineze structura unor *lógoi*² și să identifice elementele comune pe care aceștia le aveau. S-a putut constata astfel că erau organizați sub formă de prelegeri, de conferințe, pe care autorul lor, ca atîția alții din acea vreme, le ținea în diverse orașe ale Helladei, dar mai ales la Atena și în sudul Italiei. Asemenea texte erau adaptate de conferențiar auditoriului său. Este interesant de observat că, în cuprinsul

acelui *lógos* scitic descrierea peisajului Criei, de pildă, este prezentată, pentru a putea fi înțeleasă de publicul atenian și sud-italic, prin introducerea unor comparații familiare acestora. Dar expunerile erau repetate în fața unui auditoriu diferit. Cei mai cunoscuți conferențieri itineranți ai vremii erau sofistii, al căror mijloc de existență consta tocmai în exercitarea unei asemenea profesii. Ne amintim de paradoxala definiție dată sofistului pe care Platon o pune în gura lui Sokrate: „un sofist nu este oare un om care face comerț în gros și cu de-amănuntul cu lucrurile din care sufletul își trage hrana?” (*Protágoras*, 313 C). Avem, de altfel, o strălucită mărturie a profesiei de conferențiar exercitată de Herodot, precum și a succesului ei „de public”; o cronică tirzie, scrisă de Eusebiu din Caesarea, consemnează faptul că, în jurul anului 446/445, istoricul a fost răsplătit de către atenieni pentru conferințele sale, cu o importantă sumă de bani.

Așadar, Herodot și-a început peregrinările sale cu intenția de a da o descriere a lumii locuite, așa cum o făcuse, o generație mai înainte, Hekataios din Milet. Substanța relatărilor sale a fost utilizată în compunerea unei serii de conferințe, cu care el s-a dus din oraș în oraș. Către mijlocul vieții, poate deja din vremea lungului său popas la Atena, unde cîrnuia Pericle, el se decide să reformuleze imensul material și să alcătuiască cadrul etnografic al istoriei războaielor greco-persane. Această a doua redactare, precum și compunerea povestirii istorice se plasează în ultima parte a vieții sale. În acea vreme, el nu mai introduce în text alte observații de ordin etnografic sau geografic, recoltate din Italia și din Sicilia, deoarece interesul său se concentra exclusiv asupra narațiunii istorice.

Restructurarea acelor *lógoi* etno-geografici și adaptarea lor la necesitățile povestirii istorice a putut fi urmărită de critica filologică modernă. S-a putut constata, de pildă, că rearanjarea materialului în funcție de povestirea expediției lui Darius împotriva sciților a impus substanțiale modificări. Propriile sale observații, făcute în timpul călătoriei la Marea Neagră se dovedeau insuficiente. Herodot le-a completat printr-o serie de date aflate în scrierile predecesorilor săi. Așa se face că, în forma lor definitivă, relatările cu privire la populațiile din jurul Mării Negre se pot clasifica după proveniența lor: observațiile făcute de Herodot însuși la fața locului, în ținuturi pe care a ajuns să le viziteze; informații culese de la locuitorii regiunii; știri despre aceste regiuni obținute de la greci din alte părți ale oikumenei; date preluate de la scriitorii mai vechi.

Geții și zeul lor Zalmoxis

Cum Herodot este unul dintre primii scriitori care furnizează informații despre trecutul țării noastre, în special despre geți și despre agatirși, să vedem în ce măsură se poate stabili proveniența acestor știri

¹Termen prin care vechii greci denumeau lumea cunoscută de ei — n.r.

²În limba greacă *logos*, *logoi* este substantiv masculin.

și în ce măsură au fost ele culese de istoric în cursul periplului său pontic.

Deși Herodot n-a călcat pe pământul țării noastre, în opera sa există câteva prețioase informații pe care istoricul grec le-a cules direct și care, prin aceasta, dobândesc valoare de autenticitate sporită. Mă refer în primul rând la acelea despre geți și credințele lor religioase. Este vorba de celebrul pasaj în care se vorbește despre figura lui Zalmoxis, din cartea IV, cap. 94-96. Tot aici se găsește și prețioasă informație cu privire la credința geților în nemurire: „Ei [adică geții] cred că nu mor și că cel care dispăre din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis”. Propoziția, împreună cu celelalte știri asupra acestui aspect atât de interesant al religiei getice, a dat naștere la numeroase comentarii și la discuții aprinse, asupra cărora, cu tot interesul lor, nu ne putem opri aici. Merită însă relevat faptul că Herodot declară că deține aceste date „de la grecii care locuiesc în Hellespont [Dardanele] și în Pont”. Nu se pot stabili escalele sale la Hellespont, unde principalele orașe la acea dată erau Sestos, pe malul european, și Abydos, pe cel asiatic. Prin ele se scurseseră, cu câteva decenii mai devreme, armatele persane din Scitia, și este posibil ca tot aici să se fi oprit și istoricul din Halicarnas. Prin poziția lor de porți de trecere pentru corăbiile care navigau între Egeea și Marea Neagră, la Sestos și la Abydos se adunau multe informații. Cit privește pe grecii din Pont, la care se referă Herodot în același text, ei nu pot fi decit obienii, unde el a stat mai multă vreme. Relatarea despre Zalmoxis este cel mai vechi text despre acest personaj din întreaga literatură antică¹.

Al doilea pasaj este acela în care Herodot descrie sistemul fluvial al Sciției, precum și relatarea asupra bazinului Dunării, cu afluenții ei din stînga și din dreapta (cartea IV, cap. 47-50). În acest text găsim înșirarea principalelor râuri care traversează țara noastră, începînd cu Prutul (Porata/Pyretos), pînă la Maris (Mureșul?), precum și localizarea agatirșilor în Transilvania. Pasajul, în parte confuz, a lăsat să curgă multă cernelă din partea istoricilor și arheologilor. F. Jacobi a observat că în fragmentul respectiv observațiile directe ale lui Herodot se referă doar la cursul inferior al Niprului

și al Bugului, în rest, descrierea a fost preluată **la tale quale** de la Hekataios, față de care a avut însă grijă să-și marcheze poziția sa critică. Întregul pasaj prezintă un vădit caracter de schemă, spre deosebire de restul textului colorat cu observații personale. Este, deci, de presupus că relatarea asupra râurilor face parte din acel ultim „strat” de redactare, adăugat în vederea compunerii cadrului geografic al povestirii expediției scitice.

Mai greu de determinat este însă proveniența informațiilor din textul (cartea IV, cap. 102-117), unde se află faimoasa, dar scurtă descriere a neamului agatirșilor: „...sînt foarte gingași și iubitori de aur; ei poartă mai ales podoabe de aur[...] Cit privește celelalte obiceiuri, se apropie de tracii”. Este interesant de observat că, de data aceasta, agatirșii sînt altfel localizați decît în pasajul despre afluenții Dunării, și anume undeva în partea de Răsărit a țării noastre (în centrul Moldovei, după Alexandru Vulpe). Această contradicție se poate explica prin diversele „straturi” de informare și de redactare ale **Istorilor**. În timp ce pasajul despre afluenții Dunării pare a fi fost preluat de la alți scriitori, **logosul** despre populațiile vecine cu sciții, deși împănăt și el cu elemente luate din alte scrieri (poate chiar de la Hekataios din Milet), a fost „adus la zi” și controlat prin informații culese de însuși Herodot, în timpul călătoriei sale pontice. El citează, de pildă, printre informatorii săi atît sciții, cît și „greci care locuiesc în Scitia”, ceea ce conferă o valoare și o autenticitate sporită acestei descrieri. Cit privește dubla localizare a agatirșilor (în Transilvania și în Răsăritul României) pe două „straturi” diferite de redactare a **Istorilor**, ea poate duce la un început de rezolvare a acestei contradicții: fie că este vorba de surprinderea unei migrații a agatirșilor în două momente diferite ale desfășurării ei (de la Est la Vest, după Alexandru Vulpe) sau mai degrabă una dintre cele două informații o exclude pe cealaltă, potrivit gradului ei de autenticitate.

Fără a fi avut caracterul unei cercetări sistematice, călătoria lui Herodot la Marea Neagră a adus după cum se vede un neprețuit bagaj de știri pentru aceste regiuni și pentru istoria țării noastre în antichitate.

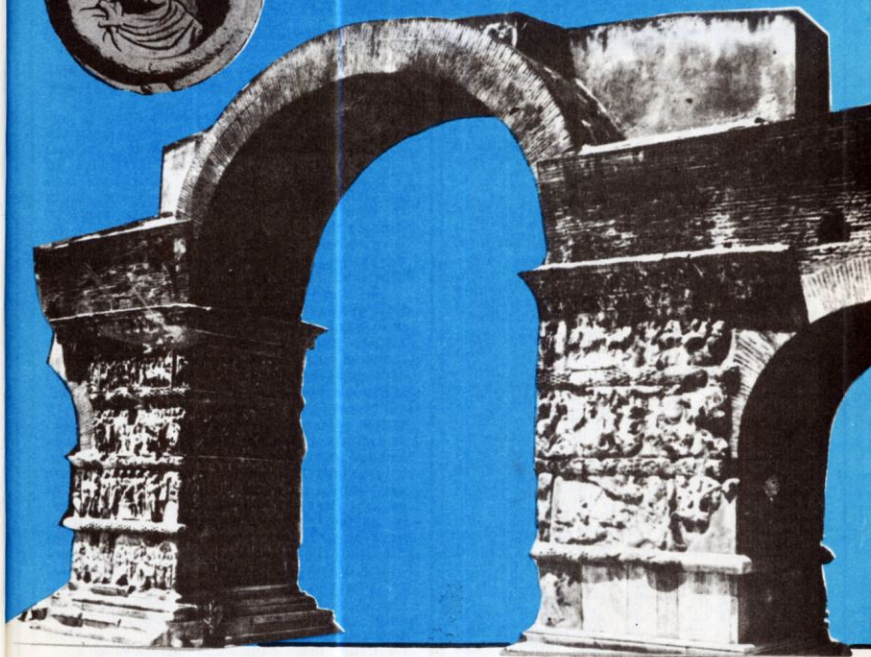
¹ Iată pasajul cel mai important al relațiilor: „După cîte am aflat de la elenii care locuiesc în Hellespont și în Pont, acest Zalmoxis, fiind om [ca toți oamenii], ar fi trăit în robie la Samos ca sclav al lui Pythagoras, fiul lui Mnesarhos. Apoi, cîştigîndu-și libertatea, ar fi dobîndit averi multă și, dobîndind avere, s-a întors bogat printre ai lui. Zalmoxis acesta, care cunoscuse felul de viață ionian și moravuri mai alese decît cele din Tracia, ca unul ce trăise printre eleni și mai ales alături de omul cel mai înțelept al Elladei, înghă Pythagoras, a pus să i se clădească o sală de primire, unde-i găzduia și-l ospăta pe cetenii de frunte; în timpul ospetelor, îl învăța că nici el, nici ospații lui și nici urmașii acestora în veac nu vor muri, ci se vor muta numai într-un loc unde, trăind de-a pururea, vor avea parte de toate bunătaților. În tot timpul cîi își ospăta ospații și le cuvînta astfel, puseseră să i se facă o locuință sub pămînt. Cînd locuința îi fu gata, se făcu nevăzută din mijlocul tracilor, coborînd în adîncul încăperilor subpămîntene, unde stătu ascuns vreme de trei ani. Tracii fură cuprinși de păreră de rău după el și-l jeliară ca pe un mort. În al patrulea an se ivi însă iarși în fața tracilor și așa îi făcu Zalmoxis să creadă în toate spusurile lui. Iată ce povestesc [elenii] c-ar fi făcut el.

Cît despre mine, nici nu pun la îndoială, nici nu cred pe deplin cîte se spun despre el și locuința lui de sub pămînt; de altfel, socot că acest Zalmoxis a trăit cu multă vreme mai înainte de Pythagoras. Fie că Zalmoxis n-a fost decît un om, fie c-o fi fost [într-adevăr] vreun zeu de prin părțile Getiei, îl las cu bine”.

STINDARDUL DACILOR

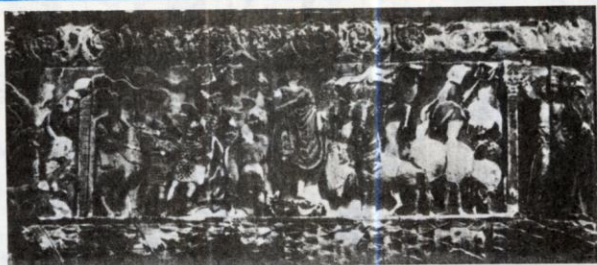
pe Arcul de triumf al lui Galerius?

ION BARNEA

Prima zi din luna mai a anului 305, din era noastră. Pe „Colina lui Jupiter”, de lângă Nicomedia, noua capitală a Imperiului roman sub Dioclețian, în Bithynia, pe coasta de Vest a Asiei Mici (azi Izmid), este adunată o mare mulțime de oameni. Cu doisprezece ani în urmă, tot aici, un ostaș, prin vitejia sa, a fost ridicat de împăratul Dioclețian la rangul de ^{caesar}¹. Acum, la 1 mai 305, cezarul Caius Galerius Valerius Maximianus, cunoscut în istorie sub numele de Galerius, este la rîndul său proclamat augustus. Astfel își începe domnia efectivă — asociat la tron fusese încă din anul 293 — unul dintre primii împărați romani de obîrșie traco-dacică.

¹ La 1 martie 293, în Imperiul roman s-a înfăptuit o reformă constituțională, prin instituirea tetrarhiei. Aceasta a însemnat împărțirea responsabilității conducerii imperiului între patru împărați: doi împărați principali, care au primit titlul de *augustus* (Dioclețian, în Răsărit; Maximian, în Apus) și doi asociați la tron numiți *caesari* (Galerius și, respectiv, Constantius Chlorus) — n.r.

Un păstor pe tronul cezarilor

Împăratul Galerius (293-311) s-a născut între anii 245 și 250 e.n. (data nu se știe precis) într-un sat aflat nu departe de orașul **Serdica** (Sofia de astăzi). Tatăl său era, probabil, trac romanizat, iar mama sa, Romula, o „transdanubiană” (deci de origine dacică, deoarece dacă ar fi fost romană această cetățenie ar fi fost în mod cert semnalată de istorici) refugiată — în urma unui atac al carpilor, desfășurat cu puțin înainte de anul 245 — de la Nord de Dunăre, din teritoriul provinciei Dacia Inferior, poate chiar din Romula (Reșca), jud. Olt, orașul al cărui nume lă purta.

Originea traco-dacică a părinților lui Galerius este probată de două elemente: în primul rând, stabilirea lor într-o regiune locuită aproape exclusiv de traci și ocupația lor de crescători de vite și agricultori, ocupații predilecte ale populației romanizate de obârșie traco-dacică. Galerius însuși era poreclit **Armentarius** („Ciobanul”), denumire ce arată ocupația și originea lui socială. Înrolat de tânăr în armata romană, sub împărații Aurelian (270-275) și Probus (276-282) a făcut dovada unui deosebit curaj și vitejii, ajungând în timpul împăratului Dioclețian (284-305) un apreciat comandant de oști. După înălțarea în rangul de **caesar**, prilej cu care Dioclețian l-a declarat fiu adoptiv și succesor la tron, Galerius a luat numele de familie al proaspătului său „părinte”, la care a adăugat și supra numele de **Iovius**, pe care-l purta Dioclețian, ca unul ce se socotea descendent din Jupiter, tatăl zeilor. În calitate de **caesar**, a participat la conducerea Imperiului roman, având ca principală sarcină paza graniței dunărene și administrarea provinciilor situate de-a lungul fluviului și la Sud de acesta, în Peninsula Balcanică, începând din **Noricum**, în părțile Austriei de astăzi, pînă la Marea Neagră. Reședința sa era la **Sirmium** (Mitrovița, în R.S.F. Iugoslavia). În cei trei ani — 294-296 — în care a apărat granița dunăreană, și-a câștigat merite deosebite prin victoriile dobândite împotriva sarmaților, carpilor, goților și altor populații care amenințau fron-

tiera de la Dunăre; drept răsplată, i s-au acordat titlurile de **Sarmaticus**, **Carpicus** și **Gothicus maximus**.

În anul 296, Dioclețian l-a însărcinat să pornească împotriva perșilor, care amenințau frontiera de Răsărit a imperiului. În acel an, Narses, regele persan, pătrunsesse în Mesopotamia romană. Venit în întîmpinarea sa, Galerius a făcut imprudența de a se avînta în fruntea unei armate inferioare numeric, dincolo de riul Eufrat. Cu toată vitejia de care au dat dovadă, romanii au fost înfrinți de oștile persane mult mai numeroase, iar Mesopotamia a căzut în mîinile acestora.

În anul următor (297), Galerius și-a întărit armata cu noi forțe recrutate din provinciile dunărene și a pornit o nouă expediție. Bătălia s-a dat în regiunea Armeniei și s-a încheiat cu o strălucită victorie a romanilor. Întregul lagăr persan, cu haremul și tezaurul „marei rege”, a căzut în mîinile învingătorilor, care au recapat Mesopotamia și au extins suzeranitatea romană asupra Armeniei și Gruziei. În amintirea acestei victorii, la Salonic, unde biruitorul își mutase reședința, a fost construit în anul 304 e.n. un măreț arc de triumf. Totodată, Dioclețian și Galerius au luat fiecare titlul de **Persicus maximus** și, în cinstea izbînzii, au fost bătute monede cu inscripția **Victoria Persica**. Așa cum rezultă din relatările istoricilor, Galerius se considera un al doilea Alexandru cel Mare (**Alexander redivivus**) pe ale cărui urme mersese în Asia. De altfel, însăși alegerea ca reședință a orașului Salonic, nu poate fi socotită întîmplătoare, întrucît localitatea se află nu departe de Pella, fosta capitală a lui Alexandru.

În anii următori, Galerius a exercitat o mare influență asupra lui Dioclețian, determinîndu-l, între altele, să ia măsuri de persecutare a creștinilor, deoarece considera că în felul acesta va întări vechiile instituții ale statului sclavagist roman. În anul 305, Dioclețian a abdicat, decizie în care urmașul său a jucat, se pare, un rol important. Chiar în ziua proclamării sale ca **augustus**, Galerius l-a înălțat pe nepotul său Maximinus Daia la rangul de **caesar**. Galerius a domnit pînă în anul 311. Cu puțin timp înainte de moarte, cuprins, se pare, de remușcări, a dat, la Ser-

2.

dica, primul edict de toleranță a creștinilor, făcut public la Nicomedia, la 30 aprilie 311, cu doi ani înainte de cunoscutul „Edict de la Milano” al lui Constantin cel Mare¹. Potrivit dorinței sale, n-a fost înmormântat în maușoleul (azi Rotonda Sf. Gheorghe), construit încă din timpul vieții la Salonic, ci în satul său natal, **Romulianum**, numit astfel de fostul împărat pentru eternizarea numelui mamei sale, Romula.

„Kamara” și splendorile sale

Construit pe Via Egnatia într-un vechi cartier al Salonicului, Arcul de triumf (sau „Kamara”, cum îi spun localnicii) alcătuita, împreună cu hipodromul și palatul, datorat tot lui Galerius, un ansamblu arhitectonic unitar. Arcul ridicat din blocuri de marmură și din cărămidă era format din patru mari pilaștri centrali și din alți patru laterali, mai mici. Pilaștrii centrali susțineau o cupolă de 12,50 m (pe sub care trecea Via Egnatia), iar cei laterali cite un arc înalt de 6,50 m.

Din monument nu s-au păstrat decât trei pilaștri: doi centrali și unul lateral. Cele patru fețe ale fiecăruia dintre pilaștrii centrali sînt acoperite cu plăci de marmură, sculptate în relief, restul monumentului fiind decorat cu marmură colorată. Inițial, deasupra pilaștrilor mari se afla cite o nișă arcuită în partea de sus, în care erau așezate statuile celor patru împărați din Estul și Vestul imperiului: ale lui Dioclețian și Galerius în nișele dinspre Est; ale lui Maximian și Constantius Chlorus în cele dinspre Vest, fiecare privind deci spre provinciile pe care le guvernau. Reliefulurile — care se păstrează în cea mai mare parte — reprezintă scene din războiul împotriva perșilor. Ele sînt dispuse în cite patru frize separate prin brîie puternice, împodobite cu ghirlande de frunze și flori. În general, specialiștii apreciază că reliefulurile pilastrului de Nord-Est reprezintă luptele din Asiria, iar cele de pe pilastrul de Sud-Vest luptele din Armenia.

¹ Edict prin care se proclama libertatea de credință și egalitatea în drepturi pentru creștinii din imperiu — **n.r.**

Prima dintre scenele (foto 1) care ne rețin în mod deosebit atenția este cea cunoscută sub titlul de „Cuvîntarea lui Galerius”, existentă în registrul superior de pe fața principală a pilastrului de Sud-Est. În centru, pe un mic piedestal, este reprezentat împăratul, în costum de pace, stînd în picioare în mijlocul soldaților săi. Mîna dreaptă este ridicată spre umărul stîng — gestul obișnuit al împăraților, atunci cînd aceștia vorbeau în fața mulțimii sau cînd primeau soli. Soldații, gata de război, au coifuri, platoșe, cnemide, lănci și scuturi. Unii poartă steaguri obișnuite, alții stindarde în formă de balauri. Scena a fost interpretată ca reprezentînd o cuvîntare a împăratului Galerius în apropierea unei cetăți, simbolizată printr-o poartă existentă în partea stîngă. Din păcate, figura de la aceași extremitate a scenei, socotită ca personificarea orașului sau a zeiței protectoare a acestuia, este distrusă, ceea ce îngreunează identificarea localității. Se crede că imaginea ar reprezenta momentul pregătirii celei de-a doua expediții împotriva perșilor, orașul în fața căruia vorbește Galerius fiind, în acest caz, Serdica. De altfel, aserțiunea este întărită de faptul că la extremitatea dreaptă a tabloului este înfățișată zeița Victoria, ținînd în mînă cornul abundenței, ca un simbol al rezultatului bun al războiului ce va urma. Unițile în fața cărora Galerius rostește obișnuita alocuțiune de îmbărbătare la luptă sînt alcătuite din ostași recrutați de el din Daciile sud-dunărene, stindardul în chip de balaur aparținînd, foarte probabil, acestora.

Pe fața de Nord-Est a aceluiași pilastru, tot în registrul superior, se află cea de-a doua scenă (foto 2) în care apare stindardul în formă de balaur. Ea reprezintă sosirea cezarului în cetatea armeană Eriza, unde exista un renumit templu al marelui zeu Anaitis, căreia împăratul roman i-a adus ofrandele cuvenite. Imediat, dedesubtul acestui tablou, este înfățișată o bătălie cu perșii: Galerius, călare, se avîntă în luptă, avînd deasupra capului său vulturul roman cu aripile desfăcute și cu o cunună de lauri în gheare; între figurile tinere de soldați romani care-l însoțesc, se recunosc, cu probabilitate, viitorii

3.

cezari Licinius și Constantin, participanți la această campanie.

Celelalte scene de pe același pilastru înfățișează pe împărații Dioclețian și Maximian cu cezarii lor Galerius și Constantius Chlorus, însoțiți de mai multe divinități protectoare; în continuare sînt reprezentate alte momente legate de bătăliile cu perșii.

Pe latura de Sud-Vest (din interiorul arcului) a celui alt pilastru, în registrul superior, este înfățișată cea de-a treia scenă (foto 3) care ne interesează în mod deosebit, deoarece apare din nou stindardul dacic. Este vorba de așa-numita „Bătălie în țara Kurzilor”. După ce a trecut un rîu, armata romană se întîlnește cu cea persană. Un escadron de cavalerie, cu Galerius în frunte, înaintează în galop. Soldații poartă coif, cuirasă în formă de solzi, iar ca armă lancea. Împăratul, îmbrăcat în cuirasă și hlamidă, ca flutură în vînt, împreună cu cavalerul din stînga lui, se năpustesc asupra dușmanilor; o mare parte dintre aceștia sînt căzuți sub picioarele cailor, iar ceilalți parcă abia mai pot rezista caveriei în plin avînt. În partea de sus a scenei, pe al doilea plan, se văd trei steaguri în formă de balaur, dintre care primele două bine păstrate, iar al treilea — ce pare susținut mai curînd de un infanterist decît de un cavaler — este în mare parte distrus.

Pe același pilastru se văd și alte reprezentări: prizonieri ieșind dintr-un oraș asirian; atacuri prin surprindere și bătălii ale caveriei romane în Mesopotamia; solii de pace trimise de perși; armata persană pusă pe fugă dincolo de Tigru; împăratul acordînd clemență învinșilor și cămile purtînd prăzi de război.

Semnificația celor trei scene

În trei scene, deci, prezente pe Arcul de triumf din Salonice, soldații poartă stindarde cu

asa-numitul balaur dacic. De altfel arheologul danez K.F. Kinch, primul care a studiat în mod special Arcul lui Galerius, publicînd încă din secolul trecut o excelentă lucrare asupra lui¹, a scotocit pe caveriei care-l însoțeau pe împărat drept „daci”, iar steagul pe care îl purtau, „stindardul dacic”. Punctul de vedere al lui Kinch a fost împărțit și de arheologul grec H.I. Makaronas, în publicația-ghid despre același monument, apărută la Salonice în limbile greacă (1969) și engleză (1970). La rîndul său, într-o temeinică lucrare publicată recent despre Arcul lui Galerius, arheologul german H.P. Laubscher², după ce subliniază că este greu de stabilit, pe baza stindardelor, apartenența etnică a soldaților lui Galerius, admite că poate fi vorba de soldați pe care cezarul lui Dioclețian i-a recrutat în **Dacia Ripensis** și **Dacia Mediterranea**, pentru cea de-a doua expediție contra perșilor.

Trebuie, desigur, precizat că nici unul din soldații romani figurați pe Arcul lui Galerius nu poartă costum dacic, așa cum poartă, de exemplu, soldații daci reprezentați pe Columna lui Traian. Trebuie remarcat, de asemenea, că simbolul străvechi al balaurului, folosit ca stindard de indieni, perși, parți, sciti și daci, a fost preluat, începînd din sec. II e.n., poate chiar în urma războaielor lui Traian cu dacii, și de către romani. Dar, în același timp, nu trebuie pierdut din vedere faptul că Galerius își recruta soldații la un răstimp de mai bine de 20 ani de la părăsirea Daciei de către armatele și administrația romană, dar nu și de populația locală, în a cărei conștiință un astfel de stindard era încă viu. Era deci firesc ca soldații de aici să folosească acest simbol drept stindard. În plus, trebuie ținut seama că, așa cum am mai precizat și cum susține și istoricul I.I. Russu, Galerius însuși era un „traco-dac”³, iar

¹ K. F. Kinch: *L'Arc de Triomphe de Salonique* (Arcul de triumf din Salonice), Paris, 1890.

² H. E. Laubscher: *Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki* (Decoratiile în relief de pe Arcul lui Galerius din Salonice), Berlin, 1975.

³ I. I. Russu, *Elemente traco-getice în Imperiul roman și în Bizanțiu*, București, 1976, pp. 41-47.

soldății ce purtau aceste stindarde făceau parte din garda sa personală. Ei erau oamenii săi de încredere, ostași devotați pe care îi cunoscuse în perioada în care apăraseră provinciile dunărene.

De aceea, avînd în vedere originea traco-dacă a lui Galerius, șederea sa îndelungată la Dunăre, faptul incontestabil că de aici și-a recrutat soldați pentru a doua campanie, ca și tradiția pe care însemnul dacic și-o perpe-

tuase pe aceste meleaguri, putem considera că stindardele de pe Arcul de triumf de la Salonic sînt **dacice**. La o astfel de presupunere îndeamnă însuși faptul că stindardele în chip de balaur apar în mod repetat în unele din scenele cele mai importante ale Arcului triumfal, în strînsă și imediată legătură cu Galerius. Desigur, calea unor cercetări rămîne deschisă și, poate, viitoare descoperiri vor aduce în această privință, noi și prețioase contribuții.

Cum am reconstituit dacii de pe Arcul lui Galerius

CONSTANTIN IORDACHE

Încă de cînd eram student al Facultății de arte plastice, am avut prilejul să obțin cunoștințe despre istoria veche a poporului dac. La cursuri am învățat că trebuie să ne documentăm foarte temeinic atunci cînd facem o compoziție cu temă istorică, să o înfățișăm așa cum a fost ea, să nu o falsificăm. Tot în acea vreme, de la profesorul meu, maestrul Corneliu Medrea, am primit cadou Dacia preistorică, monumentală carte a lui Nicolae Densușianu, apărută în 1913. De acolo am aflat prima dată că împăratul Galerius a fost de origine dacică și că și-a construit, la Salonic, un Arc de triumf, unde dacii se văd în chip de învingători.

Am făcut mai multe încercări pentru a obține documentația necesară. În cele din urmă am primit cîteva fotografii. Din aceste fotografii mi-am dat seama că personajele înfățișate de artiștii antici au fost serios deteriorate de vreme. Nu se vede Galerius, ci numai capul lui; nu se văd nici cei care țin steagurile dacice, dar mi-am închipuit că aceștia trebuie să fie daci.

Pornind de la fotografiile primite și folosind experiența pe care o am în restaurarea unor monumente distruse în timpul celui de-al doilea război mondial, am început munca de reconstituire a uneia din scene. Pentru probleme de restaurare în general, am consultat și specialiști de la Muzeul de Istorie al R.S.R.

În scena pe care mi-am propus să o reconstitui figurează 27 per-

sonaje, distruse în mare parte, după cum am arătat, de trecerea timpului. Unora le lipsește capul, altora alte părți ale corpului. Dar, în ansamblul imaginii, am găsit modele după care m-am ghidat în redarea acestor părți lipsă. Și Galerius apare în diferite fotografii, unde chipul i se vede în întregime, așa că am putut face reconstituirea.

În înfățișarea chipurilor dacilor și a vestimentelor. m-am orientat și după chipurile de daci existente pe Columna lui Traian; am mai făcut sculpturi înfățișînd daci și experiența dobîndită în acest domeniu m-a ajutat. Cunoșcînd tipologia dacilor,

expresia lor, pe care am întîlnit-o și la oamenii din Transilvania, am căutat să-i redau cît mai exact. La fel și cailor tracici, i-am înfățișat așa cum îi știam: mici, de munte, iuți — am căutat să nu fac cai de curse. Am respectat toate amănuntele și cred că am izbutit să refac scena așa cum era ea la construirea Arcului. Timp de patru ani am lucrat la alcătuirea schițelor, apoi am făcut macheta. După această machetă voi face una în mărime naturală și atunci o să execut figurile în detaliu. Sper să fie o imagine reușită.

VIȘEU, IZA, VASER – rîuri ce-au „izvorît” de la traco-daci

VASILE BOLOGA

Vastitatea spațiului geografic pe care s-a desfășurat civilizația tracilor, largile ei zone de contact și osmoză cu celelalte culturi ale antichității¹, găsesc, în ultima vreme, tot mai numeroase și constante argumentări în toponimie. Ramură a onomasticii care – așa cum notează dicționarele – studiază originea, sensul, forma și evoluția numelor proprii de locuri, toponimia arată, prin însăși definiția sa, existența unei legături între denumirea unui loc și semnificația concretă a acestuia. Această legătură se reflectă în faptul că toponimicul desemnează aspectele cele mai caracteristice ale locului respectiv, ceea ce face ca, datorită acestei relații de cauzalitate, etimologia sa să nu poată fi contestată.

Pornind de la această premisă, vom încerca, în paginile următoare, să arătăm semnificația unor toponimice maramureșene și adâncile lor rădăcini în istoria populației trăitoare pe aceste meleaguri.

Trei ape...

Rîurile Vișeu, Iza și Vaser sînt cele mai importante cursuri de apă care străbat Depresiunea Maramureșului. Documentar sînt menționate cam în aceeași perioadă: Vișeul, la 14 mai 1353, Iza, la aceeași dată, Vaserul, un veac mai târziu, în 1453. Analizînd diferitele variante sub care sînt menționate aceste rîuri și comparîndu-le cu denumiri asemănătoare de pe spațiul indoeuropean², am ajuns la concluzia că, la origine, denumirea lor (aparent atît de diferită) era aidoma sau foarte asemănătoare.

VIȘEUL. Menționat prima oară sub numele de *fluvium Wyssou*, mai este întîlnit în alte documente³ sub numele *fluvium Viso*. Localitățile oiconime (purînd același nume) sînt menționate, la rîndul lor, la 2 februarie 1365 sub numele *Kethyssou* (cele două Vișeuri). Îndepărtînd numeralul *Keth* = cele două, rămîne toponimicul *uyssou* identic cu vechea rădăcină indoeuropeană *uiso* sau *vis(s)io*, din care au derivat termenii latini *uisio* și *vissio*.

Această rădăcină indoeuropeană și descendentul său latin au înțelesul de miros specific al animalelor sălbatice (zimbru, cerb etc.) De altfel, în diferite limbi și dialecte romanice, din aceeași rădăcină și cu același sens au derivat cuvintele *voisson* (în franceza veche), *fiso* (picardiană), *vehō* (valenciană) *fiseau* (bearneză).

Aceeași origine o are și cuvîntul german *Wiset* (zimbru, bizon). De altfel, însăși cuvîntul latin *bison* s-a format tot din rădăcina indoeuropeană, *visio*, căreia i s-a adăugat

particula *onto* (animal viu), după cum și-nominul său *zimbru* are la origine termenul prusiano-lituanian *wis-sambrs* (devenit în slava veche *zabr*) reprezentînd de asemenea un derivat al lui *uiso*.

Răspîndirea acestei rădăcini indoeuropene este ilustrată și de o serie de toponimice, atît în țara noastră (Vișea, jud. Cluj), cît și în restul Europei: Vișeu (oraș în Portugalia), Besançon (Franța). Chiar localitățile antice Bizanț și Bizone (Kavarna de azi), derivă din aceeași rădăcină indoeuropeană.

IZA. Pomenită întîia oară sub numele de *magnum fluvium Iza*, mai este menționată în 1387 sub numele de *Isaa*. I. Mihalyi, editorul volumului de *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, consideră că denumirea „ne-a rămas de la popoarele antice ale celtilor și dacilor” și că acea *Pons Ises*, menționată în *Tabula Peutingeriană*⁴, ar fi o trecere peste acest rîu. Foarte probabil și această denumire a derivat tot din indoeuropeanul *uiso* (*vissio*) prin muieria și, ulterior, dispariția primului sunet.

În sprijinul afirmației vine denumirea dată de iberici caprei negre din Pirinei: *isar* sau *isard*, știut fiind că acest animal are un miros caracteristic. Limba română cunoaște și ea un cuvînt asemănător: *iz*, definit ca „miros deosebit, specific, aromă particulară; miros și gust neplăcut”.

VASERUL. Amintit în aceeași culegere de documente a lui I. Mihalyi, care scria despre el că „poartă numirea aceasta din timpuri

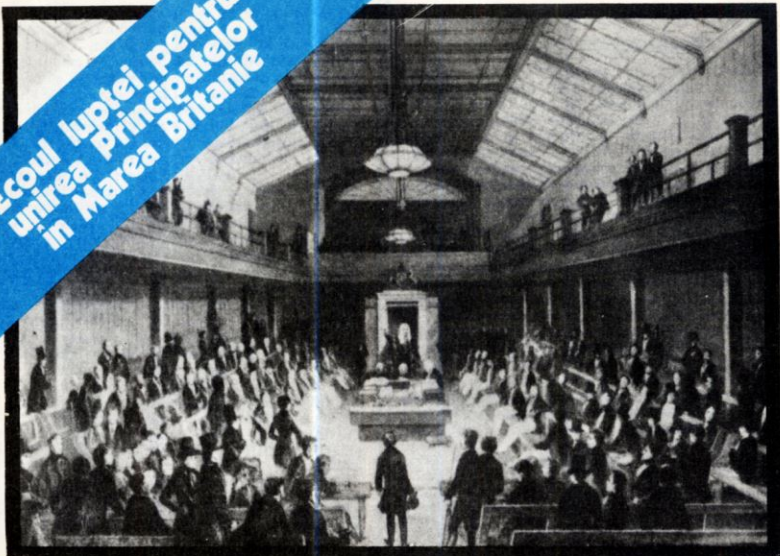
(Continuare în p. 37)

⁴ Hartă antică, care și-a primit numele după descoperitorul ei, Conrad Peutinger.

¹⁻³ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1-2/1977; 3/1971.

² Editate de I. Mihalyi: *Diplome maramureșene din secolul XIV și XV*, Sibiu, 1900.

**Ecol luptei pentru
unirea principatelor
in Marea Britanie**

1858: MOTIUNEA LUI GLADSTONE ÎN CÂMERA COMUNELOR

MIRCEA MALIȚA

Dimineața zilei de 14 iulie 1858 îl găsi pe William Ewart Gladstone¹ în cabinetul său de lucru din reședința londoneză de la Carlton House Terrace. În decorul încărcat al erei victoriene, într-o ordine ce reflecta disciplină și rigurozitate, erau așezate studiile clasice din care extrăsese substanța pentru cartea sa despre Homer, publicată cu trei luni în urmă, colecțiile de reviste la care colabora, printre care favorita *Quarterly Review*, mai multe eseuri și lucrări politice. Nimic nu cuprindea însă atât de mult din viața și gândirea acestui bărbat energic, cu privirea pătrunzătoare, cu o figură lată și brăzdată de trăsături aspre, ca șirul uniform al tomurilor de dezbateri din Camera Comunelor. Acolo se aflau primul său discurs rostit la 24 mai, intervențiile în care susținuse pe mentorul său conservator, Robert Peel, cuvântările în care își apăraseră mai

tirziu, ca ministru al Finanțelor, proiectele de buget, disputele faimoase cu celebrul său oponent Disraeli.

Volumul, încă nelegat, al lucrărilor parlamentare pe anul în curs începea cu discursul său prin care provocase prăbușirea guvernului lordului Palmerston, a cărui diplomatie a dominației fără scrupule o denunțase și în trecut. Urmau intervențiile sale ca deputat ales în Parlament de Universitatea Oxford, formulate cu „simpatii conservatoare, dar opinii liberale“ și atât de temute de noul cabinet conservator, cu lordul Derby în frunte și cu Disraeli, de data aceasta, la Finanțe.

Pe masă erau așezate textele discursurilor rostită în iulie, privind crearea unei universități naționale în Scoția și mișcările armatei din India, ce trebuiau corectate, precum și schița intervenției sale de peste câteva zile, referitoare la Columbia Britanică.

¹ W.E. Gladstone (1809-1898) — om politic britanic, lider al Partidului Liberal — n.r.

„Să nu ignorăm interesele Principatelor române“

Dar minile mari și viguroase ale omului ce alterna orele de studiu și oratorie cu plimbările lungi prin păduri, unde vina și tăia copaci, luară de pe masă un album, depus cu câteva zile în urmă la locuința sa. Era **Albumul valah**, tipărit în 1843 la Paris, cuprinzând vederi și costume pitorești din Țara Românească, desenate după natură de Michel Bouquet¹. Răsfoind litografiile care reprezentau ruinele de la Tîrgoviște, mănăstirea de la Cîmpulung, urmele podului lui Traian de la Dunăre și Bucureștii văzuți de la Curtea Arsă, Gladstone își aminti de motiunea în favoarea unirii Principatelor dunărene, pe care a introdus-o și a apărut-o cu pasiune în Cameră, la 4 mai 1858.

... Avusese dreptate atunci, în ajunul Conferinței de la Paris², care urma să analizeze raportul Comisiei de informare de la București³, după ce Adunările ad-hoc se pronunțaseră ferm pentru unire⁴, să formuleze îndoile față de politica duplicitară a guvernului și să încerce să determine o luare de poziție în

¹ M. Bouquet (1807-1888), pictor și grafician francez. A călătorit în Țara Românească între 1840 și 1848 — **nr.**

² Este vorba de Conferința reprezentanților celor șapte puteri de la Paris din 1858, privind organizarea Principatelor Române. Vezi și **Magazin Istoric**, nr. 1, 2/1975.

³⁻⁴ Vezi **Magazin Istoric**, nr. 8, 9/1975; 4, 6/1975.

favoarea cauzei pe care o apărau românii. Știrile care veneau acum confirmau că, față de atitudinea luată la Congresul din 1856, când se încheiase capitolul războiului Crimeei, poziția britanică se schimbase. Întocmise motiunea și își construisese discursul cu cea mai mare grijă. Ele nu dezaprobau politica guvernului, nici nu reprezentau o încercare de a invoca o motiune de cenzură. În termeni foarte simpli, Parlamentul era invitat ca, luând în considerare obligațiile impuse de Tratatul de la Paris în ce privește Principatele danubiene, să înregistreze cu satisfacție declarația plenipotențiarului britanic din 1856⁵ și să facă un pas înainte, afirmând speranța că dorințele poporului din Țara Românească și Moldova, recent exprimate prin reprezentanții lui, vor fi tratate cu atenția cuvenită.

Gladstone ceruse, deci, Parlamentului să reafirme ceea ce fusese declarat și anunțat. Nu ascunsese că motivul care l-a determinat era impresia creată în exterior că Marea Britanie, care sprijinise în 1856 la Congresul de pace de la Paris, împreună cu Franța și Rusia, ideea și posibilitatea unirii Principatelor, lua acum o poziție contrară. Articolul 24 al Tratatului de la Paris lăsase chestiunea organizării definitive a vieții de stat a Principate-

⁵ William Clarendon, reprezentantul Angliei la Congresul de pace de la Paris din februarie-martie 1856, se asociase la acea dată păreri Franței că, dacă unirea satisface voința populației din Principate, ea trebuie admisă și proclamată.

„ROMÂNIA ÎȘI APARTINE DE DREPT ȘI DE FAPT“

IOANA URSU

Printre cei mai activi luptători români ai revoluției de la 1848 care au susținut pe plan european cauza unirii Principatelor Române s-a aflat și Dumitru Brătianu¹. Timp de două decenii, alături de alți frunțași ai revoluției de la 1848, el a întreținut o asiduă corespondență cu numeroase personalități europene, a elaborat articole și memorii, petiții și adrese în care, pe bază de date istorice, statistice, juridice și politice a făcut cunoscută opiniei publice progresiste marile idealuri ale poporului nostru de libertate și independență, de unitate națională și progres.

În lucrarea, Din arhiva lui Dumitru Brătianu. Acte și scrisori

¹ Vezi **Magazin Istoric**, nr. 4/1974.

din perioada 1840-1870, vol. II, publicată de Al. Crețeanu, în 1934, găsim reprodus un însemnat număr de scrisori schimbate de D. Brătianu, între 1855 și 1858, cu oameni politici britanici ce s-au arătat într-o perioadă sau alta — în măsura în care evoluția evenimentelor internaționale a coincis cu interesele Angliei — favorabili unirii Principatelor. Este vorba de documente ce întregesc imaginea ecourilor pe care le-a avut cauza unirii românilor în rândul oamenilor politici din Marea Britanie, deși volumul nu reflectă decât în parte multitudinea de contacte avute de omul politic român în această țară, contacte ce anticipează, de altfel, începuturile diplomației românești

la scara statului național-modern. Am identificat astfel 13 memorii, scrisori, comentarii trimise de Brătianu unor frunțași politici englezi și 40 scrisori, mesaje, adrese primite din partea Foreign Officeului, a unor frunțași politici și ziariști. Printre personalitățile de prim rang cu care reprezentantul român a purtat această asiduă corespondență se află: H. J. T. Palmerston, W. E. Gladstone, W. Clarendon, Robert Cecil, John Russell, J. A. Roebuck, Arthur Otway, Dudley Stuart, Crowley, S. Deasy, E. E. Crowe, M. Hartman și alții.

Unul dintre documentele semnificative reproduse în paginile volumului amintit este scrisoarea pe care D. Brătianu a adresat-o, la 2 februarie 1856, în preajma des-

lor pe seama judecății și opiniei poporului din Moldo-Valahia.

Vocea lui Gladstone vibrase cu căldură: „Întreb acum Camera Comunelor dacă este pregătită să recunoască și să adopte această politică sau să stea de o parte, în tăcere, privind cum interesele [Principatelor] sînt jucat unei intrigii subtile și cum credința Europei, angajată prin acel articol, este zădărnicită și anulată, conform urzelilor egoiste ale părților interesate”.

Cine ar fi zis că această discuție, care a durat mai mult de o oră, va provoca una dintre cele mai animate dezbateri din Camera, ocupînd întreaga ședință din seara zilei de 4 mai 1858? Cele mai mari nume ale oratoriei parlamentare au luat parte la dezbateri. Cinci oameni politici care au stat sau urmau să stea în fruntea cabinetului britanic și-au spus cuvîntul.

„Dacă acești oameni ar fi liberi...”

De unde-i venise căldura și convingerea cu care a pledat cauza unirii Principatelor? Fără îndoială, din adîncă credință că era o cauză dreaptă și nu contrazicea, ci se armoniza cu o politică înțeleaptă și rațională de lungă durată a Angliei. Dar nu putea să nu-și aducă aminte și de românii care făceau diplomație înainte de a avea un stat unit. Grupul acela de români inteligenți și pasionați care asaltau

pe membrii Parlamentului cu scrisori, memorii și petiții, nu putea să nu impresioneze o minte receptivă ca a lui Gladstone. Încă din 1856, aceștia îi ceruseră să sprijine întrunirile publice pe care le organizau în favoarea unirii în orașele engleze. Afîșe fuseseră puse pe străzi la Brighton, ca și la Birmingham și Manchester, pe care scria cu litere mari: „Întrunirea publică pentru a promova unirea Principatelor danubiene”.

Grupul acesta cu sediul la Paris și aflat în strînsă legătură cu fruntașii luptei unioniste din Principate, avînd ca reprezentanți la Londra pe Dimitrie Brătianu¹ și pe alții cu ședere mai puțin îndelungată (Bălcescu fusese și el în capitala de pe Tamisa în 1850) nu se descuraja nici de răspunsurile seci, nici de cele redactate cu o politețe reținută, nici de ignoranța pe care mulți politicieni o manifestau pentru problemele unei regiuni atît de îndepărtate și puțin cunoscute ca Principatele românești. Puteau fi înflințiți la Londra, aranjînd întreveneri, insistînd la redacțiile ziarelor pentru publicarea unor articole și știri în favoarea cauzei lor, participînd la întrunirile celorlalți revoluționari europeni. Ziariștii Eyre Evans Crowe fuseseră trimis de ei în țară și la Constantinopol pentru a scrie și pleda în favoarea unirii.

Gladstone fusese impresionat nu numai de căldura cu care aceștia apărau cauza sacră

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1974.

chiderii Congresului de la Paris, lordului Clarendon, ministrul Afacerilor Externe al Angliei și în care li releva din nou că dorința cea mai vie a poporului român este „să-și poată lua locul care i se cuvine ca națiune independentă, și la care îi dau dreptul originea, cultura, aspirațiile sale, și, de asemenea, perseverența energiei sale, cît și prudența sa, cu prețul cărora s-a putut menține intact în mijlocul altor elemente ostile în timpul unei perioade de 18 secole”.

De altfel, într-un articol publicat în ziarul Românul, din 1872, la moartea marelui patriot italian Giuseppe Mazzini, D. Brătianu, reproduce conținutul unei întreveneri cu primul ministru britanic Palmerston, care ne oferă amănuntele colaborării sale cu lordul Clarendon:

„La 1856, lordul Palmerston, pe care nu-l văzusem de mai mulți ani, de cînd intrasem în Comitetul revoluționar¹, îmi face cunoscut

că ar voi să-mi vorbească. Comitetul mă autoriză să văd pe ministru. Duclîndu-mă la dînsul, lordul Palmerston îmi zice:

- Ce faci domnule Brătienescu?
- Conspir Mylord.
- O știu, conspiri, căci nu-ți poți servi țara de almintrelea.

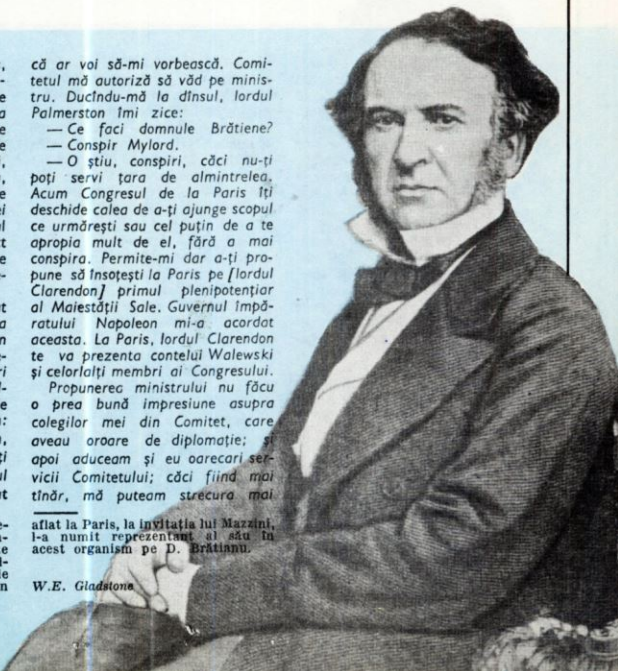
Acum Congresul de la Paris îți deschide calea de a-ți ajunge scopul ce urmărești sau cel puțin de a te apropia mult de el, fără a mai conspira. Permite-mi dar a-ți propune să însoțești la Paris pe [lordul Clarendon] primul plenipotențiar al Majestății Sale. Guvernul împăratului Napoleon mi-a acordat aceasta. La Paris, lordul Clarendon te va prezenta contelui Walewski și celorlalți membri ai Congresului.

Propunerea ministrului nu făcu o prea bună impresiune asupra colegilor mei din Comitet, care aveau oroare de diplomație; și apoi aduceam și eu oarecari servicii Comitetului; căci fiind mai tînr, mă puteam strecura mai

afiat la Paris, la invitația lui Mazzini, l-a numit reprezentant al său în acest organism pe D. Brătianu.

W.E. Gladstone

¹ Referire la Comitetul central democratic european organizat la Londra în 1850, din care făceau parte Giuseppe Mazzini, Ledru Rollin, Albert Darasz, Arnold Ruge. În aprilie 1851, grupul revoluționar român

a poporului lor, dar mai ales de viziunea și argumentele lor politice, de priceperea de a atinge coardele sensibile ale interlocutorului. Își aduseseră aminte, răsfoind albumul, cu câtă finețe i se adresaseră acești diplomați neoficiali ca unuia care promovase o politică comercială bazată pe reducerea tarifulor, contribuise la abrogarea legilor porumbului¹ și încurajase importurile de cereale. Ei îi descriuseră o țară care putea să devină un bun partener comercial pentru Anglia.

Dacă acești bărbați manifestau clarviziune și realism, stăruință și pricepere chiar și în condițiile aspre, vitrege și nefavorabile în care se găseau, ce-ar face ei în cadrul unui stat unit?

Scrisoarea românilor de la Paris care însoțea albumul vorbea astfel: „Inima ne spune că parcurgând albumul, această mărturie slabă a sentimentelor noastre de gratitudine, sufletul vostru mare va exclama la fiecare pagină: «Dacă acești oameni ar fi liberi!»».

În fața avea desenul reprezentând Bărganul iarna. Costumele pitorești ale lui Bouquet nu puteau ascunde coliba îngropată în zăpadă din planul al doilea și care trăda condițiile de mizerie și asuprire în care se afla această populație. Aceștia sînt țărani despre care vorbise el în Camera Comunelor: „Clasa țărănească este în poziția cea mai

¹ Sub această denumire era cunoscută legislația britanică privind importul și exportul de cereale, reflectind o politică protecționistă.

dureroasă și stă mai rău decît țărănimia din alte țări în privința suferințelor pe care trebuie să le îndure în prezenta situație a legilor...».

Această țărănime votase pentru unire. Unanimitatea sufragiului îl impresionase pe Gladstone. Într-o Cameră obișnuită cu planurile politice, cu calculele și cu strategia, care avea ca subiect exclusiv interesele de mare putere a Angliei, Gladstone adusesse ca prim argument în adoptarea unei poziții voioasă populăre. După ce alegerile din Moldova fuseseră falsificate, anulate și ținute a doua oară², cele două Divanuri se pronunțaseră în favoarea unirii, „manifestînd o rară unanimitate”.

Gladstone spuseseră în Cameră: „Va fi dificil, într-adevăr, să găsești multe momente mai remarcabile decît declarația sentimentelor acestui popor”. Subliniasse că trebuia plecat de la constatarea că „unirea Principatelor este de dorit în ceea ce privește bunăstarea acestor provincii”. Și continuase prin ceea ce era exprimarea unei concepții care zguduia mentalitatea strategilor unei mari puteri: „Dacă acesta este cazul, conștient Camera să gîndească bine înainte de a hotărî dacă soarta acestor țări poate fi dirijată de alte considerații decît bunăstarea poporului. Ne angajăm pe un teren primejdios și aluneacător cînd refuzăm ceea ce convine la patru sau cinci milioane de oameni sau cînd spunem

² Vezi *Magazin Istorie*, nr. 1/1974, nr. 5/1975.

lesne, și reprezentînd o țară mică, în negocierile cu care eram însărcinat, aveam avantajul să nu am la lupta cu rivalitățile naționale și cu chestiunile de suprațenie, care adesea compromit interesele cele mai vitale ale popoarelor. Nimeni nu zicea nimic: Mazzini rupse tăcerea și-mi zise: «N-avem nevoie să ne gîndim mult ca să știm ce este de făcut. Trebuie să primești propunerile lui Palmerston, trebuie să mergi la Paris: mai întîi de toate te datorești patriei tale. România se află în condiții excepționale, și în împrejurările de astăzi poate prea bine să dobîndească ceva chiar prin diplomație; ești dator să încerci. De vei reuși, ceea ce se va face pentru țara ta, va fi în profitul tuturor națiunilor oprimate».

Patru luni mai tîrziu, la 27 mai 1856, adresîndu-se titularului de la Foreign Office, lord Clarendon, diplomatul român menționa că acestuia, în calitate de prim-plenipotențiar al Angliei la Congres, îi revine „onoarea de a fi spus în fața Congresului de la Paris: «Congresul și-a propus înainte de toate ca, ocupîndu-se de provinciile danubiene, să dea

posibilitatea exprimării libere a populațiilor», să ceară înlăturarea actualilor domnitori în vederea asigurării unei libertăți totale Divanurilor ad-hoc; să ceară ca «firmanul privind convocarea Divanurilor ad-hoc să fie pus de acord cu reprezentanții puterilor semnatare la Constantinopol și redactat de o manieră care să permită întreaga aplicare a articolului ce determină componența acestor adunări» [...] La Paris am avut onoarea să prezint Excelenței Voastre o lucrare asupra vechilor adunări moldo-valahice și asupra modului în care ar trebui să se compună Divanurile ad-hoc în împrejurările actuale. Modul indicat în această lucrare, bazat pe istorie și pe legile Moldovei și Munteniei, ar fi poate singurul care ar putea asigura Principatelor o reprezentare serioasă”.

În timpul desfășurării Congresului de la Paris, Dimitru Brătianu a ținut la curent pe lordul Clarendon asupra încercărilor de imixtiune ale diferitelor puteri în treburile interne ale Principatelor române. Iată conceptul scrisorii din 9 iunie 1856, așa cum este

reprodus în volumul menționat, scrisoare prin care diplomatul român denunța o încercare de ingerință a Habsburgilor: „Austria, după ce a încercat în zadar, prin diverse amenințări, să determine revocarea de către Divanul Moldovei a concesiunii, în favoarea unei companii austriece, a unei bănci de credit funciar acordată unei companii rusiene, a cerut domnitorului, întrucît el este stăpîn absolut al Moldovei și nu trebuie să țină seama de hotărîrile Divanului, să atribuie banca companiei austriece. Excelența Voastră vede că, la fel cum proceda Rusia, dar într-o manieră mult mai îndrăznească decît Rusia, o face Austria, pentru a-și atinge scopurile, cînd spune domnitorilor că sînt suverani absoluți, cînd recurge la plîngerile împotriva hotărîrilor lor la Constantinopol ca și cum acestea ar fi deciziile unor simpli pași [funcționari superiori otomani], și ea găsește din nefericire Poarta la fel de dispusă, așa cum altădată o găsea Rusia, să se amestece în afacerile externe ale Principatelor. Dacă, în așteptarea reorganizării Principatelor și în baza

că bunul Dumnezeu i-a trimis în lume nu ca să-și urmărească fericirea și bunăstarea [...] ci ca să fie victimele celor cu vederi străine de interesele lor”.

„Nu aprindeți focul pentru ca apoi să astupați coșul!”

Subsecretarul de Stat de la Externe, Seymour Fitzgerald, fusese îndeosebi conștient de această afirmație. Părea că gîndea în banca lui: dar unde va ajunge diplomația imperiului dacă factorul intern, voința populară, aspirațiile mulțimii devin criteriu de judecată? Și în răspunsul în care apărase politica guvernului britanic și ceruse respingerea mișcării din 4 mai spusese: „Trebuie oare să i se ceară Camerei să sprijine dorințele populației din Moldova și Valahia numai pentru că aceasta este în favoarea independenței? Înțelege oare onorabilul domn [Gladstone] să adopte această poziție? Și pentru simplul motiv că un popor se declară pentru independență, Camera engleză a Comunelor trebuie să-i iasă în întîmpinare...? Aceasta este o direcție mai primejdioasă decît oricare drum pe care Camera a fost vreodată invitată să-l urmeze”.

Înfierbîtat de pasiunea argumentării, subsecretarul de Stat de la Externe nu și-a dat seama că adoptase o terminologie unionistă, vorbind despre o singură populație a celor două Principate: **populația română**.

armatei sale de ocupație¹ și a favorurilor Porții otomane, se va permite Austriei să pună mîna, cum își propune să o facă, pe băncile, căile ferate, vămile, minele și toate sursele bogățiilor Principatelor, dominația austriacă va prinde asemenea rădăcini, încît nimic nu o va mai putea extirpa, iar independența acestor Principate va fi grav compromisă”.

O susținută corespondență a avut D. Brătianu cu lordul Clarendon în privința întoarcerii în țară a frunțașilor politici români care au fost exilați în urma ocupației, în toamna lui 1848, a Principatelor de către trupele imperiilor vecine intervenționiste. Conceptul unei scrisori din 11 februarie 1857, destinată aceluiași diplomat englez, dezvăluie principalele idei ce au stat la baza dialogului dintre cei doi oameni politici în această problemă: „Ca răspuns la scrisoarea mea privind emigranții români, Excelența Voastră mi-a făcut ieri onoarea să-mi ceară numărul acestor emigranți, reșe-

¹ În urma convenției turco-austriace din august 1854, trupele austriace au pătruns în Țările Române, rămînînd pînă în 1856.

Gladstone înțelegea însă că factorul aspirațiilor popoarelor nu mai poate fi neglijat, că mari mișcări populare zguduiau Europa de la regiunile din Răsărit la cele din centru și pînă în Peninsula italică. El refuza să gîndească în schemele celor rămași în urmă, în termenii areopagului vienez de la 1815¹.

Dar după Fitzgerald, s-au ridicat protagoniștii aceleiași gîndiri. Lordul Palmerston părea că desfășoară un imens joc de șah cu figuri principale: Imperiul habsburgic aici, Rusia țaristă acolo, Sublima Poartă dincoace. Pe acest echier căuta în zadar Principatele române ca pion de sine-stătător. Credeți, spunea el, că Anglia, împăratul Franței și celelalte puteri ale Europei au intrat în războiul Crimeei ca să apere Principatele? Au intrat, explica el, pentru că Principatele erau posturi înaintate ale Imperiului turc și pentru că integritatea și independența acestuia, esențiale pentru interesele Europei, au fost amenințate. Din nou „omul bolnav” ce nu trebuia lăsat să moară. Și Gladstone era acuzat că împinge Camera spre o politică favorabilă dezmembrării Imperiului otoman.

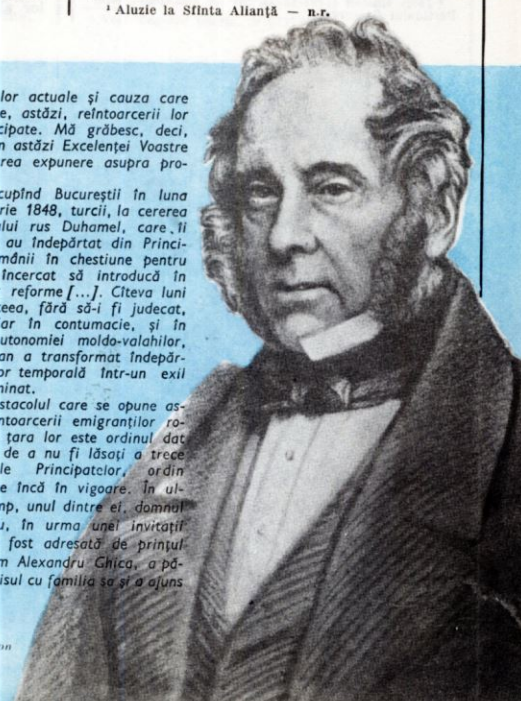
Pentru mișcările vorbise reprezentantul din Cork, Serjeant Deasy. El relua unul din argumentele lui Gladstone: statutul special de autonomie internă și relativă independență a Principatelor în raport cu Poarta. Enumerare tratate începînd cu secolul XV pentru

¹ Aluzie la Sfînta Alianță — n.r.

dințele lor actuale și cauza care se opune, astăzi, reîntoarcerii lor în Principate. Mă grăbesc, deci, să supun astăzi Excelenței Voastre următoarea expunere asupra problemei:

1) Ocupînd Bucureștii în luna septembrie 1848, turcii, la cererea generalului rus Duhamel, care, în însoțea, au îndepărtat din Principate românii în chestiune pentru că au încercat să introducă în țara lor reforme [...]. Cîteva luni după aceea, fără să-i fi judecat, nici chiar în contumacie, și în ciuda autonomiei moldo-valahilor, un firman a transformat îndepărtarea lor temporală într-un exil nedeterminat.

2) Obstacolul care se opune astăzi reîntoarcerii emigranților români în țara lor este ordinul dat în 1848 de a nu fi lăsați a trece frontierele Principatelor, ordin care este încă în vigoare. În ultimul timp, unul dintre ei, domnul Paleologu, în urma unei invitații care i-a fost adresată de prințul caimacam Alexandru Ghica, a părăsit Parisul cu familia sa și a ajuns

a demonstra că Principatele n-au făcut parte niciodată din Imperiul otoman și, deci, nu era vorba de dezmembrarea acestuia¹. Descriese, încă o dată, procedura stabilită de Congresul de la Paris, care deschisese o poartă spre unire și desfășurarea lucrărilor Divanurilor ad-hoc. Adușese și o mărturie personală: îi spusese lui un domn din Scoția, care călătorea în acea vreme prin Principate, că a asistat la ședințele Divanurilor și a văzut ordinea, priceperea și aptitudinea cu care acestea au lucrat. Tot Deasy vorbise de identitatea de origine și de limbă a locuitorilor ce populau două teritorii armonios legate.

Deputatul de Sheffield, J.A. Roebuck, vechi cunoscut al românilor, cărora le adresase mesaje de sprijin încă în 1856, la intrarea de la Brighton, se pronunțase și el în favoarea mișcării. Argumentele istorice se împleteau cu demonstrarea intereselor adevărate ale Angliei. Dacă aceasta vrea într-adevăr să ocupe un loc în Europa, conform cu demnitatea și puterea ei, îndemna Roebuck, atunci să sprijine dorințele liber exprimate de un popor. Vocea lui Roebuck nu era de neglijat. În ianuarie 1855 o intervenție a sa pricinuisese demisia lordului John Russell². Ceea ce nu va împiedica, în ședința din 4 mai, pe fostul prim-ministru și fruntaș al li-

beralilor să fie de aceeași parte a baricadei și să aperse mișcarea împreună cu Roebuck. La vot, lordul Russell va spune „Aye”, adică „pentru”.

Lordul Robert Cecil, viitor prim-ministru al Marii Britanii și o persoană centrală în diplomația anilor următori, se arătase enervat de aluzia subsecretarului de la Externe privind incompetența Camerei de a discuta chestiunea, ironizând-o: „Subiectul, spune onorabilul prieten, este prea sacru, prea ermetic pentru intelctele slabe ale Camerei”. Robert Cecil îndemna cu un raționament strâns să se voteze mișcarea, pentru ca, pe continent, pretențiile Angliei de câmpioană a libertății să nu fie primite drept lăudăroșii ipocrite.

Gladstone spusese în discursul său, ca un avertisment împotriva schimbării atitudinii Angliei: „Nu aprindeți focul pentru ca apoi să astupați coșul”. Comisia internațională de la București, care trebuia să vegheze la respectarea „intereselor generale și preponderente ale Europei”, avea tocmai acest rol. „Nu aprindeți focul speranțelor și dorințelor unui popor — nu dați promisiunile Europei, buna credință a Europei și sancțiunea Europei [...], luând în același timp șase membri ai Comisiei și punându-i să astupe coșul”.

Gladstone nu se lăsase purtat numai de căldura apelurilor pentru consecvență, pentru bună-credință, pentru respectarea intereselor altuia. La 49 ani, omul care urma să fie

¹ Referire la vechile tratate cunoscute sub numele de Capitulații; vezi *Magazin Istoric*, nr. 3/1975.

² John Russell (1792-1878), om de stat englez, șeful Partidului Conservator.

la frontierele Munteniei. Aici, văzându-se împiedicat să intre în Principate, l-a informat pe prințul caimacam. I s-a răspuns că în baza firmanului de exil care nu fusese revocat și a nollor instrucțiuni care tocmai le primise de la Constantinopol, prințul caimacam se vedea, cu mare regret, în imposibilitatea de a-i deschide porțile patriei. Domnul Paleologu a trebuit, deci, să se întoarcă la Paris [...]

3) Românii exilați în 1848 în virtutea firmanului de care am vorbit Excelenței Voastre erau în număr de 35. Cinci dintre ei au murit în exil, alții [...] s-au reîntors în diferite perioade în țara lor [...] lădă tabelul cu numele lor [ale celor rămași în exil] și respectivele lor adrese: generalul Gh. Magheru, Ion Eliade Rădulescu, D. Bolintineanu, D. Kretzulescu, Gr. Peretz, Ion [N]iță Magheru, I. Ionescu, Gr. Zossima, Marin Serghiescu, maior Al. Cristofi (toți la Constantinopol), Cristian Tell (Smirna), Ion Ghica (Samos), N. Pleșanu (Rusciuc), Al. Zane (Brusa), I. Snagoveanu, C. A.

Rosetti, Cezar Bolliac, Al. Paleologu, C. Bălcescu, Gr. Grăditeanu, Șt. Golescu, N. Golescu, I. Brătianu (toți la Paris)”).

Pentru rezolvarea situației emigranților români, D. Brătianu a solicitat și sprijinul deputatului Arthur Otway, care, în ședința Camerei Comunelor din 18 martie 1857, a întrebat pe primul ministru britanic, lordul Palmerston, dacă va interveni în favoarea întoarcerii în țară a exilaților. Răspunsul primului ministru englez dovedește simpatia și respectul de care se bucurau fruntașii români în capitala Marii Britanii: „Am onoarea — a spus el — a cunoaște pe unul din acești domni, dl. Brătianu [care] este o persoană din cele mai inteligente și din cele mai respectabile, și cred că și ceilalți exilați sînt demni de toată considerațiunea”. Lordul Palmerston a adăugat că întoarcerea exilaților în țară era numai o chestiune de timp și că guvernul britanic își va manifesta dorința de a vedea deschizându-se pentru aceștia porțile patriei lor.

Deosebit de ilustrativă pentru ecal pe care cauza românilor l-a avut în lumea politică engleză

de trei ori prim-ministru al Angliei, dominînd, împreună cu Disraeli, scena politică pînă aproape de sfîrşitul secolului, era un bărbat de stat politic cu simţul realităţilor şi o judecată bine cîntărită. Reprezentant al unei ţări în expansiune, Anglia imperială, el nu-i nesocotea interesele, dar le vedea într-o perspectivă mai largă, în care nu refuzase, cum făceau oponenţii săi, considerarea factorilor noi ce apăreau în istorie. Iar în chestiunea orientală se îndepărta de aceştia. Războiul Crimeei, sfîrşit pe cîmpul de luptă, continua pe plan diplomatic. Începuse şi se terminase cu treceri de armate străine prin Principate. Dar Principatele aspirau la independenţă, primul pas fiind unirea. Pentru unii englezi, echilibrul în Sud-Estul european se păstra prin menţinerea intactă, dar artificială, a autorităţii otomane. Vreţi să menţineţi echilibrul? întreba Gladstone. Permiteţi satisfacerea aspiraţiilor popoarelor asuprite, nu le încheideţi calea spre liberă afirmare şi veţi avea adevăratul factor de echilibru, barierele naturale care vor frîna ciocnirile între marile puteri.

— Nu, spusese însă Disraeli — acest maestru desăvîrşit al cuvîntului — cînd s-a ridicat în încheierea şedinţei din 4 mai şi a aruncat în balanţă toate resursele lui oratorice şi politice pentru a contracara motiunea. Tăcerea care se aşternuse în Cămară nu egala decît pe aceea cu care fusese ascultat Gladstone.

„Nu te poţi lupta împotriva viitorului!”

Pe Gladstone îl îngrijorase declaraţia lui Disraeli care îi confirmase propria afirmaţie: dacă Anglia dă înapoi, Franţa va retrage şi ea sprijinul său cauzei unirii. Îl asigur pe foarte onoratul reprezentant al Universităţii Oxford, spusese atunci Disraeli, că guvernul se găseşte în deplină înţelegere cu Franţa asupra acestui punct: „O deplină identitate de sentiment, de vederi şi de politică, în cel mai larg şi adevărat sens al cuvîntului”. Cu alte cuvinte, în discuţiile secrete, care avuseseră loc la întîlnirea dintre Napoleon III şi regina Victoria, la Osborne¹, se hotărîse să se refuze a se da sprijin mai departe procesului unirii. Din nou convorbirile în cabinetele pluşate, înconjurate de mister, unde se decidea soarta a milioane de oameni. Degeaba ţinuseră românii sfat deschis, Disraeli o spusese clar: „Nu poţi să decizi o chestiune ca aceasta prin cuvîntări strălucite într-un Divan ad-hoc”.

Şi apoi, într-una din cascadele sale de fraze, întrebare ce securitate va exista pentru a menţine statul, „descendenţilor liberi, independenţi, curajoşi şi proşperi ai vechilor daci”, descrişi de Gladstone, pentru ca tot el să răspundă că nu vede decît „tabloul unei generoase himere”.

¹ Vezi Magazin Istorie, nr 1/1974.

este şi corespondenţa dintre D. Brătianu şi lordul W. E. Gladstone. Aşa cum rezultă dintr-un concept de scrisoare din 5 august 1856, diplomatul român îl aprecia pe fruntaşul politic englez pentru că acesta sesizase adevărul istoric că poporul român, în condiţiile extrem de dificile ale istoriei sale, a ştiut să-şi păstreze limba şi individualitatea proprie. Brătianu îşi exprima convingerea că Gladstone, care se ridicase şi în sprijinul cauzei independenţei şi unităţii Italiei, va contribui, prin cuvîntul şi scrisul său, la asigurarea viitorului patriei române „asupra căreia nici o putere nu mai poate să formuleze nici un drept, nici o pretenţie. România sau Moldo-Valahia îşi aparţine de drept şi de fapt”.

Într-o scrisoare trimisă lui D. Brătianu la 20 octombrie 1858, Gladstone că păstrează sentimentele „ce le-am exprimat [...] sentimente pe care le ştiu împărtaşite de către mai mulţi dintre cei mai de frunte oameni de stat din această ţară şi, de asemenea, vă asigur că mă bucur de orice s-ar fi hotărît la recente conferinţe din Paris spre a recu-

noaşte, măcar în mod relativ, dreptatea cauzei Principatelor dunărene, şi că voi [...] folosi toate prilejurile favorabile spre a susţine ce ar putea fi de natură a le perfecţiona autonomia, puterea şi prosperitatea...”.

Cercetînd documentele Din arhiva lui Dumitru Brătianu, întîlnim şi alte mărturii ale activităţii diplomatului român în vremea cît s-a aflat la Londra. Astfel, într-una din paginile volumului este reprodus următorul text: „O întrunire publică în favoarea unirii Principatelor dunărene Moldova şi Muntenia va avea loc în localul Primăriei din Brighton, luni 6 octombrie 1856, la ora 8 seara. Dl. W. Hallett, primarul oraşului Brighton, a binevoit să consimtă a prezida. Altea Sa Ghica [Gri-gore Alex. Ghica, fostul domnitor al Moldovei] urmează să asiste la întrunire. Vor vorbi domniile: A. Otway, J. Forster şi W. Scholefield, membri ai Parlamentului; dl. D. Brătianu, fost membru al guvernului valah şi alţi domni de seamă”. În aceeaşi pagină, o notă de subsoal conţine următoarea precizare: „Urmează un articol extras din Brighton Herald, în

care se arată în ce constă problema unirii Principatelor şi se insistă asupra interesului ce i-ar avea opinione publică din Anglia să influenţeze guvernul britanic în favoarea unirii”.

Despre această întrunire, deputatul Arthur Otway i-a scris lui D. Brătianu, la 14 octombrie 1856: „Am fost bucurat de a afla că întrunirea de la Brighton a avut un alt de mare succes [...] Se pare că, într-adevăr, discursul deputatului Scholefield s-a bucurat de o mare aprobare din partea auditoriului. Credeţi-mă, doresc în modul cel mai sincer ca speranţele ce le nutriţi pentru viitorul ţării dv. să fie îndeplinite şi aş fi într-adevăr fericit dacă ar sta vreodată în puterile mele de a contribui cît de puţin la îndeplinirea lor”.

Întrunirea despre care este vorba mai sus a avut loc la cîteva luni după nota circulară a Porţii din 31 iulie 1856, prin care Imperiul otoman s-a pronunţat împotriva unirii Principatelor. În acele împrejurări, D. Brătianu şi-a sporit activitatea în vederea susţinerii cauzei române. Pe lîngă intensificarea contactelor cu oamenii po-

Pentru Disraeli, omul care urma să o facă pe regina Victoria împărăteasă a Indiei și să dea Angliei Canalul de Suez, nu exista loc decît pentru marile imperii; el nu cunoștea entitățile statale, nici nu credea în posibilitatea și viabilitatea independenței lor. „Trebuie să luăm în considerare poziția unei populații limitate, risipită pe o suprafață considerabilă, avînd, fără îndoială, mari resurse și bogății nedezvoltate, dar nu un popor de o asemenea mărime care să dea tăria unui stat. Nu prin voturi în această Cameră, continuase el, putem menține o independență factice [artificială] ca aceasta, și tot ceea ce vom putea obține prin imixtiunea noastră va fi remușcarea pe care o vom resimți atunci cînd societatea ce se ridică va fi zdrobită, remușcare care va putea fi de altfel pictată cu admirabilă elocință de oratorul zilei”. (Ironia îl viza pe Gladstone, al cărui discurs fusese calificat elogiul de toți.)

Răsfoind albumul, Gladstone se mai simți nici înfrînt de duelul oratoric cu Disraeli, nici dezamăgit de rezultatul votului prin care moțiunea căzuse. Notase în caietul său, noaptea după ședință: „Mai 4. Camera Comunelor. Am introdus moțiunea privind Principatele. Am pierdut prin 292: 114 și cu aceasta se duce o altă fagăduială făcută unui popor”.

Dar acolo, în Moldova și Muntenia, se aflau oameni care aveau să dea joace schemele strategiei unor mari puteri. În mai puțin de opt luni, acești oameni aveau să realizeze prin ei

înșiși unirea Principatelor, în ciuda termenilor adversi cu care li întîmpinau puterile europene prin Convenția de la Paris, din vara lui 1858. Iar el, Gladstone, va continua să țină la punctul său de vedere. Presimțea oare în acel moment că va înfrînge pe Disraeli în 1880, în culmea puterii acestuia, în urma unei confruntări asemănătoare, în chestiunea soartei popoarelor asuprite din Imperiul otoman?

Citi încă odată scrisoarea diplomaților români veșnic nedescurajați, încrezători: „Noi aparținem, domnule, unui popor care de secole suferă și luptă fără să fi fost înfrînt sau aplecat și noi am învățat să onorăm eforturile conștiințioase ale oamenilor și nu succesul facil. Este, oare, adevărat că moțiunea n-a avut succes și că a rămas sterilă? Nu, căci atunci cînd primul orator al unei țări libere se ridică să ceară respectarea cuvîntului dat, vocea sa nu poate să nu aibă ecou în conștiința poporului acelei țări”.

Gladstone lăsa scrisoarea românilor la o parte. Luă tocul și cu scrisul său ordonat mulțumi pentru frumosul album. Nu merita o asemenea atențiune, scrisese el, care ar putea cel mult să-i amintească, cu cît ar fi putut fi mai bine susținută cauza. „Oricum ar fi, sînt convins că este justă cauza pe care o apărăm”.

Gladstone se ridică apoi să plece spre Parlament. Notă pentru sine cîteva cuvinte pe care le va insera într-un nou discurs: „Nu te poți lupta împotriva viitorului!”.

litici, el a organizat, în diferite orașe, adunări la care reprezentanți ai vieții publice engleze și fruntași ai emigrației române au luat cuvîntul în sprijinul unirii Principatelor.

Relații strînse a întretinut Dumitru Brătianu și cu ziaristii britanici, pe care li îndemna să viziteze Principatele spre a se convinge la fața locului de năzuința arzătoare spre unire și independență a românilor.

Ziaristul M. Hartman, într-o scrisoare adresată lui Brătianu, la 13 decembrie 1856, arătîndu-și simpatia față de români, își exprima dorința de a face cunoscută cauza poporului nostru opiniei publice britanice: „Pe cînd mă găseam la Constantinopol [...], am făcut cunoștință cu dl. Alex. Goleacu. În urma convorbirilor pe care le-am avut, de mai multe ori cu dînsul, am început a mă interesa de problemele în legătură cu Principatele și, în cele din urmă, am mers la București [...]. Am resimțit o simpatie firească față de cauza independenței [...] și am făgăduit prietenilor mei din

București că voi încerca, la întoarcerea mea în Anglia, să favorizez împlinirea dorințelor lor, prin publicațiuni în presa britanică [...]

Scrisorile pe care le-ați publicat [D. Brătianu] în presa engleză îmi arată că sînteți persoana cea mai indicată a colabora cu mine cu scopul de a expune publicului englez chestiunea Principatelor și aș fi foarte fericit să primesc sugestii în privința formei celei mai nimerite spre a-mi prezenta ideile, precum și în privința mijloacelor de a aduce cele ce le scriu la cunoștința publică în chipul cel mai potrivit, spre a deștepta atenția”.

Există în toate aceste documente o ilustrare a interesului cu care opinia publică engleză, presa, oamenii politici din Marea Britanie au urmărit, la vremea respectivă, evenimentele din Țările române, a simpatiei cu care prin activitatea revoluționarilor de la 1848, a fost înconjurată cauza emancipării, unirii și independenței românești.

D. Brătianu

CURȚI ȘI REȘEDINȚE DOMNEȘTI

ȘTEFAN S. GOROVEI

O imagine istoriografică de ansamblu a vechilor reședințe domnești din Țările române, dintre care unele au îndeplinit, într-o vreme sau alta, și funcția de capitală, nu s-a realizat încă. Cetate de scaun (*sedis*), oraș de frunte, de căpătii al țării (*caput patriae*), cum glăsuiesc documentele medievale, capitala era sediul organelor centrale ale puterii de stat, grupate între zidurile curții domnești. Este vorba, în primul rând, de locuința celui care era **domn și voievod** al țării. În palat își avea sediul și sfatul domnesc, organ reprezentativ al feudalității, avînd, în general, atribuțiile unui guvern din zilele noastre și ale cărui întruniri se făceau într-o sală din imediată apropiere a apartamentelor princiare. Tot în capitală, în apropierea curții, se afla mitropolia țării, organul suprem al organizării eclesiastice. Așadar, capitala adăpostea cei trei factori ai conducerii statului medieval: voievodul, sfatul domnesc și capul bisericii. De aici porneau, spre toate colțurile țării, poruncile reglementînd cele mai variate aspecte ale vieții și activității din orașele și satele noastre; aici se hotăra pacea sau războiul, aici veneau și de aici plecau soliile diplomatice sau comerciale, în fine, aici își căutau dreptatea, la suprema instanță judecătorească — domnul și sfatul său — cei nemulțumiți de justiția provincială. Într-un cuvînt, pe atunci, ca și astăzi, ca și în toate timpurile și în toate locurile, capitala era inima și înălțămîntul țării.

În evoluția unei așezări medievale pînă la rangul de capitală am putea surprinde două faze principale: prima ar corespunde perioadei prestatale, iar cea de-a doua — perioadei de organizare statală a țării, căci, trebuie spus, o **capitală** este de neconceput în afara unui stat organizat: ea era și este un atribut și un semn definitoriu al organizării de stat. În prima fază, constatăm că reședința cneazului devine o așezare cu un nucleu fortificat — ca la Cuhea, în Maramureș¹ — îndeplinind rolul de centru al cneazului respectiv. Într-o etapă ulterioară, cînd mai multe cnezate se unesc formînd voievodatul,

reședința unuia dintre cnezi — anume a aceleia ales ca voievod — devine centrul întregii formațiuni. În această fază avem de-a face, așadar, cu un fel de capitale neoficiale, care nu presupun existența neapărată a unor așezări de tip urban, ca în faza următoare.

Odată cu întemeierea statului medieval, unul singur din vechile centre ale formațiunilor anterioare — cel care oferă cele mai bune garanții pentru îndeplinirea funcțiilor arătate — devine capitala țării. Condiții economice și politice au determinat fixarea unei capitale inițiale, sau mutarea ei ulterioară, dar, odată stabilită, capitala era **una singură**. Din rîndul celorlalte centre ale vechilor formațiuni — centre care, datorită situației lor de pînă atunci, pășiseră deja pe calea urbanizării — se ridică orașele care vor păstra privilegiul de a adăposti, mai departe, curți domnești.

Voievozii vor poposi aici, pentru odihnă, în timpul călătoriilor prin țară sau parcurgînd etapele unei campanii militare. Sfatul întreg se va deplasa, odată cu domnul, și avem nenumărate documente emise în curțile domnești din țară, nu numai în cea din capitală. Aceste curți mai aveau un rol, ele erau centre ale administrației provinciale; în jurul lor se grupau ostenii ținutului, **curtenii**. Existența mai multor reședințe domnești, folosite simultan și dintre care una joacă rolul de oraș de scaun, permite să se vorbească de un adevărat **sistem al reședințelor**, care se poate urmări atît în Țara Românească și Moldova, cît și, oarecum diferit, în Transilvania.

Prima capitală a Moldovei — deși nu, încă, în sensul deplin al cuvîntului — a fost **Baia** (jud. Suceava). Conform cronicii, aici și-a stabilit sediul inițial Dragoș vodă (1347-1354)²; nu era, pe atunci, decît centrul voievodatului de pe valea riului Moldova, ea însăși numindu-se **Moldavia** (nume sub care va fi cunoscută și în secolele următoare) și mult timp după aceea se va consemna, în diferite documente, că această Moldavie a fost „capitala țării moldovenești”. Mutarea capitalei

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 2/1973; 4/1972 și 6/1976.

la **Siret** a fost impusă de alungarea tătarilor din acele locuri chiar în vremea lui Dragoș, pe de o parte pentru a nu se produce un vid de autoritate în ținuturile proaspăt eliberate, iar pe de altă parte pentru a se asigura o mare eficiență la hotarul cel mai amenințat. Mai târziu, cînd Moldova a căpătat graniță comună cu regatul polon, s-a considerat că orașul **Suceava** putea îndeplini mai bine rosturile unei capitale, și Petru I (1375-1391) a așezat-o aici¹, pentru aproape două veacuri, după care, pentru alte trei, a fost mutată la **Iași**.

În vreme ce capitala era la Suceava, documentele atestă existența curților domnești la Iași², Roman, Bacău, Piatra Neamț, Vaslui, Hîrlău, Bîrlad³ — orașe despre care avem suficiente temeiuri să credem că au fost centre ale unor formațiuni prestatale timpurii — la Cotnari, în legătură, fără îndoială, cu vilele renumite de acolo etc.

În Țara Românească, cercetările arheologice au dovedit că prima capitală a voievozilor ei de sine stătători, sugestiv numită **Curtea de Argeș**, a îndeplinit funcția de reședință a unui vechi organism statal, anterior celui condus de voievodul Seneslau⁴, amintit de celebra Diplomă a ioașnilor (1247)⁵. În același timp, primii Basarabi mențin și un vechi centru urban, **Cîmpulungul**, existent încă din sec. XIII, de vreme ce este menționat comitele său, Laurențiu, mort în anul 1300, și îngropat în biserica Bărăției; Basarab I și fiul său Nicolae Alexandru au murit și au fost îngropați tot la Cîmpulung. La 1372, Vlaicu vodă stătea însă la Curtea de Argeș, considerată „residenția noastră”; tot aici au emis documente Dan I (1384-1386) și Mircea cel Bătrîn (1386-1418); cel din urmă avea însă curți domnești și în alte locuri, ca la **Rîmniceul Vîlci** (1389: „orașul domniei mele numit Rîmnice”), sau „în cetatea **Giurgului**” (1409): fiul său, Mihail I, se afla, în 1418, la **Tirgoviște**, unde va sta în 1424 și Dan II, capitala propriu-zisă rămînînd, în tot acest răstimp, la Curtea de Argeș. Și Craiova era oraș de reședință: aici rezidau banii Craiovei, conducători cu largi puteri și tendințe spre autonomie ai Olteniei. Începînd din 1431, capitala a fost mutată la Tirgoviște, arătat în unele documente drept „orașul de scaun” al Țării Românești.

Din 1459, cetatea **București** a preluat acest rol, odată cu titlul de „oraș de scaun”. Spre sfîrșitul veacului XV, în domnia lui Vlad vodă Călugărul (1482-1495) și în primii ani ai domniei lui Radu cel Mare (1495-1508), Tirgoviștea și Bucureștii și-au disputat calitatea de cetate de scaun. Această „dualitate” — constatată și în Moldova, unde începînd din a doua jumătate a sec. XVI, domnitorii au oscilat între Suceava și Iași, preferînd în cele din urmă Iași — era

determinată de un complex de factori, atât interni cît și externi; ei i se va pune capăt în sec. XVII, odată cu statornicirea capitalei într-un oraș prin „părăsirea definitivă de către domnie a sistemului reședințelor” (Dan Bădărău, Ioan Caproșu, **Iași vechilor zidiri**, Iași, 1974, p. 58).

O situație diferită găsim în Transilvania. Stăpînirea maghiară s-a întins asupra acestei provincii românești într-o vreme cînd pe teritoriul ei existau mai multe nuclee de organizare românească — voievodatele lui Gelu, Glad, Menumorut, „țările” din Maramureș, Făgăraș, Hașeg⁶ etc. — care, continuînd procesul legitim al evoluției spre viața de stat, urmau să se încheie într-un singur voievodat, centralizat, cu o singură capitală. Cursul acestei evoluții a fost schimbat prin așezarea, în fruntea Transilvaniei, a unui dregător regal care a preluat titlul de voievod, deosebindu-se însă substanțial de voievozii din Țara Românească și Moldova, care erau ereditari și suverani (domni). Neereditari și nesuverani, conducătorii Transilvaniei nu par să fi avut, în sec. XII-XIII, o capitală anume a voievodatului, fiecare rezidînd pe domeniile sale — atunci cînd nu stăteau la Curtea regală, unde nu îndeplineau și alte funcții, sau în alte orașe. Astfel, în 1321, voievodul Doja (1318-1321), a emis o serie de documente în orașul **Debrețin**, iar regele Carol Robert a emis documente în **Timișoara**; în 1322, voievodul Toma Szécsényi (1321-1342) se afla la **Turda**, iar regele, venit în provinciile românești, tot la Timișoara (ca și în alți ani). La **Deva**, unde fusese centrul voievodului Ladislau Kán (1294-1315) — cunoscut oponent al lui Carol Robert și aproape suveran al Transilvaniei — Toma Szécsényi a emis documente și în 1324 și în 1325; în 1326, s-a aflat la Deva, Turda, Sîntimbru, uneori prezidînd adunările „obștești” ale nobililor locali.

Pe măsură ce puterea și autonomia voievozilor transilvăneni au crescut, orașul **Alba Iulia** a început a fi considerat capitala Transilvaniei⁷. După căderea regatului Ungariei, prin lupta de la Mohács (1526), și transformarea în pașalic (1541), capitala voievodatului, apoi a principatului autonom⁸, s-a statornicit aici, principi păstrîndu-și însă reședințele particulare în castelele lor. Aici și-a avut capitala și Mihai Viteazul, ca domn al celor trei Țări române, în 1600.

Analiza documentelor, a cronicilor, coroborată cu rezultatele săpăturilor arheologice întreprinse în multe din locurile fostelor curți domnești — martori ai frămîntărilor, bucuriilor și necazurilor din care se încheagă istoria poporului nostru — și cu descrierile călătorilor străini care le-au vizitat, îngăduie reconstituirea istoriei lor, a vieții și a evenimentelor, mari sau mici, desfășurate între zidurile lor. Este ceea ce **Magazin Istoric** își propune să realizeze prin înfățișarea celor mai însemnate momente din evoluția reședințelor și a curților domnești, ca și a rolului pe care unele dintre ele l-au avut de-a lungul veacurilor, în lupta poporului român pentru unitate și independență.

¹⁻¹⁰ Vezi **Magazin Istoric**, nr. 11/1974; 3/1973; 9/1974; 4/1970; 4/1976; 1/1972; 2/1973; 11/1972, 10/1976; 5/1975; 3/1973.

CURTEA DE ARGEȘ — străveche vatră voievodală după 1150

Dr. N. CONSTANTINESCU

● Reședință voievodală
incă acum opt veacuri
● „Dascălecatul“ —
o dată ulterioară ●
**Seneslau — un voievod cu strămoși
și urmași la Argeș ● Unicul
oraș care perpetuează
existența „Curții“**

Sub titlul Basarab I, Tihomir și — poate — Seneslau¹, încercăm cu ani în urmă să evidențiez o parte din problematica izvorită din cercetarea istorico-arheologică întreprinsă, începînd cu anul 1967, la Curtea domnească din Argeș. Menționez și pe această cale că voiam să arăt limpede ideea de continuitate în vatra voievodală, de care eram și am rămas absolut convins. Am acum bunul prilej de a înfățișa cititorilor un răspuns la întrebarea: ce și pe cine ilustrează monumentele de la Curtea domnească din Argeș?

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1970.

Ceea ce vedem astăzi în **str. Negru vodă, nr. 2 din Curtea de Argeș** (să reținem de pe acum această îngemănare fericită a urbanizării moderne cu istoria locului și a Țării Românești), adică la Curtea domnească, este rezultatul refacerilor și adaosurilor pe care **residența** din Argeș, menționată prima oară ca atare la 16 iulie 1372, le-a suferit în veacurile următoare. Îndeeși în vremea lui Neagoe Basarab (c. 1517).

Lucrările de restaurație, efectuate după anii '20 ai secolului nostru, au ținut prea puțin seama de existența unor construcții din diferite epoci și, în consecință, au avut oarecum darul să uniformizeze ruinele: tot ceea ce lipsea a fost înălțat, nivelat și plombat, dar mai ales acoperit de cenușul cimentului modern, incitând multe din opiniile eronate ce au urmat și care — trebuie s-o spunem — dăinuie și astăzi.

Ansamblul de monumente este implantat pe o terasă de pe stînga Argeșului, la poalele colinei cunoscute sub numele de Sîn Nicoară (localnicii, unii cel puțin, ca o dovadă a forței viului grai, dar și ca o reminiscență a ortografiei din veacul trecut — cînd se scria **San Nicôra** — mai pronunțată încă **Sanicorât**). Se disting clar **două incinte**: prima, situată la Vest, se înscrie într-un patruleter vag trapezoidal, în care sînt adăpostite mai multe clădiri în ruină, respectiv casele domnești de pe laturile de nord și sud, precum și cîteva construcții din secolul trecut; pe traseul curții de Est se află un turn de intrare, peste care stă așezată o pitorească și curată căsuță în stil argeșean, durată în veacul trecut. Lipită de prima incintă, la Nord-Est se află a doua incintă marcată de un zid arcuit sprijinit către stradă de mai mulți contraforți. Ea adăpostește Biserica domnească, construcție nouă, ridicată peste o altă mai veche, și pe care pentru a le deosebi le vom numi **Argeș I** (cea veche) și **Argeș II** (cea nouă). Intrarea este la Sud de aceasta pe sub turnul actual: o construcție scundă care inițial însă avea două etaje, cum atestă și desenul

graficianului francez Michel Bouquet din 1840; tot la Sud de biserică se găsesc fundațiile așa-numitei „chilii”. În sfîrșit, mai există și o a treia incintă evidențiată doar arheologic, ale cărei resturi le vom reaminti mai jos, dar deocamdată să precizăm că această împrejurare trapezoidală, înconjură astăzi Biserica domnească.

Am considerat absolut necesară această prezentare, tocmai spre a contura mai lesne distincțiile privind morfologia și cronologia întregului ansamblu de la Argeș, desigur în relațiile cu ceea ce **s-a petrecut** în vatra voievodală timp de peste 800 ani.

Un secol înainte Diplomei ioașiților

Fosta **Curte**, împreună cu monumentul ei cel mai însemnat — biserica Sf. Nicolae domnesc — nu s-au bucurat de vreo descriere veche și nici de vreo reprezentare oarecare, chiar fantezistă, care să fi însușit manuscrisele și tipăriturile medievale. Aceasta a durat pînă la 1840, cînd amintitul Michel Bouquet și-a îndreptat privirea asupra locurilor domnești din Argeș, realizînd splendida imagine panoramică publicată în 1843.

Orașul însă a fost ocrotit de tăcere. Aceasta se datorează atributului instituțional pe care l-a avut de la **bun început** — acela de reședință voievodală și apoi de scaun pentru conducerea țării; iar mai tirziu și lucrul nu e de mirare, datorită celebrei cîtorii care a fost Mănăstirea lui Neagoe voievod (1517).

Am zis de la bun început. Dar care anume început? Cumva acela al tradiției noastre istorice, care dă relief și chiar substanță veacului lui Neagoe Basarab și urmașilor săi, prin apariția subită a legendarului „descălecător” **Negru vodă**¹. Spusele letopisețelor par limpezi: „Iar cînd au fost cursul anilor de la Adam 6798[1290], fiind în Țara Ungurească un voievod ce l-au chiebat Radu Negru voievod, mare herțeg pre Amiaș și pre Făgăraș, rădica-

tu-s-au de acolo cu toată casa lui și cu multime de noroadă rumâni, papistași [catolici], sași, de tot felul de oameni, pogorîndu-se pre apa Dimboviții, început-au face țară noao. Întîi au făcut orașul ce-i zic Cîmpul Lung. Acolo au făcut și o biserică mare și frumoasă și înaltă. De acolo au dascălecat la Argeș și iar au făcut oraș mare și și-au pus scaunul de domnie făcînd curți de piatră și case domnești și o biserică mare și frumoasă” (**Letopisețul Cantacuzinesc**), „care și pînă astăzi iaste” „a daugă cealaltă **Cronică**, a **Bălenilor**, care mai spune că „în zilele acestui domn, după cum se vede vâleatul, au fost împărat la Țarigrad Mihail Paliologul, carele au scos Țarigradul den mîinile frîncilor (că-l luase mai înainte cu 70 ani)”. Prima cronică precizează despre Radu Negru: „Și au domnit pînă la moarte, îngropîndu-l la biserica lui din Argeș. Și au domnit ani 24”.

Istoriografia s-a ostenit îndelung cu interpretarea acestor plămuii ale tradiției și unul din iluștrii ei reprezentanți, care a fost Dimitrie Onciul, a dedicat problemei două studii monumentale; pînă la urmă a ajuns să rezolve chestiunea propunînd o ecuatie sugerată chiar de izvoare: **Radu Negru** = **Radu I al Țării Românești** (c. 1377-c. 1383). Onciul a definit magistral contradicțiile tradiției: „**totul, afară de data cronologică, este, în oarecare înfles, adevărat în ea, nimic însă în legătura în care e dat**”. Cît de actuală este această concluzie reiese din cercetarea arheologică de la Curtea domnească, dintre anii 1967-1973.

Într-adevăr, cronologic cel puțin, tradiția este infirmată de rezultatele obținute la Argeș, căci data de 1290 devine una oarecare, fiind prea tirzie în raport cu ceea ce, realmente, s-a întimplat ca fenomen istoric pe Argeșul Superior în veacul XIII. De altfel, încă acum două sute ani, în 1774, istoricul german Georgius Pray, publica acel document de inestimabilă valoare pentru istoria noastră —

¹ Vezi **Magazin Istoric**, nr. 5/1969, 8/1970, 10/1976.

Diploma ioaniților¹ (2 iunie 1247), care dintr-o dată, dădea la o parte un vâl de sub a cărui întindere, ce acoperea cea mai mare parte din teritoriul dintr-o Carpați și Dunăre, ieșeau la iveală forme de organizare românească, structuri sociale, politice, economice și culturale — **cnezate și voievodate**. Și cine n-ar fi fost tentat și chiar obligat să stabilească o legătură între **vechilul nivel de locuire** identificat la Argeș cu vatra de existență a voievodului Seneslau, menționat în Diplomă? Ceea ce am și făcut, într-o primă etapă a interpretărilor cu care am operat.

În momentul de față însă putem afirma mai mult: înșiși epoca lui Seneslau (menționat și în relatarea cronicarului persan Rașid-ed-Din în legătură cu invazia mongolă din 1241²) este vădit ulterioră începuturilor de organizare feudală de la Argeș. Întemeiați pe materiale arheologice diverse — inclusiv monede bizantine de la împăratul Alexios I Angelos (1195-1203) — am ajuns la concluzia că mica biserică înconjurată de cea de-a treia incintă **datează chiar de începutul secolului XIII (c. 1200)** și reprezintă lăcașul de închinare al unui voievod a cărui curte se afla alături, la circa 100 m spre Sud, respectiv în colțul Sud-Estic, în afara actualelor ruine de la Curtea domnească. Cît privește primul așezămint voievodal, arheologia a adus probe materiale indiscutabile: **începuturile vechii curți se situează încă în veacul XII, probabil puțin după anul 1150!**

Înaintașii lui Seneslau

Din nefericire, istoria nu a înregistrat numele celor dinții voievozi care au înălțat, pe rînd, vechea curte și această biserică pe care o putem numi acum biserică Argeș I; nu este nevoie însă de prea multe calcule, pentru a trage concluzia că — pînă la Seneslau, în 1241 sau în jurul a acestui an — cel puțin doi sau

trei voievozi l-au precedat pe acela pe care Diploma din 1247 îl așază în stînga Oltului, acoperind, așadar, cu oblașuirea sa și ținutul Argeșului. Cu alte cuvinte, vechile monumente de la Argeș sînt expresia palpabilă a unei evoluții petrecute în sinul societății românești din pragul sec. XIII, a unei stratificări evidente, de pe urma căreia au ieșit în evidență virfurile feudale locale, cnezii și voievozii români. Este, de fapt, epoca afirmării tot mai pregnante și pe plan politic și militar a românilor de pe ambele maluri ale Dunării; în vremea cînd la Argeș se înălța primul nucleu al curții voievodale, în Balcani mocnea și izbucnea revolta Asăneștilor (1185), care a dus la crearea Imperiului româno-bulgar. În luptele purtate cu Imperiul bizantin, așa cum ne informează cronicarul bizantin Nicetas Choniates, Asăneștii au apelat și au primit sprijinul direct al românilor de la Nord de Dunăre — lucru care se va repeta și după anul 1200 — de pildă, în timpul țarului Asan Borilă, prin 1210, cînd o revoltă boierească din Vidin a fost înăbușită cu concursul comitelui Joachim de Sibiu, în a cărui oaste se aflau și românii (*associatis sibi Saxonibus, Olacis, Siculis*).

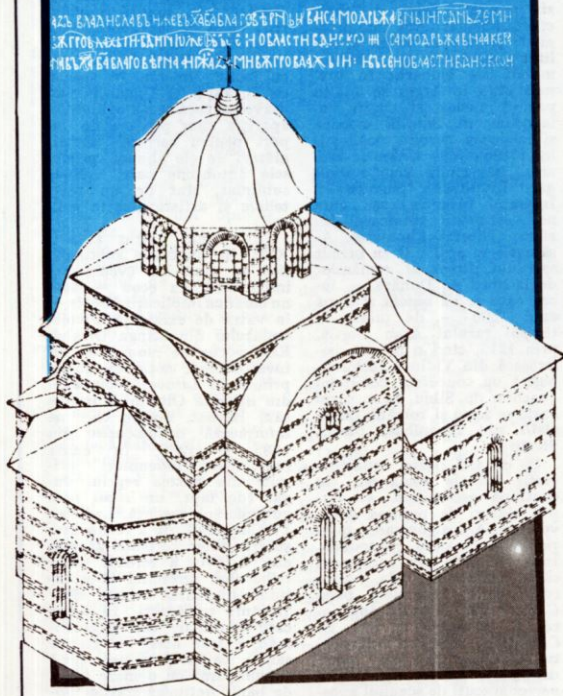
Pe de altă parte, condițiile vieții feudale românești, în continuă ascensiune, au impus alături de puterea laică, voievodală și organizarea bisericească, ierarhia ortodoxă. Încă în 1234, în scrisoarea către principele Bela (viitorul rege al Ungariei), papa Grigore IX se arăta îngrijorat de prezența la Sud de Carpați și chiar în episcopatul Cumaniei a unor „pseudoeпископи” ortodocși (adică nerecunoscuți de scaunul apostolic), de care ascultau românii (*Walathi*). Mai mult, acești episcopi atrăgeau la ortodocșism și alte neamuri, chiar din teritoriul stăpînit de maghiari. Diploma din 1247 este și mai explicită în această privință, întrucît stipulațiile ei nu atingeau „drepturile arhiepiscopilor și episcopilor [românilor] pe care se știe că le au”. În chip necesar, episcopul trebuia să-și aibă se-

diul de păstorie **îngă** voievozii din Argeș; de altfel, nu este întîmplător că, ulterior, scaunul episcopal de aici a fost ridicat la rangul de mitropolie.

După iureșul mongol din 1241, care, după cum vădesc cercetările arheologice, nu a produs distrugerii în această zonă, cum a fost cazul în multe locuri (relatarea lui Rașid-ed-Din indică o luptă a lui Bucek „la hotarele lui Miselav”, în munți împăduși) viața de la vechea curte voievodală pare a fi urmat o dezvoltare liniștită; relațiile cu țările din jur, în special cu Bizanțul și Ungaria, s-au dezvoltat ceea ce s-a oglindit în apariția unor produse de import pentru cerințele curții; alături de ele abundă produsele autohtone care, trebuie subliniat, sînt de un nivel tehnic și artistic foarte ridicat.

În ultimul pătrar al sec. XIII, în ținuturile subcarpatice au avut loc evenimente importante, cu ecou — dacă nu chiar cu implicații directe — în vatra de existență a voievodatului din stînga Oltului. Este vorba de momentul Litovoi-Bărbat, acțiunea întreprinsă de Litovoi, voievodul din dreapta Oltului și fratele său, Bărbat, despre care ne informează documentele din 1285 și 1288. În ciuda repetatelor „îndemnuri” primite din partea regelui ungar (de fapt, un copil care guverna sub regentă, Ladislau IV Cumanul), de a recunoaște suzeranitatea coroanei arpadene, Litovoi a refuzat plata tributului, încercînd să-și extindă stăpînirea asupra altor ținuturi românești. În lupta care a urmat, voievodul român a fost ucis, iar fratele său a căzut prizonier, fiind răscumpărat cu o mare sumă de bani. Acțiunea fraților voievozi avea deci la bază **calcule politice**, iar faptul că Bărbat a continuat să conducă voievodatul celui ucis ne dezvăluie pentru înția oară **practica dinastică** — fir axial al vieții politice românești, în condițiile statale propriu-zise de mai tîrziu. Încercarea de extindere teritorială a lui Litovoi reprezintă un moment de seamă în istoria acelor vremi, ea constituind

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1976; 11/1976.

ARGES I — ctitoria primilor voievozi de la Argeș de la începutul sec. XIII (reconstituire de arhitect Monica Mărgineanu) și inscripția care atestă înălțarea celei de-a doua ctitorii de către Vlaicu vodă

În p. 27: inel descoperit într-unul din mormintele voievozilor de la Argeș

o primă încercare de unificare politică a ținuturilor românești dintre Carpați și Dunăre, încercare din păcate neizbutită.

Moștenirea lui Seneslau voievod s-a transmis însă neîndoienic, lui Tihomir, voie-

vodul de la sfârșitul sec. XIII și începutul celui al IV-lea — veacul de afirmare deplină a statelor românești independente. Nu știm dacă Tihomir va fi fost din stirpea lui Seneslau, lucru cu totul posibil, dar este cert că voievodul din Argeș

a trăit într-o vreme de decădere a statelor din jur (stingerea dinastiei arpadiene în Ungaria și instaurarea anarhiei feudale după 1301, ieșirea din scenă a hanilor Nogai etc.); el a fost — în concordanță cu tradiția — acela care l-ar fi putut întîmpina pe la 1290 pe miticul descăleător la Argeș... dacă am admite spusa letopisetelor muntenești. În sfârșit, mai știm ceva: Tihomir a fost părintele lui Basarab (sau Basarabă voievod). Nașterea acestuia trebuie să se fi petrecut nu multă vreme după evenimentele care au pus capăt vieții lui Litovoi.

Un singur cirmuitoar

În împrejurări încă nelămurite, în orice caz în decada a doua a veacului XIV în general se admit datele 1310-1315), tînărul Basarab s-a ridicat în fruntea voievodatului din Argeș. Faptul că, în 1324, izvoarele vorbesc de **Țara Transalpină**, precum și de **Bazarab woyuodam nostrum Transalpinum** (cum îl numea regele Carol Robert de Anjou) arată cu claritate că într-un răstimp scurt, de la finele veacului XIII și în primul deceniu al veacului următor, au fost create condițiile **unificării politice** a formațiunilor de la Sud de Carpați și punerea lor sub autoritatea unui singur voievod. Desigur, pentru realizarea acestei unificări era nevoie în primul rînd de recunoașterea celor dinlăuntru. Acesta este, de altfel, și **sensul tradiției istorice**, care vorbește despre supunerea (sau închinarea) „Băsarăbeștilor” de la Apus de Olt. Cît privește recunoașterea din afară, ea nu a înțirziat din partea țărilor din Sud și Est (țaratul bulgar și despotatul sîrb), dar a înțirziat rezistență îndelungată din partea feudalității ungurești și a noului ei stăpîn, Carol Robert de Anjou.

Unificarea s-a răsfrînt pozitiv și asupra așezării. **Curtea de Argeș** a devenit centrul politic al noului stat feudal, scaun de țară — sau, cum spunem azi, capitală. Către ea se îndreptau acum privilegiile, interesele și demersurile și acolo sta voievodul înconju-

rat de ai săi, sfetnici și dregători, slujitori și oaste de pază. Aici au venit peștorii lui Ivan Alexandru de la Tirnova, a cărui soție dintii a fost Teodora, fiica lui Basarab voievod și mama viitorului țar Srațimир de la Vidin. Casa voievodală — totuși redusă ca dimensiuni — trebuia să se fi dovedit improprie cerințelor unei vieți de curte tot mai tumultuoase și de aceea este foarte probabil că Basarab s-a gândit să amplifice curtea sau să zidească o alta alături. Dușmanii din afară l-au împiedicat însă să întreprindă atunci noile zidiri.

În anul 1330, dorind să readucă țara în stare de vasalitate, regele Ungariei, Carol Robert de Anjou, a pornit împotriva lui Basarab. Ambițiile angevine s-au izbit însă de voința întregului popor de a trăi în neatințare și de discutarea și dîrzenia oastei lui Basarab I. Strălucitoarea victorie asupra invadatorilor, din 9-12 noiembrie 1330¹, a arătat contemporanilor și urmașilor lor forța și viabilitatea Țării Românești, conștințind pe cîmpul de luptă independența țării — adică, în oglinda timpului, existența de sine stătătoare, al cărei corespondent în titulatura următorilor voievozi va fi slavonescul *samoderjavniŭ*, străvechiul *autocrator*.

Inviaza din 1330 a lăsat urme și în vatra voievodală, căci un strat de incendiu și de dărîmături marchează nivelul respectiv, ceea ce probează că regele trușas își ținuse, măcar în parte, promisiunea pe care — ne încredințează *Cronica pictată de la Viena* — o făcuse solului de pace al lui Basarab: de a-l scoate pe acesta din „birlogul” (*latibulum*) de la Argeș...

La aproape un deceniu de la această confruntare, mai sigur, după 1338, cînd a fost emisă una din monedele angevine găsite în stratul de construcție, Basarab a reconstruit curtea, ridicînd construcțiile din prima incintă, care a devenit reședința marelui voievod. O reședință înținsă, în bună parte pavată cu piatră, cu un mic turn la Ră-

sărit (altul decît acela pe care-l vedem azi în ruină), și cu o casă impunătoare pe latura de Sud, așezată în întregime pe o pivniță tăvănită. La durarea ei va fi pus mîna, spre a se căli și în treburile de rînd, și fiul său — Nicolae Alexandru, născut în cealaltă curte, mai veche. De fapt, bătrînul se îngrijea de zestre urmașilor și nu-i de prisos a aminti că în interioarele casei se găseau și noutăți de confort, cum erau sobele lucrate din teracotă în formă de oală sau de discuri meșteșugit învîrtite. Cît privește biserica Argeș I, aceasta și-a continuat existența alături de noua curte, arheologia aducînd mărturie certe că nu a fost afectată de invazia din 1330.

În a doua parte a veacului XIV, afirmarea și consolidarea Țării Românești a avut un exponent de seamă în Nicolae Alexandru vodă, sub a cărui domnie, în urma unor repetate demersuri la Patrihia din Constantinopol, Mitropolia Țării Românești a fost recunoscută, în 1359. Mitropolit la Argeș a fost adus Iachint, cel care plîna atunci păstorise la Vicina. În legătură cu acest eveniment se cuvine să facem o precizare. O parte din specialiști afirmă că Biserica domnească era chiar lăcașul mitropolitului, iar sediul acestei Mitropolii se afla în prima incintă. Curtea voievodală ar trebui căutată pe minuscula colină, în jurul Bisericii Sîn Nicoară. Această interpretare pornește însă din greșită încadrare cronologică a Bisericii domnești ale cărei începuturi se situează — afirmă ei — în timpul domniei lui Basarab I. În realitate, această construcție e datorată urmașului lui Nicolae Alexandru, Vladislav I, sau Vlaicu vodă (1364-c. 1377)². Personalitatea acestui voievod este recunoscută: el a avut un rol eminent, de protagonist, în politica Sud-Est europeană din anii 60-70 ai veacului XIV, o epocă de mișcare și de zbucium. Regalitatea maghiară se afla sub scutul propagandei catolice în plină epocă de expansiune; dinspre Sud turcii, perseve-

rau în infiltrarea lor în Balcani, profitînd de luptele dintre țaratele bulgare. În ciuda tineretii sale, Vlaicu s-a arătat nu numai un oștean gata de luptă, de apărare a ființei statale, ci și un adevărat gospodar: a emis prima monedă a țării (monetăria a funcționat chiar în interiorul Curții domnești), a organizat administrația, cancelaria domnească și biserica, fiind un ctitor prin excelență. „Am zidit și am zugrăvit” — va spune mai târziu în hrisovul pentru Vodița³. A trebuit însă ca lupta sa să se desfășoare chiar și în casa lui de la Argeș, unde i se împotriva catolica Doamnă Clara, mama-i vitregă, încurajată de papa Urban V. Drama istorică a lui Alexandru Davila (una din sursele de pătrundere a numelui lui Vlaicu vodă în conștiința națiunii noastre) înfățișează tocmai această teribilă înfruntare.

Și voievodul a ales: apărarea credinței strămoșilor săi; în preajma anului 1369 a ridicat din temelie edificiul Bisericii domnești. Cercetarea arheologică a adus probe absolute concludente în această privință, iar inscripția pictată deasupra tabloului votiv din naos — unde îi vedem pe ctitori: Vladislav și Doamna Ana — arată limpede că biserica Argeș II, inclusiv pictura, era terminată în anul 1369; în titlul său din inscripție (în slavonă) se precizează: „...voievod singur stăpînitor și domn a toată Țara Românească, al Vidinului și al întregului ținut al Vidinului”.

În scaunul vechilor domni

Noua biserică reprezintă o încununare a strădaniilor depuse de Vlaicu vodă, a luptei sale pentru creșterea prestigiului Țării Românești. De altfel, și-a găsit probabil, sfîrșitul tot în lupta pentru apărarea independenței, opunîndu-se dușmanilor ce voiau să ocupe cetatea Severinului; a fost înmormîntat în ctitoria sa de la Argeș, în mormîntul nr. 10, descoperit la 31 iulie 1920.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1970, 10/1970; 6/1975; 1/1969.

În urma invaziei otomane condusă de Baiazid I, în octombrie 1394, Curtea domnească de la Argeș a suferit o serioasă lovitură. Distrugerile provocate au constituit unul din motivele care l-au determinat pe Mircea cel Bătrîn să-și aleagă o nouă reședință și Capitală; considerate economice în primul rând, dar și politic-militare, au făcut ca locul ales să se afle pe malul drept al Ialomiței, la Tirgoviște.

În chip cert, după stingerea lui Mircea cel Bătrîn (1418) peste Argeș s-a așternut uitarea; pământul a acoperit pavajele tocite de pași, iar zidurile s-au surpat în bună măsură. Situația a durat până în timpul domniei lui Neagoe Basarab (1512-1521). Chiar în starea în care se afla însă străvechea vatră voievodală pătrunsesse atât de adânc în conștiința poporului ca reședință domnească, încât un document din 1510 de la Vlad cel Tânăr avea ca loc de emiteră „Curtea de Argeș”, arătând limpede ros-

turile orașului de **Curte domnească**. Pentru prima dată așezarea era denumită cu noul ei nume și, totodată, constituie unicul exemplu din toponimia românească, când o localitate își primea denumirea din existența unei curți voievodale, perpetuându-i amintirea.

Opera de mare constructor a lui Neagoe Basarab s-a răsfrint și asupra reședinței în scăpătare până atunci; chiar în vremea când voievodul zidea, la Argeș, celebra mănăstire (consacrată la 15 august 1517) la Curtea domnească se lucra intens pentru refacerea și mărirea vechii case a lui Basarab I, se înalță o nouă casă pe latura de nord, se înlocuiește turnul de intrare răsăritean, iar lângă Biserica domnească apărea „chilia” sau mai degrabă casa eclesiarhului cititoriei lui Vlaicu vodă. Domnia lui Neagoe Basarab a constituit relamente o epocă de renaștere a Curții domnești. Voievodul însuși a subliniat acest lucru, punând să se înscrie pe hrisovul său pen-

tru Govora, din 30 octombrie 1519: „Am scris pe scaunul vechilor domni, în Curtea de Arghiș”.

În epocile următoare, Curtea de Argeș a cunoscut și binele și răul prin care a trecut întreagul pământ românesc. L-a adăpostit pe Mihai Viteazul, în-tregitorul de o clipă al neamului, a văzut perindându-se pe alții care își îndreptau pașii mai ales către bijuteria arhitectonică înălțată acolo de Neagoe. Nu odată între bătrinele ziduri și-au făcut bivucul otomanii, cătanele și muscalii. Lângă biserică, începând chiar din veacul XV, au început să fie înmormînați tot mai mulți din oamenii de vază, apoi tirgoveți și lume de rând, socotindu-se vrednici de a sta lângă odihna voievodală dinlăuntru.

Martoră a alcătuirii și consolidării Țării Românești — al cărei curs este încrustat în pietre și cărămizi — fosta Curte a Argeșului este un simbol și o dovadă neștearsă a existenței noastre istorice.

PLANȘELE NOASTRE

① Istoria multimilenară a poporului român, de la îndepărtatele vremuri ale strămoșilor traco-geto-daci și până la mărețele înfăptuiri ale socialismului pe pământul românesc, a constituit o generoasă și inepuizabilă sursă de inspirație artistică pentru sute și sute de mii de creatori de frumos, participanți la Festivalul național „Cîntarea României”, amplă trecere în revistă a valorilor spiritualității României socialiste. Unul din momentele de răscruce din istoria poporului nostru, evocat la prima ediție a Festivalului național „Cîntarea României” l-a constituit Unirea Țărilor române, de la 24 ianuarie 1859, căreia artistul plastic amator Vasile Vicol i-a dedicat această compoziție

② Vechea clădire a Teatrului Național din Capitală, distrusă de bombardamentele hitleriste din august 1944, așa cum arăta la începutul secolului nostru, și impunătorul edificiu al primei scene a țării, inaugurat de către președintele republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, la 20 decembrie 1973

③ Creșterea legăturilor economice și comerciale dintre coloniile grecești din Marea Neagră și populațiile băștinașe din regiunile învecinate au însemnat, totodată, și întărirea relațiilor culturale și artistice. În imagine, vas atenian de la sfîrșitul sec. V. î.e.n.

④ Hartă desenată pe baza informațiilor cuprinse în **Îndreptarul geografic** — lucrarea geografului grec, Ptolemeu, care cuprinde numeroase localizări de așezări de pe teritoriul stăpînit de geto-daci, Muzeul de Istorie al R.S.R. (Călătoria lui Herodot la Marea Neagră, p. 6)

FESTIVALUL NAȚIONAL
"CÎNTAREA ROMÂNIEI"

ALBUM ISTORIC ROMÂNESC

ACTELE PROGRAMATICE ALE REVOLUȚIEI ROMÂNILOR DIN 1848

În numerele precedente¹ ale revistei au apărut cele mai importante documente ale gândirii politice și social-economice românești de la sfârșitul secolului XVIII și începutul sec. XIX, documente ce reconstituie amplul proces de elaborare a programului care a stat la baza edificării statului modern român și care a imprimat principalele direcții de evoluție a acestuia. A fost un proces istoric obiectiv, caracterizat prin acerbe confruntări de idei, prin puternice mișcări sociale și o tot mai viguroasă afirmare a conștiinței naționale românești. Acumulate în timp, izvorite din realitățile obiective ale societății românești și confruntate permanent cu aceste realități, ideile novatoare, transformatoare, au fost sintetizate, spre mijlocul sec. XIX, într-un program revoluționar încheiat, care abordă societatea românească în ansamblul său. Acest program se adresa direct maselor largi populare pe care le orienta și le antrena în lupta revoluționară.

O expresie evidentă a acestui remarcabil progres a fost revoluția burghezo-democratică din 1848, de la a cărei izbucnire se vor împlini în curând 130 ani. „Revoluția burghezo-democratică de la 1848 — apreciază **Programul Partidului Comunist Român** — a constituit un moment crucial în trecerea României de la feudalism la capitalism, a dat un puternic impuls creșterii conștiinței de sine a poporului român, a exprimat hotărârea moldovenilor, muntenilor și transilvănenilor de a sfărâma vechile relații feudale, de a deschide calea noii orînduiri, de a făuri unitatea națională în cadrul frontierelor unuia și aceluiași stat, de a înainta neabătut pe drumul progresului și democrației”.

Înainte de toate, revoluția românilor din 1848 a fost expresia puternicei afirmări a națiunii noastre, conștientă de rolul pe care trebuia să-l joace în această parte a Europei.

Continuatoare a idealurilor propuse de români la 1784-1785 și la 1821, moment

culminant al stării revoluționare din deceniile trei și patru ale veacului trecut și, totodată, punct de pornire al transformărilor înnoitoare din deceniile următoare, revoluția de la 1848 își află cauza ei adîncă și adevărată în situația istorică din Țările române. „Revoluția română — spunea Nicolae Bălcescu — n-a fost un fenomen neregulat, efemer, fără altă cauză decît voința întîmplătoare a unei minorități sau mișcarea generală europeană. Revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române. Căuza ei se pierde în zilele veacurilor. Uneltitorii ei sînt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși”. Revoluția română, cu propriile sale obiective, s-a integrat amplului val social-politic ce cuprinsese Europa, fiind avansul cel mai înaintat spre Răsărit al revoluțiilor burgheze din cadrul continentului.

De altfel o primă schiță de program revoluționar burghezo-democratic a fost alcătuită — în vreme ce în Țările române se înmulțea răspîndirea de scrieri cu caracter antifeudal și împotriva asupririi străine — la 8/20 martie 1848 de militanți munteni și moldoveni în locuința lui Nicolae Bălcescu de la Paris.

Plămădite în condiții asemănătoare, desfășurate în aceeași perioadă, proclamînd țeluri comune, evenimentele revoluționare din 1848 au avut un **caracter unitar** în toate provinciile locuite de români. Programele elaborate de revoluționarii români, în care se îmbinau obiective ale luptei împotriva asupririi străine cu cele ale luptei îndreptate împotriva vechii orînduiri feudale, sînt nu numai asemănătoare, dar și identice în revendicările majore: scuturarea dominației străine, realizarea unității naționale, desființarea servitutiilor feudale și, înainte de orice, eliberarea țărănimii iobage, drum slobod pentru dezvoltarea relațiilor capitaliste, introducerea libertăților democratice burgheze.

Dublul caracter național și social al țelurilor stabilite a imprimat marii ridicări la

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 7-12/1977.

luptă a românilor un loc deosebit în ansamblul mișcărilor revoluționare ale timpului. Prin obiectivele sale, ea a determinat antrenarea în procesul revoluționar a maselor largi populare: lucrători, meseriași, meșteșugari, țirgoveți, țărani, intelectuali animați de ideile progresiste ale veacului.

Programele revoluției românilor din 1848 — așa cum s-au cristalizat și desăvârșit ele în timpul evenimentelor — veritabile documente ale istoriei, pe care **Magazin Istoric** le reia începând cu acest număr, dau o imagine cuprinzătoare a conținutului pe care l-a avut lupta înaintașilor noștri în furtunosul an 1848.

Revoluția a debutat în Moldova, unde au avut loc primele frământări și s-a schițat cel dintîi program revoluționar. A urmat apoi faza acțiunilor și programelor revoluționare de mare amploare, care a cunoscut momentele ei de vîrf în luna mai (pentru Transilvania) și iunie (pentru Țara Românească).

Petiția proclamațiune a boierilor și nobililor moldoveni a constituit prologul programatic al revoluției de la 1848. Documentul a fost întocmit în casele lui Costache Sturdza de un comitet de șapte membri, ales în adunarea de la Hotelul Petersburg din Iași, la 27 martie (stil vechi) 1848¹. Redactarea a fost încredințată lui Vasile Alecsandri care tocmai în acele zile compunea manifestul său în versuri intitulat atît de semnificativ: **Deșteptarea României**. Semnată de sute de persoane, petiția a fost înmînată, la 28 martie, domnitorului Mihail Sturdza, de către o delegație din care făceau parte, printre alții: Vasile Ghica, C. Rolla, Costache Moruzi. După amintirea lui G. Sion, între delegați se găsea și Mihail Kogălniceanu. Domnitorul a refuzat să accepte programul și a luat măsuri represive contra petiționarilor.

Deși formula numeroase revendicări de esență progresistă, social-politică, economică și culturală, programul nu ataca frontal problemele sociale și naționale fundamentale ce trebuiau rezolvate și care vor forma obiectivele principale în celelalte programe pașoptiste.

Izbucnirea revoluției la Iași a avut loc în împrejurările în care trupele țariste se aflau mobilizate la granița țării, ceea ce a impus moderație programului burghezo-liberal. În acel moment, revoluționarii moldoveni au trebuit să acționeze astfel — așa cum rezultă și dintr-o broșură publicată de Mihail Kogălniceanu, o lună mai tîrziu, și intitulată **Întîmplări din Moldova în luna martie 1848** — încît să evite o acțiune intervenționistă străină. Așa se explică de ce frunțașii mișcării au preconizat respectarea legii în ființă atunci, adică a Regulamentului organic. Ca urmare a emancipării revoluționare, cinci luni mai tîrziu, masele populare din București aveau să ardă pe rug Regulamentul organic, văzînd în el o lege a trecutului.

Evenimentele de la Iași au fost doar uvertura mării epopei românești din 1848. Unii dintre revoluționarii aveau convingerea că pe o cale petiționară erau posibile transformări în cadrul societății. Foarte curînd ei au înțeles că fără sprijinul și acțiunea maselor, care trebuiau să-și găsească propriile lor interese în programele politice, sociale și economice, revoluția nu-și va putea atinge obiectivele.

Petiția alcătuită de revoluționarii din Iași are meritul istoric de a fi deschis programatic revoluția din 1848, așa după cum acțiunea lor are meritul de a fi fost primul pas al revoluției care, ulterior, s-a dezvoltat în toată amploarea, în întreg spațiul românesc. Au urmat programele de la Blaj, Brașov, Islaz și Cernăuți care exprimau o concepție unitară a românilor asupra căilor de dezvoltare a națiunii române; ele formulau trei mari deziderate: eliberarea națională, unirea, desființarea relațiilor de producție feudale.

Conținutul **Petiției-Proclamațiune** din 27 martie 1848 va fi net depășit de cel de la doilea program elaborat, la numai o lună și jumătate după aceea, de revoluționarii din Iași. După ce, la 3 mai 1848, au luat parte la marea adunare de pe Cîmpia Libertății din Blaj, fiind martorii înfrății ai hotărîrii vibrante a românilor transilvăneni de a-și apăra drepturile lor naționale și sociale, ei s-au întrunit la Brașov, la 12 mai, și au întocmit un nou program de luptă, **Prîntipiele noastre pentru reformarea patriei**, cea mai succintă enunțare a principiilor programatice ale revoluției pașoptiste.

Prîntipiele, redactate tot de Vasile Alecsandri și al căror manuscris nu s-a păstrat, au fost semnate de frunțașii revoluționari: Theodor Sion, Costache Negri, Lascăr Rosetti, Vasile și Ion Alecsandri, George Cantacuzino, Manolache Costachi-Epureanu, Alecu Russo, Grigore Balș, Zaharia Moldoveanu, Petrache Cazimir, Ioan T. Curius, George Sion și Nicolae Ionescu. Alți patru patrioți moldoveni, între care și Alexandru I. Cuza, prezenți și ei la Blaj, au ajuns mai tîrziu la Brașov și semnăturile lor apar numai pe **Apelul** adresat la 1 iunie 1848 domnitorului Mihail Sturdza, o declarație deschisă de luptă pentru înlăturarea acestuia și a guvernului său.

În martie 1848, revoluționarii din Iași nu-și putuseră exprima decît parțial gîndul și voința revoluționară. Acum ei și-au putut ridica glasul fără să țină seama de considerentele care-i stăpîniseră atunci. Pe lîngă grija dovedită în martie de a nu abate asupra țării o intervenție străină, ei beneficiau acum și de experiența revoluționară trăită la Blaj, experiență ce confirma năzuințele revoluționare ale tuturor românilor. Alături de alte idei călăuzitoare pentru revoluție, în noul program, ei au înscris, ca un principiu fundamental, „**Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neamîrnat, românesc**”. În cugetul lor exista limpede ideea unirii tuturor celor trei provincii istorice româ-

¹ Vezi **Magazin Istoric**, nr. 4/1968.

nești, deci și a Transilvaniei. Faptul că n-au exprimat-o încă în mod evident se datorește tacticii revoluționare care le impunea să nu divulge prematur planurile referitoare la dezlănșarea unei mișcări generale românești.

La rîndul lor, **Prințipile noastre pentru reformarea patriei** vor fi dezvoltate în **Dorințele partidel naționale din Moldova**, redactate de M. Kogălniceanu, în august 1848 și care reprezintă programul cel mai complet al revoluției române din 1848 în Moldova.

Iată, în continuare, textele documentului elaborat la Iași, la 27 martie, și al celui formu-

lat la Brașov, la 12 mai 1848. Ele au fost reproduse din volumele **Anul 1848 în Principatele române. Acte și documente**, vol. I, București, 1902, pp. 176-179 și **Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova**, București, 1960, p. 226.

În redarea textelor s-au păstrat caracteristicile stilistice ale originalului, dar s-au adoptat normele ortografiei actuale; explicațiile introduse de noi au fost marcate prin paranteze drepte.

Ion BULEI

Iași, martie 1848:

PETIȚIUNEA- PROCLAMAȚIUNE¹

Fraților,

În preajma dovezilor vederate de suferințele ce se simt de poporul Moldovei și a neapăratelor îmbunătățiri ce cere starea țării, Ocîrmuirea, prin organul d-lui ministru (Stefan Catargiu) s-a adresat la cîteva persoane din locuitori, spre a se da o părere publică în privirea suferințelor și a îmbunătățirii stării poporului țării Moldovei. Acele persoane răspunzînd d-lui ministru că nu pot lua asupra lor înăscînarea de a arăta opinia obștei pînă a nu cerceta în sinul ei, s-au îndatorit a merge în sinul obștei și a asculta glasurile sale, spre a le împărtăși Ocîrmuirii. D-l ministru nu numai că a primit această cunoștință, cunoscînd singur boala țării și neapărata ei trebuință de vindecare, ci a făgăduit să vie însuși în mijlocul fraților săi, ca un om ce, fiind înscîrcinat a păzi Regulamentul țării, trebuie să fie însoțit de dorința binelui obștei. Deci, în 27 martie 1848, seara, pe la 7 ceasuri, adunîndu-se numeroasă obște, alcătuită de toate stările din țară, precum și de străini de toate națiunile ce locuiesc în Moldova, acea obște a ales un comitet, în care și-a depus toată încrederea sa și s-a înscîrcinat a arăta cîrmuirii simțirile și dorințele de care este pătuns fiecare.

Comitetul dar, adunîndu-se astăzi, în 28 martie 1848, și cercetînd starea critică de astăzi a societății, s-a încredințat în cuget curat și nemăscat de patimi, că, pentru de a pune Moldova pe o cale de fericire, mijloacele cele mai sigure și mai neapărat trebuitoare sînt următoarele:

1. Sfînta păzire a Regulamentului, în tot cuprinsul său și fără nici o răstălmăcire.

2. Secarea corupției prin pravile înadins făcute și a abuzurilor ce isvorăsc din acea corupție.

¹ Cele 35 puncte ale **Petiției** au fost redate și dezvoltate în broșura publicată de Vasile Alecsandri la Brașov, în mai 1848, și intitulată **În numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu** — n.r.

3. Siguranța personală, adică nimeni să nu poată fi pedepsit decît pe temeiul legilor și în urmarea unei hotărîri judecătorești. Fiecare arestat să fie înfățișat în vreme de 24 ceasuri dinaintea tribunalului competente.

4. Grăbnică îmbunătățire a stării locuitorilor săteni, alți în relația lor cu proprietarii moșilor, cît și în aceea cu Ocîrmuirea, precum conținerea tuturor bellicurilor (corvezilor) sub numirea de plată și cele-lalte.

5. Alcătuirea unei nouă catagrafii (recensămînt, inventar) spre a scăpa de împilare pe toți nenorociții locuitori, care sînt astăzi asupriți prin măsurile catagrafiei trecut.

6. Mazilii (răzeși înscîrcinați cu strîngerea birurilor), rușaii (contrabiabili care încheiau o rușă adică o înțelegere între ei și vîstierie, prin care, în locul tuturor dărilor existente se stabilea o sumă globală fixă plătită anual în una sau mai multe rate) rupele vîstieriei și cele-lalte clasuri privilegiate să fie ocrotite, potrivit Regulamentului și să nu mai fie întrebunțați în treble particulare.

7. Privighetorii (supraveghetorii) să se aleagă după glasul Reglementului fără nici o înfrîngere a cîrmuirii.

8. Reforma școlilor pe o temelie largă și națională, spre răspîndirea luminărilor în tot poporul.

9. Desarmarea grabnică a arnăuților (ostași mercenari din garda domnească) și a altora ce s-au înarmat de Ocîrmuire și închezăușirea (a se da garanția) lor pentru viitor, că nu vor mai fi pricină de turburare publică.

10. Ridicarea pedepselor trupești înjositoare caracterului de miliție națională, îmbunătățirea hranei sale și mai ales dreapta înaintare în ranguri după meriti personale.

11. Militarilor care au slujit patriei și care au cîștigat recunoștința obștească să fie scuțiți de orice dăjdi, cînd vor eși din slujbă.

12. Ministrilor să aibă deplină libertate pravilească în lucrările lor, pentru ca să poarte toată răspunderea acestor lucrări.

13. Desființarea poștelii (taxei asupra comerțului cu grîu), ca una ce este vătămătoare agriculturii și comerțului țării.

14. Îmbunătățirea portului Galați, ca cel mai mare canal al înfloririi comerțului și agriculturii țării.

15. Ridicarea morală și soțială a clerului.

16. Păzirea cu sfințenie a legilor pe care se rezază credul public, și aceasta în privirea tuturor fărăosebire, pentru siguranța relațiilor comerciale.

17. Informarea unui tribunal de comerț din Iași; codul de comerț al Franței, consfințit de Regulament, să fie tălmăcit în limba țării.

18. Banii de rezervă să fie întrebuințați în formarea unei bănci de scont pentru înlesnirea neguțătorilor în înflorirea comerțului.

19. Hrana obștei de prin țiguri să fie supt cea mai aproape îngrîșire a stăpînirii, spre a nu se face mijloc de îmbogățire particulară.

20. Așezarea poliției țigurilor pe principii de omenie în privirea nenorociților arestați.

21. Liberarea tuturor arestaților în principii politice, alți civile cît și militare; reintroducerea driturilor politice acelor cărora li s-au ridicat nedrept pentru asemenea pricină.

22. Nestrămătura din posturi a ampioților vrednici și cinstiți și înaintarea lor în posturi, potrivit Regulamentului, precum și spioria leilor lor, spre a le înlesni mijloace de o viețuire cinstită și neatrînată.

23. Toți ampioții să fie răscumpărați pentru faptele lor în lucrările slujbelor.

24. Înființarea unui banc (bănci) național pe cel mai sigur temei.

25. Grăbnicele forme de îmbunătățire ale codicii criminale, ale procedurii și ale sistemului pedepșitor.

26. Împărțirea dreaptă și potrivit Regulamentului a banilor pensilor și îndreptarea abuzurilor ce s-au introdus în împărțirea acestor bani.

27. Ofisurile (decreturile) slobozite pînă acum de Ocirmuire în ramul judecătorec și administrativ să se supue voturilor Obșteicii Adunări și de acum să se conțenească de a slobozi asemenea ofisuri, fără a fi cercetate de Adunare.

28. Seanțele tribunalelor să fie publice.

29. Seanțele Obșteicii Adunări să fie publice. Tînera rînduleii în sinul ei să atrîne de înăsă Adunarea, iar nu de Vornicia de aprozi, potrivit Regulamentului.

30. Fie-care pămîntean să aibă dreptul de a adresa jalbă Obșteicii Adunări.

31. Deputații să nu poată fi în slujbă, să nu poată primi nici ranguri, nici mulțumire bănească în vremea deputăției lor.

32. Chipul ce s-a întrebuintat la alegerile deputaților, fiind împotriva legilor și în urmăre și Obșteasca Adunare și astăzi, fiind rodul acestui chip, nu înșufăa nici o încredere obstel, deci această Adunare să se desînfînteze și îndată să se înjhebe o nouă Cameră, fără nici o înțurire asupra alegătorilor din partea cîrmurii, pentru ca aceea Cameră să fie adevărată reprezentare a nației și adevărată închezășuire a fericirii patriei.

33. Pe temeiul art. 57 din Regulament, Camera să aibă dreptul de a face domnului punere înainte a tot felul de lucrări privitoare la folosul obștesc.

34. Ridicarea censei în privirea tuturor treburilor și a intereselor din lăuntru țării.

35. Formare grabnică a unei garde cetățenești prin toate țirurile țării, alcătuită atît de români cît și de străini proprietari.

Brașov, 12 mai:

PRINȚIPIILE NOASTRE PENTRU REFORMAREA PATRIEI

1. Desînfîntarea boierescului și a orice alte dări ale locuitorilor săteni către proprietari.

2. Ridicarea beilcurilor, a lucrului soselelor și a tuturor împovărilor fără plată către stăpînire.

3. Împroprietăirea locuitorilor săteni fără nici o răscompărare din partea lor.

4. Nimicirea tuturor privilegiilor și, prin urmare, deopotrivă putare a sarcinilor statului de către tot poporul îndeobște, precum și deopotrivă împărțire a lui, la toate driturile politice și țivile.

5. Întemeierea instituțiilor țării pe prințipiile de libertate și egalitate și de frățietate, dezvoltate în toată întinderea lor.

6. Unirea Moldovei și a Valahiei într-un singur stat neatrînat, românesc.

Ultima fotografie a cărturarului patriot, la 26 octombrie 1977, cînd împlinea 76 ani

La 13 noiembrie 1977 s-a stins din viață, în plină putere creatoare, academician profesor Constantin C. Giurescu (1901-1977), reprezentant de seamă al istoriografiei românești din acest secol și al învățămîntului universitar, personalitate a științei binecunoscută și dincolo de hotarele patriei sale.

Colaborator apropiat al Magazinului istoric, acad. C.C.Giurescu a fost o prezență statornică în paginile revistei noastre. Drumul către cititori al unora dintre cărțile sale a început în paginile Magazinului istoric, prin fragmentele pe care le-am publicat în avangardieră. Ultimul articol purtînd semnătura C.C.Giurescu a apărut în nr. 10/1977, în aceeași lună în care împlinea 76 ani. Cu puține zile înainte neașteptatului său sfîrșit, ne anunțase că Probleme controversate în istoriografia română, din care reproducesem fragmentul, ieșise de sub tiparele Editurii Albatros.

„N-avem pretenția de a fi rezolvat toate problemele — scria C.C.Giurescu în această ultimă carte a sa; ceea ce urmărim este să contribuim la rezolvarea controverselor, făcînd apel la unele informații trecute cu vederea de predecesori, evitînd ideile preconceptuate și ținînd seama de unele realități permanente ale vieții economice și sociale”. O mărturisire ce, într-un fel, exprimă însuși crezul istoricului care, în decursul a peste cinci decenii de cercetare și publicistică istorică, a abordat, cu egală pasiune și rînd, subiecte și teme din cele mai felurite, pri-

vind cu preponderență istoria românilor, din cele mai vechi timpuri și pînă în epoca actuală. În aria sa de cercetare s-au aflat, astfel, numeroase probleme referitoare la istoria politică, la economie, relații, clase și instituții sociale românești; a cercetat și prezentat istoria unor străvechi ținuturi și localități românești, începînd cu capitala țării, București; a întocmit lucrări fundamentale privind dezvoltarea științei și tehnicii în Țările române, a raporturilor acestora cu alte state. Este autorul unei Istorii a românilor (în cinci volume, 1935-1946) iar, împreună cu fiul său, istoricul Dinu C. Giurescu, a sintezei privind istoria noastră națională, apărută în două ediții, a celei pentru tîneret, și a unei Istorii a românilor, proiectată în opt volume, din care au apărut vol. I (1974) și vol. II (1976). Cel de-al treilea se afla în mapa sa de lucru, cînd fulgerătorul accident cerebral vascular l-a lovit definitiv.

Opera sa științifică cuprinde peste 350 titluri de monografii, sinteze, cursuri, studii, eseuri, rod al patriotismului fierbinte al omului și al excepționalei puteri de muncă și riguroasei discipline a savantului.

Stilul său direct, claritatea și precizia demonstrațiilor au fost apreciate deopotrivă de specialiști, și de marea public de cititori. Expresie a unei vieți întemeiate pe vigoarea cercetării neobosite, a unei gîndiri originale, scrisul său dezvăluie și virtuțile unui sensibil și înzestrat povestitor, așa cum ne apare din paginile jurnalului de călătorie sau din însemnările sale memorialistice, din care, înainte de a apare în volum, a încredințat revistei Magazin istoric primele pagini.

Rămîn în urma academiciului C.C.Giurescu cărțile sale închinete toate unui singur judecăr și moștenitor: poporul român. Iar odată cu ele, perpetuată, amintirea celui care le-a scris și pe care, evocînd, ne revin în minte cuvintele lui Vasile Pîrvan, ilustrul său profesor: „Alături cu fiecare dintre noi crește încă de cînd suntem în leagăn datoria vieții noastre. Ferie de cel ce și-o cunoaște întregă și și-o împlinește cu toată puterea sufletului său”.

Așa cum a împlinit-o pînă în ultima clipă istoricul patriot Constantin C. Giurescu.

(Urmare din p. 16)

Toma Nicolae — *Tg. Lăpuș*; Damian George — *GL*; Brătianu Vasile — *Sighisoara*; Baciu Dumitru — *SV*; Diaconescu Ioan — *Ploiești*; Văjilău Marcel — *GL*; Oprea Adrian — *B*; Zărnău Tiberiu — *Breaza*; Iovulescu Nicolae — *Ploiești*; Mihai Cristian — *Ploiești*; Stolan Teodor — *Timișoara*; Păunescu Eremiu — *B*; Constandache Eliza — *B*; Mihai Adrian — *Ploiești*; Huștiu Neculai — *BC*; Apostol Vasile — *GL*; Morar Cezar — *Miercurea Ciuc*; Badea Iancu — *B*; Găfu Marin — *B*; Dumitru Gheorghe — *Ploiești*; Ardeleanu Marina — *Cîmpina*; Popoiu Ionita — *Birlad*; Cibul Ioan — *Cugir*; Anastas Ștefan — *Săpăran*; Șăpăran, DS; Călinescu Constantin — *Piatra Neamț*; Rotaru Rodica — *Vinderi*; VS; Dressler Milan — *Timișoara*; Popan Ioan — *Reșița*; Dobrogeanu Ion — *SB*; Filip Marinache — *CT*; Arhri Andrei — *Codlea*, BV; Nane Gh. — *Craiova*; Poterașu Vanghele — *BZ*; Dan Călinescu — *Piatra Neamț*; Crețanu Teodor — *Vinderi*, SV; Cliran Sava — *IS*; Pănaț Tincuța — *Tg. Ocna*; Maria Popescu — *Curtea de Argeș*; Elena Irod — *B*; Călin Voicu — *Rm. Vlcea*; Dressler Octavia — *Timișoara*; Enătescu Gloria — *Oradea*; Enătescu Gh. — *Oradea*; Dascăl Dimitrie — *AR*; Avram Bogheanu — *Rădăuți*; Grigor Mihai — *Sighetul Marmafiei*, MM; Mălcăci Nicolae — *B*; Gorbota Vasile — *IS*; Vătavu Gheorghe — *BC*; Diulescu Emilia — *Urlați*, PH; Predescu Ecaterina — *Urlați*, PH; Vasile Bardan — *Tg. Jiu*; Fireșcu Ioan — *B*; Cusnir Iuliana — *HD*; Botos Aurel — *Cluj-Napoca*; Bertli Livia — *Cluj-Napoca*; Popescu Miorița — *Ploiești*; Ilie Gabriela — *Bradu*, AG; Vancea Anna — *BV*; Vancea Iuliana — *BV*; Babos Sarolta — *BV*; Petrovici Sebastian — *B*; Gheorghe Elena — *B*; Barbu Constantin — *Deva*; Barbu Ana — *Deva*; Iacob Mihai — *SV*; Dressler Ovidiu — *Timișoara*; Cimpoșu Mina — *Piatra Neamț*; Georgeta Popescu — *Boldu*, BZ; Adrian S. Popescu — *Boldu*, BZ; Năstase Rodica — *B*; Botex Costache — *Brdești*, VS; Constantinescu Gh. — *Pitești*; Gh. Z. Jitaru — *B*; Pintilie Istina — *Baia Mare*, MM; Cristea Rodica — *SB*; Dorca Ioan — *SB*; Obretin Ion — *Călmățiu*, TR; Mutulescu Emil — *Basarabi*, CT; Panda Melania — *Cristian*, BV; Lupșa Constantin — *B*; Dascălu Adonican — *IS*; Căcea Aurică — *IS*; Mihail Ganea — *B*; Rotaru Marcel — *Vinderi*, VS; Trifu Anton — *Fetești*, IL; Robu Gheorghe — *Fălticeni*; Mihaescu Roman — *Timișoara*; Cloață Tiberiu — *Făurei*, BR; Dancu Aurel — *Oravita*; Fr. Chirilă — *Roman*; Constantinescu Hariton — *Motru*, GJ; Georgescu Nicolae — *Rm. Vlcea*; Varo Liviu — *Tg. Mureș*; Elena Atanasiu — *B*; Dumitrescu Viorel — *B*; Pop Letitia — *Zăldu*, SJ; Arcan Nicolae — *B*; Buttea Maria — *Bicaz*, NT; Clortea Corina; Orth Friedrich — *AR*; Minzat Dorin — *BV*; Mircea Maria — *Petrefști-Greci*, DB; Ionescu Florentina — *B*; Negru I. Aurel — *Tranșu*, CS; Cenghia Giulio — *Zăldu*, SJ; Cristea Aurelia — *Valea Călugărească*; Albert László — *Miercurea Ciuc*; Macovei Dorimedont — *IS*; Monica Enătescu — *Oradea*; Grigore Ion — *B*; Damian Corneliu — *B*; Lucia Petrovan — *B*; Moldovan Augustin — *B*; Melinte Radu — *Nicoarești*, GL; Cristea Viorica — *Valea Călugărească*; Ossi Horowitz — *Ocna Mureș*; Tampa Marius — *Medias*; Sofia Elena — *Sighetul Marmafiei*, MM; Pascu Miriam — *B*; Mirăuță Teodor — *Rădăuți*; Dănilă Costel — *BT*; Andrabulea Eugen — *GL*; Precușas Petru — *Timișoara*; Rădulescu Dumitru — *Timișoara*; Ion Zancov — *B*; Orth Ludovic — *AR*; Blaga Ion — *Aiud*; Sebescu Gheorghe — *Bradu*, AG; Alexandrina Balmez — *B*; Miron D. Pavel — *IS*; Demetriade Constantin — *Ploiești*; Mihai Oprea — *IS*; Dumbravă Lilliana — *Drobeta Turnu-Severin*; Dumbravă Nicolae — *Drobeta Turnu-Severin*; Lujanshi Nicolae — *AR*; Ceașescu Marioara — *Margina*, TM; Gavril Giurgiu — *Biștrita*; N. Grecu — *Deva*; Simic Octavian — *Caransebeș*; Cămpeanu Costin — *Timișoara*; Zantirescu Viorica — *BV*; Banars Maria — *B*; Crețanu T. Ana — *Vinderi*, VS; Ghiță Stellan — *Urlați*, PH; Andrei Constantin — *BV*; Popovici Aglaia — *Ploiești*; Cicerone Gheorghe — *Bicaz*, NT; Florin Vezedan — *Carei*, SM; Valdoș Camelia — *Voșlăbeni*, HR; Maxim Ruxandra — *IS*; Ganea Tania — *Baia Mare*; Arteni Gh. — *Birlad*; Toma Constantin — *HD*; Clornei Ștefan — *B*; Maria Șufu — *BV*; Năstase Ecaterina — *B*; Oprea Ecaterina — *Baia Mare*; Nică Alexandru — *B*.

antice. În zilele noastre se numește și Vaser, românește „riu”. El considera toponimul ca fiind de origine germană și că definea „Riu [de] lângă Vișeu, cu urme antice de metal”. La prima vedere, derivarea numelui Vaser din nemțescul *Wasser* (apă) este indubitabilă. Iată însă că în germana veche există termenul *vesser* care se traduce prin „putoare” (mirosul exalat de anumite animale sălbatice), fiind, evident, un derivat al rădăcinii indoeuropene *uiso*. De altfel, portughezii numesc într-un chip asemănător (*vaseiro*) o specie de cerbi care, de asemenea, are un miros specific.

...și obirșia lor comună

Poate fi stabilită vreo legătură între denumirea dată în vechime acestor ape și semnificația rădăcinii indoeuropene? Cum arătam, *uiso* sau *vissio* desemna un anumit gen de animale în rîndul cărora intră bizonul sau zimburlul, cerbul, anumite specii de capride. Or, odinioară, în pădurile din munții înconjurători aceste animale existau în număr deosebit de mare. Ele erau atât de numeroase, încât au imprumutat numele lor unor munți și dealuri. Astfel, Vișeu Izvorăște din Muntele *Cerbul*; în apropiere de obirșia sa, la câțiva kilometri se înalță vrful *Zimbrosiavul*, la poalele căruia se află locul numit *Zimbrosiaville*. Înșuși masivul *Tibăului*, unde se înalță piscul menționat, înseamnă la origine tot zimburlu, bizon, cuvîntul fiind echivalent cu *cibolo* din limba spaniolă.

Preferința acestor animale pentru izvoarele minerale (în special carbogazoase), în preajma cărora găseau, vara răcoare, a fost de mult remarcată. Astfel, referindu-se la regiunea Borsucului, ieziul Johan Fridvaldszky remarcă numărul mare de zimbri ce căutau asemenea izvoare pentru a se adăposti pe arșița verii (ut se ab ardore aestivo tutentur). Același fapt a fost constatat, un secol mai tîrziu, de călătorul englez Littledale, în expediția sa din 1891, în Caucaz. Or, regiunea Vaserului, Izei și, în special, a Vișeuului este înțesată de surse hidrominerale carbogazoase, numărul izvoarelor ridicîndu-se la peste 40, dintre care cele mai importante sînt Vișeu de Sus, Valea Vinului-Vișeu de Sus, Gura Fîntinii, Prislop, Valea Bîrtului ș.a.m.d.

Chiar unul din izvoarele Izei, Izvorul lui Dragoș, ne permite să deducem, prin intermediul legendariei vînatore (cu largă circulație și în Maramureș), existența, și în această zonă, a unui mare număr de bizoni. Așadar, în accepțiunea oamenilor din această regiune, locuitorii de origine dacică, deoarece aici stăpînirea romană nu s-a întins, cele trei riuri desemnau — la origine — „ape unde se află zimbri”. Coexistența acestor hidronime într-o arie geografică cuprinzînd toponimice cu aceeași origine și semnificație concretă dovedește, pe de o parte, vechimea lor și, pe de altă parte, perenitatea celor ce le-au dat aceste nume.

Vrem să ne unim cu țara!

DE LA SUPPLEX LA PRONUNCIAMENT

Acad. prof. ȘTEFAN PASCU

Pretutindeni unde condițiile istorice îi oferă teren prielnic, luminismul sau ideologia luminilor¹, investește, în a doua jumătate a secolului XVIII, un caracter mai radical. Peste diferențele de nuanță, luminismul acestei ultime jumătăți de veac se înfățișează ca un dușman fățiș al stărilor sociale și politice, al concepțiilor vechi și învechite. El pledează teoretic și luptă practic pentru aplicarea a ceea ce este folositor emancipării poporului. Emancipării culturale și politice, sociale și economice, cu alte cuvinte, emancipării naționale. Ideile, concepțiile și activitatea practică, concretă, politică și culturală, economică și socială nu mai sînt doar privilegiul unui cerc restrîns de cărturari „luminați”, ci pătrund în conștiința multîmilor, a maselor populare.

În Țările române, ideologia luminilor și activitatea concretă, științifică și politică a reprezentanților ei (Samuil Micu, Gheorghe Șincal, Petru Maior, Ioan Plucriu-Molnar, Ioan Budai-Deleanu, Ioan Para, Iosif Meheși, Gheorghe Lazăr, Ionică Tăutu, Naum Rîmniceanu, Daniel Philipide, Dionisie Fotino, Petrache Poenaru și alții) pledează pentru lupta activă, îndreptată spre izbînda ideilor și idealurilor poporului român de pretutindeni: afirmarea adevărului istoric despre originea daco-romană, continuitatea neîntreruptă pe teritoriul său național, obținerea de drepturi politice și naționale. Finalitatea activității și acțiunilor vizează emanciparea națională a poporului român, în concordanță cu originea, trecutul și importanța sa în susținerea edificîului statal prin contribuția sa materială și umană. Unirea tuturor românilor a reprezentat dintotdeauna năzuința sacră spre care s-au dăruit eforturile și jertfele fiilor aceleiași patrii, străveche vatră a celor „mai viteji și cei mai drepți dintre traci”.

Trăinicia și puterea convîngerilor drepte

Asemenea idei constituie și temeiul mișcării social-politice de mare amploare și îndrăzneță inițiativă a românilor transilvăneni, cunoscută în istorie sub numele de mișcarea „Supplexu-

lui”. Numele mișcării derivă de la documentul de mare răsunset elaborat de români în anul 1791. Dar mișcarea străbate ca un fir roșu întregul veac XVIII. Inițiată de vajnicul luptător pentru emanciparea social-politică a românilor, îndrăznețul și neînfricatul vlădică Ioan Inocențiu Micu (Clain), în prima jumătate a sec. XVIII — cel ce a pus bazele programului²

¹ În prima jumătate a sec. XVIII, Inocențiu Micu, unul din cel mai de seamă reprezentanți ai mișcării de emancipare națională și socială a poporului român, a elaborat o serie de memorii și petiții, care alcătuiesc un adevărat program național, argumentat istoric, etnografic, fiscal, militar etc. Programul său a fost amplificat mereu iar documentarea lui s-a adîncit și completat cu noi dovezi și argumente, aflîndu-se și expresia cea mai largă în „Supplex”.

² Luminism — mișcare ideologică a forțelor antifeudale în ascensiune care militau pentru înlocuirea feudalismului printr-o orînduire „rațională”, prin răspîndirea culturii, a „luminilor” în mase. Luminismul românesc, adaptat la condițiile istorice concrete, a îmbrăcat și caracter național.

Sase din cei 40 000 români care s-au adunat, la 3 mai 1848, pe Cimpia Libertății din Blaj. Detaliu dintr-un desen de epocă

național al poporului român — continuată în a doua jumătate a aceluiași secol, de țărani născuți sub conducerea temerarului Ștefan Căte din Nimigea, prin adunări de protest și cereri la Curtea împărătească de la Viena, mișcarea românilor atinge un moment fierbinte în marea răscoală de sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan¹, în deceniul nouă al secolului luminilor.

Răscoala din 1784-1785 a fost înfrântă. Dar n-au putut fi înăbușite, prin ascuțitul baionetelor și ghiulelele tunurilor trimise împotriva răsculaților, ideile și voința hotărâtă a poporului român de emancipare națională.

Reformele lui Iosif II² — chiar dacă nu erau izvorite din dorința unor transformări sociale radicale — prin precupările de ridicare a popoarelor din monarhia habsburgică cu ajutorul culturii și mai ales prin încercările de frinare a abuzurilor mai marilor acelor vremuri, prin reforme politico-administrative și reglementarea raporturilor dintre supuși și stăpâni, dintre iobagi și nobilimea atotputernică, au stîrnit nădejdi în inimile și mințile celor nedreptățiți și opriți.

Revocarea pe patul de moarte — sub presiunea insistențelor nobilimii alarmate de revoluția franceză — de către împăratul Iosif II a celor mai multe dintre reformele înfăptuite în frământată-i domnie și revenirea la vechea situație a determinat reluarea și amplificarea luptei popoarelor oprimate pentru drepturi. Una din formele luptei — folosită frecvent în această perioadă de românii transilvăneni — a fost alcătuirea și înaintarea de petiții autorităților locale și Curții imperiale, prin care își revendicau drepturile. O astfel de petiție a fost înaintată în numele întregii națiuni române (*universa natio valachica*). Prin ea, românii pretindeau reprezentarea lor în Dieta de la Cluj și întrunirea unui congres în care să-și formuleze revendicările.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 5/1974, 9/1975, 4/1976.

² Iosif II, împărat al Austriei (1780-1790). Adept al absolutismului luminat, în spiritul căruia a efectuat numeroase reforme: secularizarea unor averi mănăstirești, Edictul de toleranță din 1781, desființarea iobăgiei, desființarea pedepsei cu moartea în întregul imperiu, separarea justiției de administrație etc.

A urmat cererea episcopului ortodox român de a fi admis în Dietă. O altă petiție cerea ca poporul român să aibă dreptul la funcții. Ofițerii români ai regimentelor grănicerești — sub îndrumarea vicarului Rodnei, Ioan Para și a protopopului Gurghiuului, Petru Maior — pretindeau: egalitatea națiunii române cu celelalte națiuni, admiterea reprezentanților săi la funcții publice în „proportie geometrică”, adică în conformitate cu numărul românilor din Transilvania. Cea mai importantă dintre petițiile înaintate la Viena rămîne însă petiția istorică din 1791, publicată de unul din autorii și inspiratorii ei, Ioan Piuariu-Molnar, sub titlul: *Repraesentatio et humillimae praeces universae in Transylvania valachicae nationis* (Reprezentarea și cererea respectuoasă a întregii națiuni române din Transilvania), cunoscută de obicei sub numele de: *Supplex Libellus Valachorum*. Istorică „suplică” a fost rodul colaborării celor mai prestigioase personalități — culturale și politice — românești din Transilvania. Samuil Micu și Gheorghe Șincai i-au asigurat temeliile istorice; Petru Maior, Ioan Para și Ignatie Dordban, episcopul de la Oradea, stilul și demonstrația din memoriile pe care le înaintaseră ei înșiși Curții de la Viena; Ioan Piuariu-Molnar și Ioan Budai-Deleanu, unele idei și haina diplomatică; Iosif Meheși, consilier la Camera aulică transilvănească, forma petiționară.

Memoriul a fost elaborat în numele națiunii române din Transilvania, fiind semnat de reprezentanții „stărilor” libere ale acesteia — cler, nobilime, starea militară și cetățenească (orășenime) — care apărau interesele întregii națiuni, ale tuturor claselor ei. El era, deci, expresia unui larg spirit de solidaritate națională.

Marea „suplică” se baza în special pe argumente de ordin istoric, care dovedeau prioritatea națiunii române pe teritoriul Transilvaniei față de celelalte naționalități și procesul depozării ei treptate de drepturi. Documentarea istorică era bogată, sigură și multilaterală.

Cererile cuprinse în acest document țineau obținerea egalității de tratament a na-

țiunii române din Transilvania, în raport cu numărul ei: numirile de tolerați și admisi să se șteargă; națiunii române să i se redea locul avut înainte de Convenția din 1437 intitulată **Unio trium nationum**, reasezind-o în folosința deplină a drepturilor civile și politice; reprezentarea în Dietă și participarea la funcții a românilor să se facă proporțional cu numărul lor; clerul, nobilimea și oamenii de rând să se bucure de aceeași considerație, tratament și beneficii ca și clerul, nobilimea și oamenii de rând ai celor trei „națiuni” recunoscute; denumiri românești pentru unitățile politico-administrative (comitate, districte) locuite în majoritate de români; convocarea unei adunări naționale a românilor, în care să-și aleagă deputații spre a le apăra cauza. Argumentele principale erau: vechimea românilor în Transilvania mai mare decât a oricărei alte „națiuni”; majoritatea absolută a românilor — mai mulți decât toți ceilalți locuitori ai acestei țări la un loc; suportarea sarcinilor — mai grele decât ale celorlalți locuitori împreună; contribuția militară, de asemenea mai mare decât a celorlalți locuitori. **Supplexul** românilor însemna un program concret, care întruichi-pa aspirațiile drepte ale poporului român.

Supplexul a fost înaintat noului împărat Leopold II, în martie 1791, de cei doi episcopi români: Gherasim Adamovici și Ioan Bob. Curtea l-a trimis Dietei transilvane întrunită la Cluj — expresie și ea a acelorași vremuri apuse: 85% nobili, din care, 90% unguri și secui, iar 10% sași — nici un țărăn sau lucrător, nici un român; soarta memoriului a fost, astfel, pecetluită. El a fost respins, așa cum vor fi respinse și cele următoare.

Supplexul a fost respins, dar n-au putut fi nimicite ideile și aspirațiile cuprinse în el. Acesta a constituit programul de luptă al multor generații, pînă la înfăptuirea revendicărilor cerute, pînă la realizarea unității politice a întregului neam. Cu atât mai mult, cu cît asemenea idei stăpîneau mințile și inimile tuturor reprezentanților națiunii române, care le exprimau în diferite forme și în felurite împrejurări, făcîndu-le cunoscute multimilor. Așa cum făcea popa Sava Popovici din Rășinari, care explica din amvon credincioșilor săi fapta „înțelepților neamului nostru” care s-au simțit datorți a aduce la cunoștința lumii nedreptățile îndurate de poporul român, îndemnîndu-i pe oameni să-și dovedească și ei vrednicia pentru a fi demni de o soartă mai bună. Pentru a-și convinge ascultătorii, învățatul preot răsănărean le explica pe înțelesul lor temeiurile memoriului „națiunii române” din 1791, invocînd originea, vechimea, continuitatea — argumente de valoare istorică, în slujba luptei concrete de emancipare socială și politică a „națiunii române”

Calea luptei era desțelenită

O națiune care se străduia din răsuferință să se împlinească prin conjugarea componentelor sale fundamentale ce înaintau cu pași grăbiți spre maturizare: comunitatea de limbă și cultură, psihică și spirituală, comunitatea de

teritoriu și economică, solidaritatea în lupta de emancipare socială și națională, ca urmare a transformării conștiinței de neam în conștiință națională.

Limbă și cultură unitare, structură etnică unitară, origine, tradiții și condiții istorice unitare au generat un profil spiritual unitar: obiceiuri și datini, tradiții și aspirații, structură psihică și același mod de a gîndi.

Trăsăturile constitutive ale națiunii, ajunse la un important grad de maturitate, au generat o conștiință națională activă, exprimată într-o accentuată solidaritate între toți membrii națiunii, oriunde locuiau aceștia.

Lupta pentru eliberare națională și socială se accentuează tot mai mult, manifestîndu-se în diferite forme în toate cele trei Țări românești, iar ideea unirii tuturor românilor apare în toate preocupările oamenilor politici ai vremii. Revoluția din 1821 o dovedește cu prisosință prin programul și prin scopurile urmărite: înlăturarea dominației otomane, eliberarea maselor populare de sub povara serviciilor feudale, unirea forțelor antifeudale din cele trei Țări românești în lupta pentru emancipare socială și națională, pentru unitate politică. Acțiuni concrete se organizează, fiecare și toate la un loc urmînd același scop. Asemenea principii sînt înscrise în programul Societății secrete „Constituția” din Lugoj (1830-1834), în cel al Societății secrete româno-poloneze cu centrul la Sibiu, care a funcționat în același timp, în al foi cu titlul simbolic **România**, editată la București în anii 1837-1838 de Aaron Florian și Gh. Hill, în proiectul de constituție al „partidei naționa-

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 3/1971, 3/1976.

„Adevărata opinione a națiunii întregi“

Statul român modern fiind organizat, privirile românilor din Transilvania erau orientate spre acesta, ținând spre unitatea politică și statală cu România. Această stare de spirit o cunoșteau și diplomații străini, dintre care unii se arătau foarte îngrijorați, cum era, de pildă, ambasadorul Austriei la Constantinopol, Prokesch-Osten, care atrăgea atenția superiorilor săi de la Viena asupra tendinței românilor din Transilvania de a întemeia un regat daco-român, fiind atrași irezistibil spre România. Mai ales că domnitorul Cuza asculta „strigătul de durere“ al fraților din provinciile românești aflate sub dominație străină, doritor să le vină în ajutor, așa cum raporta același ambasador, preocupat și îngrijorat de urmările acestui fapt pentru Imperiul habsburgic.

Temerile celor temători sporeau tot mai mult, în raport cu mișcările și acțiunile românilor transilvăneni; memorii și cereri care continuau să fie înaintate Curții din Viena, articole de presă, poezii patriotice, asociații și societăți culturale ca: „Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român“, cunoscută sub numele de ASTRA, „Societatea pentru cultura și literatura română din Bucovina“, „Asociația pentru cultura poporului român din Maramureș“, „Asociația națională pentru cultura și conversarea poporului român“ din Arad etc., înființate la începutul deceniului șapte al sec. XIX. Activitatea acestora a constituit tot atâtea prilegiuri de susținere a strădaniilor poporului român pentru libertate și unitate. Încununarea acestor strădării și eforturi a fost recunoașterea, de către Dieta din Sibiu, din 30 mai 1864, a „națiunii române egal îndreptățită cu celelalte națiuni“, dreptul folosirii limbii române în administrație și justiție, egala îndreptățire confesională a Bisericii ortodoxe și greco-catolice.

Simțindu-și amenințate interesele și privilegiile, clasele dominante maghiare și austriace au colaborat și sprijinit Curtea imperială de la Viena spre zădărnicele succesele națiunii române și spre oprirea unui proces legitim și obiectiv, într-o vreme caracterizată drept „epoca naționalităților“. Erau conștienți toți aceștia că orice succes al națiunii române însemna un pas înainte spre realizarea idealului, constatat și de scriitorul englez Charles Boner în 1865, că românii din Transilvania „toti trăiesc cu speranța că într-o zi [...] vor forma o mare și puternică națiune română“. În fața acestui adevăr tremurau privilegiatii vechilor și noilor vremuri, forțând mersul evenimentelor spre compromisul dualist pe care-l pregăteau. De aceea n-a fost luat în seamă nici memoriul din ultima zi a anului 1866, întărit de 1493 semnături, personalități de prestigiu și oameni modești, opera celor doi vajnici luptători cu condeii și cu fața, George Bariț și Ion Rațiu, prin care românii pretindeau autonomia Transilvaniei și recunoașterea hotărârilor Dietei sibiene din 1864.

Memoriul a fost respins, dar românii nu și-au pierdut nădejile, întemeiate pe credința

înzădărită; n-au încetat nici după încheierea compromisului între Curtea din Viena și clasele dominante maghiare, în 1867, când s-a creat statul dualist Austro-Ungaria, în cadrul căruia Transilvania a fost încorporată Ungariei. Cu atât mai mult, cu cât simțeau sprijinul moral și material, politic și cultural, al întregii națiuni române, al României. Cea dintâi sesiune a „Societății literare române“ sau „Societatea academică“, ce chemase sub cupola sa prestigioasă cele mai de seamă personalități culturale și științifice din România și teritoriile aflate sub dominație străină a constituit și o demonstrație împotriva încorporării Transilvaniei la Ungaria. Manifestațiile culturale, în același timp politice, din primele zile ale lunii august 1867 au însemnat o impresionantă solidaritate cu frații de peste Carpați.

În această atmosferă de adânci frământări și de sporite nădejdi s-a înscris și mișcarea românilor transilvăneni cunoscută sub numele de **Pronunțamentul de la Blaj**, din mai 1868. Aniversarea celor două decenii de la revoluția din 1848 a prilejuit întrunirea, la Blaj, pe aceeași Cîmpie a Libertății, la 3/15 mai 1868, a unor mari mulțimi de oameni din toate părțile Transilvaniei cu hotărârea de a-și face auzit și ascultat glasul protestatar împotriva alipirii, din 1867, a Transilvaniei la Ungaria. Un Memorand-protest, reprezentînd „adevărata opinie în prezent a românilor din diverse ținuturi și pe urmă a națiunii întregi“, a fost redactat. Declărînd că rămîn credincioși programului „proclamat sârbătorește“ de la 3/15 mai 1848, autorii **Pronunțamentului** și-au reînnoit revendicările fundamentale: autonomia Transilvaniei, asigurîndu-se, astfel, națiunii române condiții mai bune de dezvoltare economică, politică și culturală; recunoașterea hotărîrilor Dietei de la Sibiu, din 1864, care a proclamat existența națiunii române și recunoașterea limbii și confesiunilor sale, ceea ce echivala cu organizarea independentă politico-administrativă a națiunii române; participarea reprezentanților ei în proporție justă la viața politică, administrativă și culturală; redeschiderea Dietei de la Sibiu pe baza unei adevărate reprezentări populare.

Pronunțamentul, operă colectivă a reprezentanților politici ai națiunii române, a fost înscris, aprobat și susținut prin toate mijloacele și în toate formele de cei mulți ce și-l recunoșteau dorințele în cuprinsul lui. Declarații, colective și individuale, articole de presă, adunări cu participări largi, întrunite peste tot, și-au declarat solidaritatea cu acțiunea și cuprinsul documentului, scotîndu-l oglinda „crezului lor politic“, așa cum l-a explicat Barițiu însuși, care afirma că „fără România unită și liberă, fundată pe justiție și moralitate, nu poate fi vorba de națiune și naționalitate românească“.

„România unită și liberă“ — așa cum avea să se făurească ea — a avut, deci, la temelie și ideile și principiile, acțiunile și sacrificiile generațiilor **Supplexului și Pronunțamentului**. Generații mari în gînduri și temerare în fapte, pilduitoare pentru toate vremurile și pentru toate generațiile care le-au urmat.

Cărți sosite la redacție

- **Fl. Dragne, C. Petculescu — FRONTUL STUDENTESC DEMOCRAT.**
Editura Politică, București, 1977, 192 pp., 6 lei: pagini din istoria luptei antifasciste a studenției române, prezentate pe baza unui bogat material, în mare parte inedite. Magazin istoric a publicat ample evocări ale activității F.S.D. în nr. 3, 5/1969, 9/1974.
- **ITINERARE EROICE. 1877-1878** (volum în-tocmit de general-maior dr. Ilie Ceaușescu, general-maior dr. Constantin Olteanu, colonel dr. Vasile Mocanu, colonel dr. Al. Gh. Savu, Cornel Scafes).
Editura Militară, București, 1977, 376 pp., 12 lei: jurnale de operații ale unor unități militare participante la războiul de independență; Magazin istoric a tipărit în avangardieră fragmente din lucrare în nr. 9 și 10 /1976.

- **Dr. Romus Dima — CONTRIBUȚII LA STUDIUL MIȘCĂRII MUNCITOREȘTI DIN OLTEANIA.**
Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1977, 280 pp., 12 lei: tradițiile revoluționare ale muncitorilor olteni, contribuția proletariatului din această parte a țării la lupta generală a poporului nostru împotriva exploatarei și asupririi.
- **ISTORIA ARTILERIEI ROMÂNE.**
Editura Militară, București, 1977, 520 pp., 21 lei: cele mai semnificative momente ale evoluției acestei arme, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre.
- **Andrei Oștea — PĂTRUNDEREA COMERTULUI ROMÂNESC ÎN CIRCUITUL INTERNAȚIONAL.**
Editura Academiei, București, 1977, 168 pp., 11 lei: relațiile comerciale ale țărilor române în perioada de trecere de la feudalism la capitalism.
- **Gheorghe Cristea — CONTRIBUȚII LA ISTORIA PROBLEMEI AGRARE ÎN ROMÂNIA.**
Editura Academiei, București, 1977, 200 pp., 11 lei: studiul legislației și aplicării învoielor agricole între 1866 și 1882.
- **Constantin Botez, Dem Urmă, Ion Saizu — EPOPEEA FEROTIARĂ ROMÂNESCĂ.**
Editura Sport-Turism, București, 1977, 448 pp., 23,50 lei: istoricul Căilor Ferate Române, într-o documentată și atrăcivă prezentare.
- **Valentin Donici — VETERANUL VALURILOR.** Editura Militară, București, 1977, 204 pp., 9 lei: „biografia” bricului „Mircea”, prima navă-școală a marinei românești.

Istoria poporului român în Japonia

La Tokio, Editura Kobunsha Co., Ltd. a publicat de curând versiunea în limba japoneză a lucrării **Istoria poporului român**, apărută în limba română sub redacția acad. Andrei Oștea, în 1970 și în 1972. Elaborată de un larg colectiv de istorici (comitetul de coordonare: A. Oștea, I. Popescu-Puțuri, I. Nestor, M. Berza, V. Maciu), lucrarea a mai fost tipărită în limba italiană (*Storia del popolo romano*, Editori Riuniti, Roma, 1971) și în limba engleză (*The History of the Romanian People*, New York, 1974).

Ediția în limba japoneză, în două volume de peste 700 pagini împreună, a văzut lumina tiparului în excelente condiții grafice. Un bogat material ilustrativ alb-negru și color completează textul, ajutând cititorul din „Țara Soarelui-Răsare” la mai bună înțelegere a drumului parcurs în timp de românii, urmași ai „celor mai viteji și mai drepti dintre traci”, un destin istoric ascendent, înnoțit de glorioasele tradiții ale luptei pentru neafinarea și prosperitatea meleagurilor strămoșești, pentru pace și libertate, pentru bună înțelegere cu toate celelalte popoare.

LELIO BASSO,
senator italian:

VALORILE TRECUTULUI— O PERMANENȚĂ A ISTORIEI

La București și la Urbino, la Roma și la Zagreb, în toate ocaziile în care l-am întâlnit în ultimii zece ani pe senatorul socialist Lelio Basso, istoria a fost subiectul predilect al convorbirilor noastre. În toamna anului trecut, am avut posibilitatea de a cunoaște modul sui-generis în care și-a materializat această pasiune. O săptămână internațională de studii marxiste în capitala provinciei italiene Pescara-Urbino și o vizită prelungită la sediul Fundației „Lelio și Lisl Basso” din Roma au descifrat și biografia pasiunii amintite.

— Am făcut cunoștință cu istoria în anii primului război mondial, când am înțeles că soarta individului depinde de marile fluxuri și refluxuri sociale. M-am logodit cu ea pe vremea primelor contacte cu mișcarea muncitorească și socialistă și m-am legat pentru totdeauna de ceea ce cred că formează partea cea mai avansată a istoriei, prin teza mea de licență, susținută în urmă cu 52 ani, mai exact în iulie 1925, despre *Conceptul libertății în gândirea lui Karl Marx*. De atunci datează activitatea mea socialistă, antifascistă, democratică. Am căutat să imprim mereu noi sensuri acestei activități pe care o socotesc — și la vârsta mea pot să o spun — o opțiune istorică.

Activitatea de militant socialist, de peste o jumătate de secol, m-a convins și concret, nu numai teoretic, de valoarea marxismului, de justetea luptei revoluționare a clasei muncitoare, și a celorlalte forțe sociale progresiste. Am învățat — tot concret, în timpul areștarilor și închisorilor, al muncii clandestine

— nu numai că fascismul este incompatibil cu libertatea, dar și că este de neconciliat cu istoria. Rezistența poporului italian, în lunga noapte a fascismului, este poate cel mai semnificativ aport al nostru la istoria acestui secol. Până acum.

Vioiciunea și energia prin care Lelio Basso își ulmește interlocutorii, prezența sa dinamică la dezbaterile internaționale își dezvăluie întreaga măsură doar după ce vizitezi sediul Institutului pentru studierea societății contemporane (ISSOCO), a cărui activitate o animă cu flacăra pasiunii sale. Aici, în via della Dogana Vecchia, la numărul 5, am stat de vorbă și cu colaboratoarele sale, Lucia Zannino și Mariuccia Salvetti, și am văzut valoroasele colecții ale Fundației amintite.

— Ideea creării unei instituții de cercetare științifică m-a obsedat încă de la începuturile activității mele intelectuale. Nici un efort nu mi s-a părut prea mare pentru a salva de urgență fascismului și a războiului colecțiile bibliotecii mele — din păcate, nu puține, au fost distruse. De-a lungul întregii mele vieți am adunat documente și ziare, cărți și reviste. În urmă cu zece ani, la 7 noiembrie 1967, am putut fonda ISSOCO și Fundația ce poartă numele meu și al soției mele. Am donat toată documentația istorică pe care am strîns-o, acum apreciată drept cea mai completă colecție de ziare din vremea revoluției franceze de la 1789, precum și fonduri importante de documente publicistice ale Internaționale-

Ceremonia inaugurării Fundației „Lelio și Lisl Basso”. De la stînga la dreapta: senatorii Lelio Basso și Pietro Nenni, consilierul cultural Di Paola, senatorii Giovanni Spadolini, Giuseppe Branca și Lisl Basso

lor I, II, III și ale mișcării muncitorești din multe țări. Desigur, în ultimii ani, biblioteca noastră a sporit grație schimburilor efectuate cu numeroase institute de istorie. Pot să vă spun, în această ordine de idei, că aș dori foarte mult să procur, pentru cercetătorii noștri, o colecție a ziarului românesc, atât de important, **Socialismul**. De altfel, toate lucrările editate în ultimul deceniu de Institutul de studii istorice și social-politice din București stau la dispoziția cercetătorilor noștri. Dacă constituirea fondurilor bibliotecii și ale arhivei Fundației reprezintă opera unei vieți, amenajarea sediului său a constituit o epopoe. Situat în unul din cele mai importante cartiere ale Romei antice, între Pantheonul ridicat de Agrippa în anul 25 și Piazza Navona, localul ce adăpostește Fundația se află, de asemenea, în apropierea apeductului Verginne și în vecinătatea unor biserici celebre — as aminti-o doar pe San Eustachio — a Palatelor Giustiniani și Madama. Atunci cînd am achiziționat-o, clădirea era în ultimul stadiu de degradare și au fost necesare imense investiții pentru a o transforma în modernul edificiu care, păstrînd patina vechimii, asigură cele mai bune condiții de studiu cercetătorilor. Astăzi acest vestigiu — care conservă puține piese de artă veche, dar nu e lipsit de pietre cu semnificație istorică — este cel mai modern lăcaș unde cultura se îmbină cu politica, din regiunea Cîmpului lui Marte, din Roma, zona în care odinioară se făceau exercițiile militare. Istoria acestei case, din via della Dogana Vecchia, ar merita poate un reportaj, pentru încîntătoarea revistă care este **Magazin istoric**. Dar să-l lăsăm pe altă dată.

Senatorul Lelio Basso nutrește o veche și sinceră admirație pentru poporul nostru și istoria sa milenară.

— Nu pot vorbi despre România fără emoții și totodată fără luciditate. În primul rînd despre președintele Nicolae Ceaușescu, a cărui vastă operă politică o urmăresc cu admirație de multă vreme. Pot spune că, pe lângă ideile sale novatoare, destinate accelerării progresului societății românești, sînt impresionat de consecvența și temeritatea preocupărilor sale pentru „o lume mai dreaptă și mai bună”, pentru o nouă ordine economică și politică internațională, concept care conține, după părerea mea, nucleul prototipului de relații interstatuale ale viitorului. V-am mai spus-o și altă dată. Președintele țării dumneavoastră este unul dintre remarcabili oameni de stat ai acestei epoci.

Istoria României oferă un exemplu grăitor al capacităților, demonstrate în timp, pe care un popor mic le poate valorifica. Continuitatea și vitalitatea românească sînt un fenomen istoric european, iar experiența valorilor trecutului său, o permanentă a istoriei. Aș dori ca mulți dintre cercetătorii noștri să se poată instrui din bogata istorie românească, a cărei originalitate confirmă teza mea despre aportul națiunilor mici la marea civilizație a umanității. Dacă aș mai fi tînăr, m-ar ispiți o dizertație pe tema **Inventivitatea politică în spațiul istoric românesc**. Poate, cine știe, o va scrie, totuși, un alt tînăr.

Cristian POPIȘTEANU

MARTHA BIBESCU "JURNAL POLITIC"

"Singura persoană care m-a sprijinit în martie 1939, făcînd uz de întreaga sa influență în lumea politică londoneză, a fost prințesa Martha Bibescu". Cu aceste cuvinte fostul ministru al României la Londra, Violel Tilea încheia o lungă conversație, avută în seara zilei de 4 noiembrie 1970 cu Cristian Popișteanu. În modesta sa locuință din cartierul Kensington, V.V. Tilea îmi arătase o sumedenie de bibliorafuri conținînd documentele strînse de el în întreaga sa viață politică. O parte — din cite am înțeles cea mai prețioasă pentru interlocutorul meu — privea misiunea sa diplomatică în capitala britanică. Între documentele arhivei personale Tilea figurau și citeva note asupra întrevederilor cu Martha Bibescu din acel sumbru martie politic al anului 1939. Pînă la sfîrșitul vieții V.V. Tilea a susținut fără nici o ezitare justetea și oportunitatea demersului său pe lîngă guvernul britanic. Reținut de numeroase lucrări din istoriografia celui de-al doilea război mondial, ca un exemplu despre pregătirea agresiunii hitleriste în direcția țării noastre, episodul Tilea își prelungește și amplifică ecoul în timp. În memoriile lui Oliver Harvey, secretarul particular al miniștrilor de Externe britanici Anthony Eden și lordul Halifax, găsim relatarea următoare: „17 martie — ministrul român (Tilea) a cerut să vadă pe secretarul de Stat și i-a spus că Germania insistă sub forma unui ultimatum asupra unui monopol al exporturilor românești și a restrîngerii producției industriale în favoarea Germaniei. În schimb, Germania ar garanta frontierele României. Ministrul României a întrebat dacă guvernul Măiestății Sale ar sprijini țara sa dacă ea ar fi atacată; el a întrebat, de asemenea, dacă atitudinea noastră s-ar schimba dacă Polonia și România ar fi de acord cu prevederile dintr-un tratat aplicabile împotriva

agresiunii germane și dacă Înțelegerea Balcanică proclama hotărîrea comună a membrilor săi de a-și garanta unu aliaua frontierele" (The Diplomatic Diaries of Oliver Harvey, 1937-1940, edited by John Harvey, p. 262).

După ce menționează telegramele adresate de Foreign Office la Varșovia, Ankara, Atena, Belgrad, Paris și Moscova, pentru a informa despre demersul lui Tilea, ca și dezmințirea dată la București de Grigore Gafencu reprezentantului diplomatic britanic¹, Oliver Harvey adaugă în jurnalul său din 18 martie: „Trebuie să spun că puțin înainte de prima vizită de vineri a lui Tilea la Halifax, Walter Elliot mi-a telefonat spre a mă anunța că Bernays îl telefonase chiar atunci, comunicîndu-i că Martha Bibescu i-a trimis un mesaj pentru a-l preveni că vorbise cu premierul român la telefon la București și că acesta îi confirmase că Germania a prezentat un ultimatum economic României. I-am spus acest lucru lordului Halifax îndată ce l-am întîlnit, înainte de a-l vedea pe ministrul român [Tilea] în biroul său, venit spre a-i face exact aceeași declarație".

Iată cum redă Martha Bibescu în jurnalul ei acest episod în contextul acelor agitate zile londoneze. (Intervențiile din parantezele drepte aparțin versiunii românești.)

¹ Dacă noi clarificări în episodul Tilea par improbabile, evoluția evenimentelor face pe numeroși istorici să incline spre o luare în considerare a veridicității argumentelor din demersul său, mai degrabă decît a dezavuirii acțiunii sale de către Carol II, A. Călinescu și G. Gafencu. În favoarea explicită și implicită a unui asemenea mod de a situa episodul din 17 martie 1939 în contextul manevrelor hitleriste, pledează chiar instrucțiunile guvernului român date lui Tilea la 4 aprilie, cu ocazia întoarcerii sale la post la Londra, care insistau în obținerea unui sprijin ferm din partea Angliei și Franței pentru independența, suveranitatea și integritatea țării. (Cf. Viorica Moisuc: *Politica externă a României în ultimele luni de pace în volumul Probleme de politică externă a României 1914-1939*, p. 378.) Dealtfel, același diplomat britanic Oliver Harvey notează în jurnalul său diplomatic la 24 martie: „Am aflat azi-noapte că România a semnat acordul comercial cu Germania, pierzîndu-și după cît se pare aproape întreaga ei libertate economică".

¹ El este prezentat pe larg în cartea 1989: *Making of the Second World War* a istoricului canadian Sidney Aster (vezi *Magazin Istorie*, nr. 10/1975).

1939

Londra, 16 martie

Lăsata secului — și ce carnaval în Europa! Boemia și Moravia au fost declarate protectorat german!

Dejun la Léonie [Leslie], mătușa lui Winston Churchill, care declară:

— Sînt sigură că Hitler a făcut asta pentru a compromite vizita d-lui Lebrun.

A mai făcut-o și din multe alte motive și, poate, fără motive, dintr-o pornire pătimașă.

Vocea tulburată a lui Tilea la telefon:

— Vești proaste! Nemții ne oferă o bucată din Rutenia [subcarpatică]. E un măr otrăvit!

17 martie

Tilea sosește la mine încă de la ora 9 și jumătate. Lungă convorbire. E într-o stare de agitație indescriptibilă și are un aer foarte nefericit:

— Am vești groaznice din Transilvania. Nemții sînt la granița noastră. Ne pretind: „Renunțați la industrie și rămineți un stat agrar. Atunci vă garantăm frontierele”. Gafencu¹ și-a pierdut capul... La București, au înnebunit cu toții. Tot armamentul nostru a căzut în mina nemților — era încă în Cehoslovacia². *Ne-am curățat!*

După părerea lui, nu mai este decît o chestie de ore. Transilvania va fi smulșă României și pusă sub conducerea unui general german și a unui grof oarecare. Tilea vor-

bește cu o durere fără seamăn și disperarea lui are o rezonanță de autenticitate.

Îi făgăduiesc să fac tot ce voi putea în cursul șederii mele aici. Dar ce anume? Vom vedea.

Se așteaptă cuvîntarea pe care o va rosti Chamberlain⁴ la Birmingham astă-seară, cînd împlinește 70 ani. Se așteaptă totul de la acest discurs, care va fi pronunțat a doua zi după ce Hitler și-a făcut intrarea în Praga și după ce Boemia și Moravia au devenit protectorat german.

Un discurs ce va trebui ascultat. Sărmanul Chamberlain! Biata de Anne⁵! Ce tort de aniversare!

Vine să mă vadă Victor Cazalet, deputat în Camera Comunelor. Trag acest prim clopoțel de alarmă, pe care-l știu foarte sonor. Îmi promise că va face cite ceva.

Seara, la opt și un sfert, urc în apartamentul d-lui Duchenne, directorul general al Hotelului Ritz, unde locuiesc: m-a invitat să ascult la dînsul cuvîntarea lui Neville Chamberlain.

Primăria din Birmingham, ovații puternice.

— Sentimente fără glas, spune prim-ministrul Angliei. Nici o consultare.

¹ Arthur Neville Chamberlain (1869-1940), prim-ministrul englez (1937-1940), prim lord al Trezoreriei și lider al Partidului Conservator. A adoptat o atitudine de conciliere, mergînd la Hitler la Berchtesgaden (15 septembrie 1938), apoi la Godesberg (22/24 septembrie 1939), semnînd Acordul de la Mîunchen, dezinterzîndu-se de soarta țărilor din Sud-Estul european. După ocuparea Cehoslovaciei de către Reichul hîterist, a propus Parlamentului britanic accelerarea pregătirilor militare în țară, acordarea de garanții Poloniei, Greciei, României, garanții în urma cărora Marea Britanie a declarat război Germaniei, la 3 septembrie 1939, după un ultimatum determinat de agresivitatea nazistă contra Poloniei. Datorită nepopularității politicii echivoce față de puterile fasciste, n-a putut forma un cabinet britanic de coaliție națională, iar înfrîngerea din Norvegia, în primăvara lui 1940, a dat lovitură fatală guvernului condus de el. La 10 mai 1940, a demisionat, în locul său fiind numit W. Churchill.

² Anne Chamberlain, soția lui Neville Chamberlain.

Ceea ce rimează cu indignare. Cuvînte magice: „Libertate... Imperiul britanic și Franța... Iepurele scos din joben...”. Sînt numai urechi, cîntînd fiecare cuvînt și gîndindu-mă la cele aflate de la bietul Tilea azi-dimineață.

— ...Nu sîntem indiferenți la cele ce se petrec în Europa de Sud [-Est], declară Chamberlain.

„Se întîmplă ceva”, îmi spun eu.

Soții Vansittart⁶ mi-au promis că vor lua cîna la mine, în salonaș, unde se vor întîlni cu Tilea. Vansittart vrea să fim singuri cu acesta, pentru ca nu cumva să transpire ceva afară. Îi pune întrebări ministrului nostru în legătură cu ultimatumul economic al Germaniei, cu cele 22 divizii care amenință să invadeze țara cu silniciile nemțesci...

Aici, în Anglia, primul-ministru va fi înlocuit. E prea moale.

Împotriviți-vă, îi spune Vansittart lui Tilea.

— Ne vom împotrivi, răspunde acesta.

— Cum așa? intervin eu. Singuri-singurei?

David e trimis în luptă, pe cînd ceilalți se țin la o distanță respectuoasă de Goliat⁷.

Spre marea mea surpriză, Vansittart îi spune lui Tilea:

— Îl chem pe Maiski⁸ la telefon.

Ceea ce și face. Din salonașul tihnit în care ne aflăm, cheamă Rusia în ajutor. Și Maiski răspunde. Își fixează amîndoi o întîlnire.

— Vezi cum se procedează? mă întrebă în șoaptă Sarita [Vansittart], aplecîndu-se spre mine.

³ Sir Robert Gilbert Vansittart (1881-1957), diplomat britanic, subsecretar de Stat permanent pentru Afaceri Externe (1930-1938), consilier diplomatic principal al secretarului pentru Afaceri Externe (1938-1941); de asemenea, autor de memorii, nuvele, versuri și piese de teatru.

⁴ Aluzie la personajele mitologice care exprimă o uriașă disproporție de putere.

⁵ Ivan Mihailovici Maiski (1884-1975), diplomat, istoric, publicist sovietic, academician (din 1946); ambasador al U.R.S.S. în Anglia (1932-1943), locuitor al ministrului Afacerilor Externe (1943-1946). A scris lucrări despre istoria Germaniei, Mongoliei, Japoniei, Finlandei, Chinei, Spaniei, precum și memorii, între care, traduse în limba română, *Cine l-a ajutat pe Hitler și Amintirile unui ambasador sovietic. Războiul (1939-1943)*.

Adevărul este că, la Downing Street¹, s-a ținut azi după-amiază o ședință de cabinet, pentru a se decide cum să fie ajutată România. Vestea că Bucureștiul dezmințe ultimatumul îl irită pe primul-ministru. Deși, în trecut fise spus, un ultimatum economic este la fel de grav ca unul politic. Renunțarea la industrie, așa cum mi-a relatat Tilea azi-dimineață. Nimic altceva decât agricultura. *Georgicele, Bucolicele*², fericirea, raiul!

Această dezmințire tragică — și-au pierdut capul, vorba lui Tilea. „Nimeni nu se leagă de mine! Nu-mi săriți în ajutor!“.

Miine, o nouă ședință a cabinetului britanic. Apelul la Maiski, astă-seară. Ce va ieși din toate acestea?

18 martie

Ultimatumul economic, dezmințit de București, indispuce Camera Comunelor. Hitler ne rezervă pentru agricultură. La Londra, domnește o mare efervescență.

19 martie

Întâlnire cu Tilea, care suferă foarte mult.

— Gafencu și-a pierdut capul, îmi repetă dînsul. Tratează cu ei. Cei de la București sînt furioși pe mine. Îmi cer să dezminț ultimatumul economic. Dealtfel, i-am spus lordului Halifax³ că informațiile mi-au parvenit din surse neoficiale. Dar nu-i adevărat! Pe mine m-au pus la curent Armand Călinescu⁴ și Grigore Gafencu.

¹ Stradă a Londrei, vestită pentru că la nr. 10 se află ședința oficială a primului ministru.

² Aluzie la celebrele opere ale lui Vergiliu, care evocă viața în mijlocul naturii.

³ Edward Frederick Lindley Wood Halifax (1881-1959), om politic englez, deputat conservator în 1910, vicerege al Indiei (1926-1931), călătorește în care a făcut eforturi să îlegesească dialogul cu Partidul Național Indian. În februarie 1938, l-a înlocuit pe A. Eden ca ministru al Afacerilor Externe, succedându-i pe Chamberlain în orientarea acestuia spre o înțelegere cu dictatorii fasciști. A jucat un rol important în negocierile care au dus la Acordul de la München. Apoi a fost ambasador în S.U.A. (1941-1946).

⁴ Vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1967 și 4, 6-9/1977.

Mulțimea pariziană în fața oficiului de turism cehoslovac, unde este expusă o hartă îndoliată a țării invadată de armatele hitleriste

Îmi cere numărul de telefon de la Denham⁵ al lui Vansittart și i-l dau.

— Cei de la București nu sînt de acord că am procedat bine. Mă lasă fără instrucțiuni. La Downing Street s-au hotărît să nu recunoască dispariția Cehoslovaciei.

— Asta a devenit un tic nervos la occidentali, îi răspund eu.

Viorel Tilea îmi declară că Chamberlain este în pericol, că decesul său politic e inevitabil și că Parlamentul îl vrea pe lordul Halifax în fruntea guvernului. Se cere,

⁵ Domeniu din afara Londrei al familiei Vansittart.

de asemenea, introducerea serviciului militar obligatoriu.

Iar pentru a-și atinge aceste țeluri, cei de aici vor să se folosească de România. Totul se leagă!

Sărmanul Tilea este copleșit de spaimă. Îl calmez pe cît pot. Se bucură aflînd că voi sta pînă mîine la Malcolm MacDonald⁶, care m-a invitat la Hythe⁷. Fiind vorba despre un ministru, Tilea speră că voi putea să spun și să fac o treabă utilă.

Plec la Hythe cu micul automobil al lui Malcolm, la volan fiind vrednicul Mason, fostul șofer al lui James Ramsay MacDonald. Pe drum, el îmi face confidențe politice. Spre marea mi amuzată mea surpriză, ține cu tot dinadinsul ca Winston Churchill să intre în guvern. Această încredere în Winston, la fostul șofer al celui dintîi prim-ministru laburist, îmi strînește un zîmbet.

Churchill face parte dintre puținii oameni politici cărora nu le place Malcolm, deși acesta este foarte popular în Camera Comunelor, chiar — sau mai ales — printre adversarii săi. Dar Churchill, părinte pătimaș, nu-i iartă lui Malcolm că l-a înfrînt în alegeri pe fiul său, Randolph. Ajung la Hythe la ora prînzului.

— Carol a trimis regelui nostru un S.O.S., îmi spune Malcolm.

Așadar, avea dreptate Tilea să se agite!

— Mîine se ține ședința de cabinet pentru România.

Situația este încă și mai gravă decît îmi închipuiam eu. Ribbentrop⁸ a fost convocat la Berlin, pentru a-și prezenta raportul.

⁶ Malcolm MacDonald (născut în 1901, fiul lui James Ramsay MacDonald; om de stat britanic, secretar de Stat pentru colonii (1935 și 1938-1941); pentru problemele dominațiilor (1935-1938, 1938-1939); ministru al Sănătății (1940-1941); înalt comisar al Marii Britanii în Canada (1941-1946); guvernator general, apoi comisar general pentru Asia de Sud-Est (1946-1955); pentru India (1955-1960); pentru Kenya (1963).

⁷ Oraș în Marea Britanie, în comitatul Kent, la Marea Mînelei; stațiune balneară.

⁸ Joachim von Ribbentrop (1893-1946), înalt demnitar nazist, asociat strîns de Hitler din 1930. Ambasador al celui de-al III-lea Reich la Londra (1936-1938), apoi ministru de Externe

Lungă convorbire cu Malcolm. Îmi povestește că, la înapoierea de la München¹, Neville [Chamberlain] i-a făcut să se topească de în descriind-l pe valetul cel mărunt care-i ieșise în întîmpinare și care era Hitler.

După cumplitul rechizitoriu, pronunțat de dictatorul care-și pierduse orice urmă de autocontrol, Chamberlain, coborînd scările, l-a privit peste umăr, spunîndu-și în sine sa: „Ești cea mai pocită jăvruță pe care am văzut-o vreodată!”.

Apoi, Malcolm îmi istorisește povestea cu călimara: — Indivizii ăștia nu au habar cum să redacteze ciorna unui comunicat. Nu știu altceva decît să poruncească. Astfel încît, la momentul respectiv, au făcut o mulțime de nazuri pînă să se așeze la masă și să scrie rîndurile pe care trebuiau să le semneze. Iar cînd a venit rîndul semnăturilor, au adus o uriașă călimară nemțească și, pe urmă... nimic. Călimara nu avea nici un strop de cerneală!

Cît de prost se organizează germanii, cînd e vorba de semnarea unui compromis! Îmi place enorm fraza, plină de dispreț: „Nu știu altceva decît să poruncească”. Îl invit pe Malcolm la masă, cu mine și cu Tilea, cu care aș vrea să-i fac cunoștință. El acceptă, adăugînd:

— Trebuie să-l cunosc pe trimisul aliaților noștri.

Dar, alăturîndu-se Marii Britanii, România are de înfruntat o problemă: cu cît Anglia devine mai amenințătoare, cu atît crește nevoia lui Hitler de petrolul nostru. Iar în Strîmtoari, nici pînă acum nu se zărește vreo navă [de război] britanică!

La patru fără un sfert, Charley Londonderry mă ia

(1938-1945), calitate în care a participat la negocierea și semnarea tuturor tratatelor încheiate în această perioadă de guvernul hitlerist. Judecat de către Tribunalul internațional de la Nürnberg, ca mare criminal de război, a fost condamnat la moarte și executat prin spînzurătoare.

La 29-30 septembrie 1938, a avut loc la München conferința la care au participat Neville Chamberlain, Edouard Daladier, Mussolini și Hitler și la care s-a convenit asupra dezmembrării Cehoslovaciei (vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1973).

la Camera Lorzilor, pentru a asculta discursul lui Halifax.

— Hitler a înnebunit, îmi spune Charley. Va trebui să le tragem nemților încă o bătaie.

Sînt foarte semnificative asemenea cuvinte în gura lui, deoarece a crezut, multă vreme, că are menirea de a intermedia între Londra sa și Berlinul lui Hitler și Goering.

Așteptăm afară, în timp ce, în incinta Camerei, are loc rugăciunea. Apoi mă instalez pe unul din cele patruzecedeze jilțuri de maroșîn roșu, procurat de Charley. Îmi plimb privirea printre domni din asistență și peste tronurile acoperite cu huse. Un frumos milord se scarpină pe spinare, între omoplați, cu o dezinvoltură desăvîrșită, așa cum se scarpină clinii: e doar la el acasă, printre ai săi.

Vorbește mai întîi lordul Crewe². Apoi se ridică lordul Halifax, alcătuit parcă din citeva piese, ca un ogar. Îl apără pe Chamberlain. Solidaritate ministerială.

Violet Bonham-Carter³ a născocit o poreclă pentru lordul Halifax: Holifox⁴. Căci deși arată ca un sfînt, este un sfînt viclean, un cumătru vulpoi. Ca și Sf. Pavel, după părerea mea, cel cu epistola către corintieni.

Vorbind despre reacția lui Neville Chamberlain față de ocuparea Cehoslovaciei, lordul Halifax spune:

— A fost șocat! Și eu am fost șocat!

Domnii sînt șocați, iar Hitler își pierde prestigiu în ochii lor.

¹ Robert Offley Ashburton Crewe-Milnes (1858-1945), om de stat, diplomat și scriitor englez. Lord locotenent al Irlandei (1892-1895); lord al Sîgîlului privat (1908, 1912-1915); secretar de Stat pentru colonii (1908-1910) și pentru India (1910-1915); ambasador în Franța (1922-1928); secretar de Stat la Ministerul de Război (1931).

² Violet Bonham-Carter, născută (1887) baroană Asquith de Yarnbury, frustă a Partidului Liberal, publicistă, fiica mai mare a lui H.H. Asquith (1858-1928). S-a căsătorit în 1915 cu Sir Maurice Bonham-Carter (mort în 1960), om de știință. Lady Violet Bonham-Carter a fost guvernator al BBC (1941-1946).

Joc de cuvinte: în limba engleză, *holly fox* = sfînta vulpe.

E drept că și contribuabilul britanic pierde bănuții pe care i-a avansat Cehoslovaciei sau, cel puțin, rămășițelor pămîntesti ale acesteia, după septembrie 1938.

Se încheie socotelile. *Les bons comptes font les bons ennemis*⁵. „Totul trebuie luat din nou în considerație”, declară lordul Halifax, apăsînd pe fiecare cuvînt.

Guvernul român dezmințe zvonurile despre ultimatumul economic adresat de Germania. Bucureștii au trebuit să dea această dezmințire și am impresia că o face cu părere de rău. Ziarele germane îi acuză pe Tilea și pe Vansittart că au pus la cale minciuna cu ultimatumul economic.

21 martie

Prima zi de primăvară — zi marcată de sosirea la Londra a președintelui Lebrun și a soției sale, K. [Walter Elliot⁶] mă ia la Ministerul Sănătății, pe Whitehall Street, pentru a vedea sosirea lui Lebrun, pe care îl întîmpină regele și regina. Se vede cortegiul. Frumosul regiment de gardă din Țara Galilor. Regele [George VI]⁷ și Lebrun pe pernele de purpură ale landoului. În trăsura următoare, la dreapta d-na Lebrun, în gri-argintiu, la stînga regina, în mov, iar în fața d-nei Lebrun, ducesa de Kent⁸. De o

⁵ „Socoteli bune — dușmănie bună”. Parafrază ironică a proverbului francez: „Socoteli bune — prietenie bună” (*Les bons comptes font les bons amis*).

⁶ Walter Elliot (1888-1958), om politic conservator, originar din Scoția; secretar de Stat pentru Scoția (1936-1938) și ministru al Sănătății (1938-1940).

⁷ George VI (1895-1952), al doilea fiu al lui George V, tatăl Elisabetei II. Rege al Marii Britanii (1936-1952) și împărat al Indiei (1936-1948). A luptat în primul război mondial în Peninsula Italiană; în 1920 a devenit duce de York, iar la abdicarea fratelui său, Eduard VIII (ducele de Windsor), rege. În perioada celui de-al doilea război mondial, a rămas în Londra în vremea bombardamentelor naziste din timpul bătăliei Angliei; a murit de o tromboză, a coronarilor, la 7 februarie 1952.

⁸ Prințesa Marina, fiica prințului Nicolae al Greciei, soția prințului George Edward Alexander Edmund, duce de Kent (1902-1942), fratele regelui George VI al Angliei.

parte și de alta a caleștii în care se află regele, saltă în trap doi călăreți, fiecare cu cîte o secură în mînă.

— Ca să-i taie capul lui Hitler, aud pe cineva în spațele mele.

Gazda și prietenul meu, K. Walter Elliot, ministrul Sănătății, îmi spuse:

— D-tale ți se datorează, Martha, ședința Consiliului de Miniștri.

— Grație d-tale, adaugă [Robert] Bearnays [subsecretar de Stat la Ministerul Sănătății], lordul Halifax a aflat vestea de la Ministerul Sănătății, înainte ca Foreign Officeul să i-o transmită.

După trecerea cortegiului, aud un puști din Franța care spune:

— Am subiect pentru o compunere la franceză.

Tatăl băiețușului trebuie să fie francezul căruia K. îi explică, prezentîndu-mi-l, că pe mine mă cheamă nu Elisabeth, ci Martha Bibescu.

— Sînteți marea scriitoare? m-a întrebat el.

Cîină la Amery¹, pe care, odinioară, l-a adus lordul Thomson² la Mogoșoaia și care, de atunci, a devenit prim lord al Amiralității și secretar de Stat pentru India. El îmi pune tot felul de întrebări despre cele ce se întîmplă în România.

22 martie

Dejun la Philip Sassoon³ în onoarea celor ce-l însoțesc pe

¹ Leopold Charles Maurice Stennett Amery (1873-1955), om de stat și publicist englez, prim lord al Amiralității (1922-1924), secretar de Stat pentru colonii (1924-1929) și pentru problemele dominiilor (1929-1929).

² Lord Christopher Birdwood Thomson of Cardington (1875-1930), om de stat britanic laburist — provenind dintr-o veche familie de militari. A luptat în războiul burilor (1899-1902) și în primul război mondial (1914-1918); secretar de Stat la Aviație (1924, 1929-1930); a murit într-un accident de avion la 5 octombrie 1930. În perioada în care a fost atașat militar britanic la București, după primul război mondial, a devenit extrem de apropiat de familia Bibescu (Martha Bibescu a scris o carte, *Destinul Lordului Thomson of Cardington*). A fost foarte impresionat de frumusețile României și de caracterul locuitorilor săi, sentiment ce răzbată puternic din nuela sa *Smaranda*, prefată de fostul premier englez J.R. MacDonald.

³ Philip Albert Gustave David Sassoon (1888-1939), membru al Parlamentului (din 1912), subsecretar de

La Covent Garden, în timpul întinării înmărilor naționale, la un spectacol de gală în onoarea înalților oaspeți francezi: în primul rînd, de la stînga la dreapta, președintele Albert Lebrun, regina Elisabeta, regele George VI și doamna Lebrun.

Lebrun. Se servește în vesela de aur a lui Carol II [Stuart]⁴ și în farfuria de porțelan trandafirii.

La masă, am ca vecini pe ducele de Devonshire⁵ și pe Sir Robert Vansittart. Astăzi, România a semnat acordul economic cu Germania. Tîlea a fost chemat la București, „pentru a-și prezenta raportul”. Plecarea sa precipitată a produs o impresie foarte proastă la Londra.

De cum începe masa, Vansittart îmi spune:

— Ar trebui să scrieți acasă ca Tîlea să fie trimis înapoi, la Londra, imediat. Și-a făcut un nume aici și rechemarea lui din post ar fi fatală.

Seara, spectacol de gală la Covent Garden⁶. Mă aduce

mașina ministrului Aerului și pătrund înăuntru prin intrarea rezervată regelui. Mă însoțește [lady] Léonie Leslie.

Publicul îmi face strania impresie a unei lumi moarte. În ciuda florilor admirabile — uriașe buchete de crini pe scenă, la dreapta și la stînga cortinei. Winston [Churchill] vine în pauză să schimbe cîteva cuvinte cu noi. Prezența lui înnoiește spectacolul și salvează situația.

Foarte palid, cu gîtul său gros de buldog strîns în gulerul uniformei de „frate vîrstnic” în *Trinity Corporation*, Winston zăbovesc îndelung lîngă noi. Știm cu toții (deși nimeni nu vorbește despre asta) că festivitățile de aci au loc după ocuparea Pragăi, după anexarea Memelului, după înrobirea economică a României și în ajunul căderii Madridului.

Întorcîndu-se brusc spre mi-

Stat al Aerului (1924-1929, 1931-1937); comisar pentru problemele Muncii (1937); director general al Artelor.

⁴ Carol II Stuart, rege al Angliei (1860-1885), a restaurat absolutismul.

⁵ Titlu purtat, după 1818, de familia engleză Cavendish. Duclii de Devonshire au fost, în sec. XVIII și XIX, una dintre principalele familii whig (liberale).

⁶ Celebru teatru de operă și balet în centrul Londrei, fondat în 1732 de către J. Rich („Italian Opera”). Majoritatea operelor și oratoriilor compozitorului german Georg Friedrich

Händel s-au reprezentat aici în prima audiere. Carl Maria von Weber a scris special opera *Oberon* pentru Covent Garden. Ars în 1856, teatrul a fost reconstituit și a devenit, în 1892, „Royal Opera House”.

⁷ Breasla marinărească a Sfîntei Treimi, înființată în 1514, este condusă de un consiliu format din trei-sprezece membri marcanți, care dețin rangul de „frați vîrstnici”.

ne, Winston Churchill îmi spune, scandînd cuvintele:

— Vom avea război! Praf și pulbere se va alege de Imperiul britanic! Iar eu simt că am înținerit cu douăzeci de ani.

Un fior de plăcere îi străbate trupul cînd rostește aceste cuvinte: se desfată ca un cotoi dolofan, mîngiat de o mină nevăzută. Îi simt cît e de încercat cu electricitate.

Cînd pleacă, am senzația că sala recade într-un fel de apatie generală. Nimic, nici științetele diamantelor, nici umerii goi ai femeilor, nici minunatele flori, nici loja de saten alb, unde strălucește ducesa de Kent, nu reușesc să destrame atmosfera apăsătoare.

Interludiul cu Winston Churchill, cele cîteva cuvinte ale sale sînt pentru mine singurul moment luminos din această seară.

25 martie

Canada nu a fost de acord ca Anglia să cumpere grîu din România, așa cum voia lordul Lloyd. Pe asta conta Fabricius¹ — și a avut dreptate.

La ora 5, vizită la Regia de Oliveira, ambasadorul Braziliei. Ca toți diplomații, consideră războiul inevitabil. Ca și medicii, care cred că pacienții lor sînt făcuți pentru a fi bolnavi și că bolnavii sînt făcuți pentru a muri, căci, din zgîrcenie, se tratează tirziu, mult prea tirziu. Dacă mor, cu atît mai rău pentru pacienți; dacă e război, cu atît mai rău pentru popoare!

Venit după Oliveira, Bob Bernays îmi spune că Anglia va da garanții Poloniei. Trebuie să fie bine informat, căci e membru al guvernului — membru de mîna a doua, dar foarte activ.

— Polonia are un tratat cu Franța, continuă el. Dacă Polonia se socotește atacată, înseamnă că Franța trebuie să-i vină în ajutor și că noi trebuie să venim în ajutorul Franței. Dar acum, francezii spun că nu vor interveni. Drept care, ne revine nouă să garantăm Poloniei.

¹ Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la București între 23 aprilie 1936 și 24 ianuarie 1941.

După dumneavoastră! Toată lumea zice: „Domnilor englezi, trageți dv. mai înții!”².

26 martie

Dejun la Hotelul Ritz, cu Bob Bernays. Oliver Stanley³ vine la masa noastră pentru a sta de vorbă. Soția lui, Maureen, ajunge astăzi la București, unde va ține o conferință, sub egida Consiliului Britanic. Lordul Lloyd se teme puțin de această călătorie în România a prea-iubitei Maureen, fiica cea mai mare a lordului Charley Londonderry: este o femeie frumoasă și elocventă, dar se cam dă în vînt după chefurile și bea fără măsură. Nu-i nimic. Găsește ea cu cine să schimbe o vorbă la București, la barul de la Athénée-Palace.

Îi povestesc lui Bernays istorioara mea cu Sf. Gheorghe și balaurul. Anglia este Sf. Gheorghe, iar Hitler — balaurul. Sfinții nu se uită niciodată la balauri, căci balaurii nu frecventează aceleași cercuri ca sfinții. Dar iată că apare o sărmană prințesă, pe care nemernicii săi părinți au aruncat-o în ghearele balaurului, care o va păpa. Atunci, Sf. Gheorghe intră în acțiune și, pentru a salva prințesa, purcede să-l ucidă pe balaur.

Totul e să existe o prințesă. Data trecută [în 1914], numele ei era Belgia. Dar acum Belgia declară: „Nu, mulțumesc!”. Pe prințesa cehoslovacă, balaurul a înghițit-o înainte ca Sf. Gheorghe să aibă răgazul de a interveni. Se caută o altă prințesă de salvat. Cred că, de data aceasta, ea se va numi Polonia.

La șase după-amiază, vine la mine Léonie Leslie. Îi povestesc ce mi-a spus șoferul

² Invitație lansată de francezi, la debutul bătăliei de la Fontenoy (1745), în care au ieșit învingători asupra trupelor anglo-austrace.

³ Oliver Frederick George Stanley (1896-1950), om politic britanic, ministru al Transporturilor (1933-1934); ministru al Muncii (1934-1935); ministru de Război (1940); secretar de Stat la Ministerul Colonilor (1942-1945). În perioada la care este scris jurnalul era președinte al Camerei de Comerț.

⁴ Organism mixt, privat și interguvernamental creat în 1934, în scopul stimulării și dezvoltării legăturilor culturale ale Marii Britanii, mai înții cu acele regiuni ale lumii în care se vorbea limba engleză, iar după al doilea război mondial cu toate statele.

lui Malcolm despre nepotul ei, Winston Churchill.

— Nu, îmi răspunde Leslie cu tristețe. Nu-l vor pe Winston în guvern. Nu va intra decît în caz de catastrofă.

27 martie

Italia revendică Insula Corsica.

La urechea mea, ajung conversații bizare. Joia trecută, la lady Colefax, lady Caroline Paget mi-a spus:

— Vom deveni o a doua Veneție.

În sensul că, în războiul care se anunță, Anglia va pierde supremația asupra mărilor. I-am răspuns:

— Clima de aici nu prieste parașutiștilor.

Sînt convinsă că, dacă lucrurile vor merge prost la început, dacă insulele britanice vor deveni de neocuit din cauza bombardamentelor aeriene sau a iperitei, englezii nu vor capitula în fața naziștilor, preferînd să se mute într-o bună dimineață în Canada, cu flota militară, cu familia regală, cu Banca Angliei și celelalte bănci, cu toți copiii și cu toți caii de rasă. La drum, spre Quebec!

Toată lumea de pe aici spune: „De data asta, ne punem pe treabă!”. Cînd? Se știe: în septembrie. Cum? Asta e altă poveste. Polonia sau România, ce importanță are? „Peste șase luni, izbucnește războiul...”

Spre marea mea surpriză, citesc în *Paris-Soir* ceva ce pare scris în ajunul conferinței de la Stresa: „Cele patru coloane ale păcii — Anglia, Franța, Germania și Italia”. Dar presa franceză și ziarele londoneze, fidele lui Churchill, cer introducerea serviciului militar obligatoriu în Anglia.

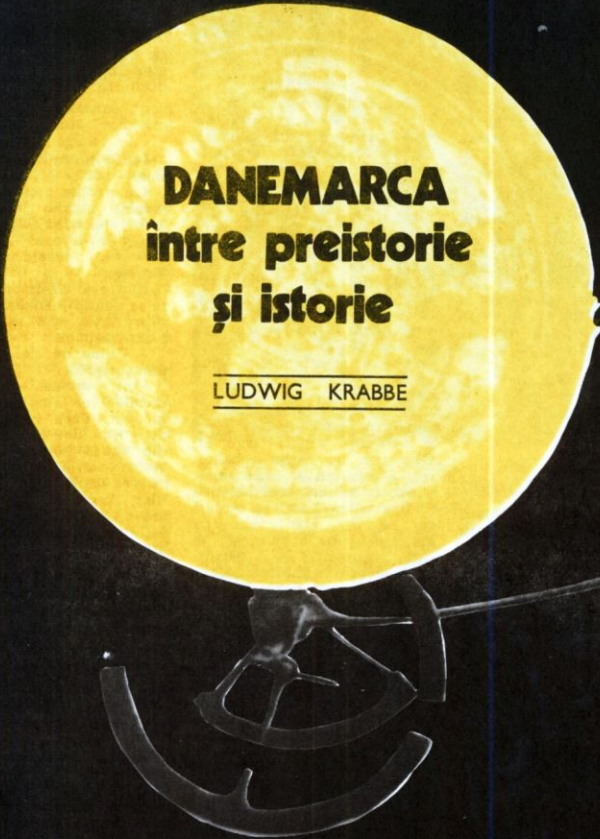
28 martie

În discursul pronunțat ieri, în Camera Comunelor, Winston Churchill a spus lucrul pe care trebuia să-l spună:

— România nu a renunțat la independența sa.

Cuvînt introductiv, traducere, selecție și note

Cristian POPIȘTEANU,
Nicolae MINEI

DANEMARCA între preistorie și istorie

LUDWIG KRABBE

Danemarca¹, „țară a mărilor”, patria vikin-
gilor și a zeului Odin, n-a avut dintotdeauna
înfățișarea sub care o cunoaștem astăzi. Odi-
nioară Peninsula Scandinavă comunica cu
Danemarca, împrejmuită de Baltica și făcând din
ea o mare interioară. Climă era cea continen-
tală, caldă și uscată. Nepătrunsele păduri de
conifere constituiau adăpostul natural al
mistreților, bourilor și elanilor. Așa arăta
Danemarca spre sfârșitul perioadei glaciare,
când unele triburi, venite probabil din Sud,
s-au stabilit aici, confecționându-și arme și
unelte din silex și os pentru vânătoare și pes-
cuit; mai târziu, în neolitic, aceste triburi

s-au îndeletnicit cu agricultura și creșterea
animalelor.

Către anul 2000 î.e.n., alte populații, ve-
nite tot din Sud, au poposit aici, aducând cu
ele civilizația bronzului și cultul zeilor. Prin
măiestria cu care sînt cizelate diversele unelte
și obiecte de podoabă din bronz, multe dintre
ele incrustate cu aur, această epocă în Dane-
marca ar putea rivaliza cu cea greacă.

Pentru a-și procura materia primă — aurul,
cuprul și mai târziu fierul — locuitorii acestor
ținuturi întrețineau intense legături comercia-
le cu alte regiuni ale Europei. Unui neguță-
tor grec din Marsilia, Pytheas, îi datorăm, de
altfel, primele informații despre această zonă
și locuitorii ei, așa cum arătau pe la mijlocul
sec. IV î.e.n.

¹ Danemarca, adică „Marca danezilor”. În limbile ger-
manice, Marka, Merki sau Mearek, înseamnă „provincie
de hotar”. Numele de Danemarca e menționat pentru
prima dată, în izvoare datînd din sec. X.

"Carul lui Sönderluf" din bronz, descoperit într-o mușcătură în Trundholm (Danemarca); una din fețele discului e ornamentată cu frunze de aur (mileniul II-I î.e.n.)

Vecinătatea mării, care de-a lungul mileniilor a mușcat tot mai mult din uscat dându-i configurația de azi, a făcut din strămoșii danezilor neîntrecuți navigatori. În celebrele lor bărci, cu fundul plat, pluteau pe mare de-a lungul țărmurilor nordice ale continentului, ajungând, poate, și mai departe, după unele presupuneri, până în America. Prin anul 120 î.e.n., cîteva triburi de cimbrî și teutoni au părăsit ținuturile daneze, pornind, pare-se, în căutarea unor zone mai bogate în hrană. Pe Elba și Dunăre au coborît în inima Europei; timp de cîteva ani, au peregrinat prin Galia, spre spaima romanilor, ale căror armate le-au înfrînt de șase ori la rînd. Istoricii romani îi descriu ca fiind înalți, blonzi, cu ochi albaștri. Luptau călare și erau însoțiți în drumul lor de femei frumoase și tot atît de înalte ca ei, și de copii „cu părul alb”. Armele lor erau lăncii lungi și săbii grele. Generalul și consulul Caius Marius i-a înfrînt, în cele din urmă, pe teutoni, la Acquae Sextiae, astăzi Aix en Provence (102 î.e.n.), și i-a zdrobit pe cimbrî, în Nordul Italiei, la Vercellae (101 î.e.n.).

Contactele fecunde stabilite ulterior de către danezi cu civilizația galo-romană au fost însă întrerupte de căderea Imperiului roman de Apus și marile migrații; s-au dezvoltat, în schimb, relațiile comerciale cu Bizanțul, principală lor marfă de schimb fiind chihlimbarul.

Danezii au migrat și ei, unele triburi depășindu-se spre țărmurile flamande și franceze ale Mării Nordului. De aici, în sec. V e.n. ele au debarcat împreună cu saxonii în Anglia.

Astfel încheie Ludwig Krabbe cronică străveche a Danemarcei, cronică ale cărei surse sînt în egală măsură arheologia și legenda. Din lucrarea sa intitulată *Istoria Danemarcei*, apărută la Copenhaga, publicăm, în paginile ce urmează, cîteva fragmente prescurtate. Titlurile și subtitlurile aparțin redacției.

Scrierea runică „înțelepciune de taină“

Asupra limbii și civilizației danezilor s-au exercitat influențele popoarelor vecine; începînd din sec. I e.n., schimbările suferite de această limbă au fi urmărite cu ajutorul inscripțiilor așa-numite runice. În primele veacuri ale erei noastre, un popor germanic a modificat litera alfabeticului roman pentru a fi mai ușor cioplit în piatră sau scrijelite în lemn, în sensul fibrelor acestuia. Există însă și ipoteza că runele ar fi fost preluate de germanici, de către triburile din Nordul Germaniei și din Scandinavia. În vechile limbi germanice, denumirea de *runică*, însemna „înțelepciune de taină” și se datora faptului că pînă ieri erau oameni care știau s-o descifreze.

Cea mai veche inscripție runică, descoperită în Danemarca, datează de prin anul 400 e.n. și este gravată pe un corn de aur descoperit în Iutlanda de Sud. Numele și locul de baștină ale celui care l-a făcut sînt imprimate pe acest instrument fin cizelat. Începînd din sec. IX, s-a împămîntenit obiceiul de a înălța monumente din blocuri de piatră suprapuse, în amintirea căpeteniilor sau rudelor acestora, uneori chiar pe mormintele respective. Pietrele acoperite cu inscripții erau menite să amintească posterității numele și faptele celor răposați. De-a lungul secolelor, runele au continuat să fie gravate pe monumente și obiecte, fiind în schimb rareori folosite în textele manuscrise.

Organizarea socială a epocii era, sub multe aspecte, așa cum o descria Tacit în anul 98 al erei noastre: o societate de țărani liberi. Capii de familie participau la adunările unde se dezbăteau treburile obștești; fără încuviințarea acestora regele, ales el însuși de popor, nu putea lua nici o hotărîre. Pe o treaptă mai înaltă decît țărani se aflau anumite familii din sînul căroră adunarea își alegea regele. Garda sa, formată din cei mai nobili și mai viteji reprezentanți ai comunității, se lega prin jurămînt să-l slujească cu credință. Pe o treaptă inferioară țărănimii se aflau sclavii. Ei proveneau fie din rîndul prizonierilor de război, fie că erau cumpărați de la alte popoare; alții ajungeau în această situație pentru că nu-și puteau plăti datoriile, sau în urma unor pedepse.

Zei păcii trec pe planul al doilea

Nu se cunosc prea multe despre procesul de unificare a triburilor din Danemarca. Sigur este că, timp de secole teritoriul a fost împărțit în trei zone distincte: Iutlanda-Pionia, Seeland și Skania. Până în sec. XII cele trei provincii s-au bucurat de o oarecare independență, având propriile lor adunări cu reședințele la Viborg, Roskilde și respectiv Lund. Existența lor se datora situației geografice specifice fiecăreia, deosebirilor de temperament dintre locuitori (care dăinuie până azi), diferențelor de climă, ca și solului, nu peste tot la fel de fertil.

Primele mențiuni despre danezi ca atare apar în sec. VI e.n. în lucrările unor istorici ca Procopiu din Cezareea și Grigore din Tours și mai târziu, în sec. VIII în poemul epic *Beowulf*. Scris în Anglia, acesta povestește despre regele danez Roar, care fiind slăbit să-și apere frumusețea castel de la Lejre, de atacurile unui monstru, a fost ajutat de locuitorii Iutlandiei și de uriașul Beowulf. Potrivit acestor surse, danezii ocupau Peninsula Scania și Insula Seeland, și aveau capitala la Lejre, lângă Roskilde, așezare vecină cu Copenhaga actuală.

Vestitul lor rege aparținea familiei de viteji Skjoldung, descendentă după legende din Skjold, fiul lui Odin, care a sosit pe țărmul Skaniei, pe vremea când Danemarca era în pericol, într-o corabie fără cârmă, cu capul rezemat pe un snop de grâu.

Majoritatea zeilor nordici erau identici la toate popoarele germanice. În epoca fierului, divinitățile adorate în Danemarca erau însă zeități ale păcii. Ele ocroteau agricultura și alte îndeletniciri pașnice, așa cum o făceau de exemplu Frey și Freia, zeul și zeița fertilității. Pe măsură ce conflictele între triburi s-au înmulțit, zeii păcii au trecut pe planul al doilea, fiind înlocuiți de alții cu atribute războinice, ca Odin, Tyr și Thor. Acesta din urmă personifica forța și înțelepciunea. Arma sa, un băros, se întorcea ca un bumerang după ce își atingea ținta; zeul aducea furtuna mîndu-și prin nori carul tras de țapi; alunga bolile și veghea la tihna mormintelor. Era mai ales zeul țăranilor, ajuns, în cele din urmă, divinitatea cea mai importantă. E singurul zeu al cărui nume e menționat pe pietrele runice. Însoțit uneori de un semn sacru, reprezentînd un băros.

Căpeteniile erau în același timp și preoți, iar cultul se practica în păduri sacre unde se jertfeau vite. Cu singele lor era stropit chipul zeului cioplit în lemn. Se intra apoi într-un lăcaș unde carnea animalelor sacrificate era mîncată sub ochii preoților. Uneori, în împrejurări deosebite, erau sacrificați prizonieri de război și sclavi. O flăcără ardea fără încetare lângă imaginea zeului. Era întreținută cu grija de femei inițiate care citeau în măruntaiele victimelor viitorul.

Răspлата războinicilor viteji era Valhalla, versiune cerească a sălii de ospete unde, după bătălie, luptătorii se adunau și se desfășeau mîncînd carne și bînd hidromel.

Edda prozaică și Edda poetică: două culegeri manuscrise

Încă din perioade străvechi, triburile daneze făureau unele și podoabe, adevărate opere de artă. S-au păstrat, sculptate în lemn, metal sau piatră, cu o deosebită măiestrie, capete de animale și dragoni, în infinite variante. Ustensilele, corăbiile și armele vikingilor ne oferă numeroase asemenea exemple, de o mare frumusețe.

Informații prețioase, despre popoarele nordice ale vremii, aflăm în legende și poemele păstrate. Eroi lor sînt contemporani cu epoca migrațiilor. Unele poezii cîntă faptele vitejești ale autorilor înșiși. Altele sînt creații barzilor, care, asemenea trubadurilor francezi, peregrinau pe la curțile căpeteniilor, bucurîndu-se peste tot de o stimă deosebită. Aceste poezii, multe de origine norvegiană și islandeză, s-au transmis oral de-a lungul veacurilor, pînă cînd au fost culese și reunite în două culegeri manuscrise denumite **Edda: Edda prozaică și Edda poetică** ambele datînd din sec. XIII.

Omul nordic, așa cum îl descrie această literatură, era aspru, tăcut și avea o voință de fier. Nu-și trăda nicînd idealul, iar față de prieteni rămînea credincios pînă la moarte. Era ospitalier, dar și răzbunător cînd onoarea îi era lezată. În război, nu știa ce înseamnă frica.

Locuitorii Nordului vedeau în luptă încununarea existenței lor; pieirea de moarte bună li se părea o rușine. Regele danez, vikingul Regnar Lodbrog, după o existență agitată de pirat care l-a purtat în Franța, Spania și Anglia, a devenit prizonierul regelui Angliei. Înainte de a fi condamnat să moară mușcat de un șarpe veninos, și-a cîntat într-o poezie viața petrecută în lupte și bucuria de a muri, sigur că va bea hidromel în împărăția lui Odin. Ultimul vers sună astfel: „Orele vieții mele s-au scurs, mor cu zîmbetul pe buze”.

Versurile din **Edda** conțin, într-o formă concisă, etica nordică. Aceste poezii exprimă înțelepciunea acumulată de-a lungul generațiilor și li sînt atribuite lui Odin însuși. De aceea se și numesc **Havamaal**, adică „Discursurile sublime ale lui Odin”. Crezul unui războinic înțelept era redat în maxime de felul acesta: „Să nu-ți parăsești arma nici o clipă deoarece nu poți ști, atunci cînd pornești la drum, dacă vei avea nevoie de ea sau nu”. În alte strofe e cîntată obsesia de a păstra onoarea nepătată.

Toate aceste trăsături specifice danezilor capătă importanță în momentul cînd vorbim despre expedițiile de mai târziu ale vikingilor. Chiar dacă aceste expediții au fost întreprinse de popoare tinere și, în multe privințe, scotite „barbare” de mai vechile civilizații, ele au preluat și răspîndit elemente din cultura popoarelor cu care au venit în contact, înlocuindu-le chiar importante elemente din propria lor civilizație.

În secolul VIII, Danemarca devenise una dintre cele mai importante țări nordice. La acea dată, pornise pe calea unificării ei sub autoritatea regelui Harold, „Colț Ascuțit”.

ILUSTRUL CAPTIV DE LA WILHELMSHÖHE

ANDRÉ CASTELOT

Din 1856 la 1858 el s-a preocupat de destinele națiunii române și l-a sprijinit pe Alexandru Cuza¹. Prin aceste aprecieri Encyclopedia Britannica, definește una din trăsăturile politicii externe a lui Charles Louis Napoleon Bonaparte², fondator al celui de-al doilea Imperiu francez. Adept convins al unirii Munteniei și Moldovei, ca și al asigurării unui statut de independență pentru statul național român (orientare ce corespundea și intereselor franceze în Sud-Estul european), Napoleon III a fost adeseori evocat, în privința relațiilor întinse pe care el și miniștrii săi le-au întreținut cu revoluționarii pașoptiști deveniți militanți unioniști și, în mod special, cu cel dintâi domnitor al României moderne, Al. I. Cuza³. Dacă implicațiile acestui important sprijin sînt mai bine precizate, dacă ele au avut un rol de seamă în afirmarea cauzei unității și suveranității românești, înainte, în timpul și după domnia lui Cuza-vodă, mai puțin sînt cunoscute împrejurările proprii sale vieți, ascensiunea și, mai ales, prăbușirea sa.

¹ Născut la 20 aprilie 1808 la Paris, în rue Cerutti (azi rue Laffitte), ca al treilea fiu din căsătoria fratelui lui Napoleon Bonaparte, Louis (rege al Olandei între 1806-1810) cu Hortensia de Beauharnais, fiica Joséphinei de Beauharnais, prima soție a învingătorului de la Austerlitz, și mort la 9 ianuarie 1873 în Anglia, la Chislehurst, în urma unei intervenții chirurgicale de extragere a unui calcul din vezica biliară.

² Vezi Magazin Istoric, nr. 5, 8, 10/1975, 4/1976.

Omul de stat care a adăugat un nou capitol, deloc neglijabil, gloriei și contradicțiilor napoleoneene, este prezentat, în toate ipostazele sale, prin evoluția carierei sale: liberal la 20 ani, carbonar⁴ la 22, republican de stînga la 25, revoluționar la 40 și deputat, reprezentînd patru departamente — Corsica, locul de origine al familiei Bonaparte, figurînd la loc de cinste. Prințul Ludovic Napoleon este ales la 10 decembrie 1848 președinte al Republicii franceze cu 5 434 226 voturi pentru și 1 448 107 voturi contra (cele ale partizanilor singerosului general Cavaignac⁵). Proscris și izgonit de Bourboni între 1815-1846, conspirator pentru cauza napoleoneană în diferite colțuri ale lumii, de la Romagna la Roma, din Elveția în Anglia, din Statele Unite în Germania, de la Strassbourg la Boulogne — condamnat la detențiune perpetuă și întemnițat în fortăreața din Ham (în aceeași zi în care rămășițele lui Napoleon Bonaparte erau depuse în

³ Membru al unei societăți secrete create în Italia la începutul sec. XIX, care lupta împotriva absolutismului și pentru unificarea și independența țării.

⁴ General francez (1802-1857). Exponent al cuceririlor colonialiste, a promovat în ierarhia militară în timpul campaniei de cucerire a Algeriei, al cărei guvernator general a fost avansat în martie 1848. Ministrul de Război în guvernul din iunie 1848, Cavaignac a condus reprimarea singeroasă a revoluției, concentrînd apoi, pînă la alegerile din decembrie ale aceluiași an, o putere dictatorială.

Domul Invalizilor din Paris¹), fugarul evadat — prieten cu Disraeli și George Sand², cu Louis Blanc³ și Pierre Joseph Proudhon⁴ — autor a numeroase eseuri, studii și pamflete, dedicate argumentării legitimității sale ca pretendent al coroanei primului imperiu, prințul Ludovic Napoleon a devenit, în urma loviturii de stat, din 2 decembrie 1851, Napoleon III (2 decembrie 1852).

Consultind o documentație de o largă întindere, în mare parte inedită, cunoscutul istoric francez André Castelot⁵ a rescris în două volume, pe parcursul a mai mult de 1 500 pagini, istoria vieții și epocii ultimului împărat pe care l-a avut Franța. Reprezintă încercarea de a prezenta marelui public reconstituirea complexă a personalității aceluia pe care, în ajunul loviturii de stat din 1851, Victor Hugo l-a osîndit de la tribuna Adunării Naționale sub nimeni-tor epitet „Napoleon cel mic” și pe care ilustrii scriitorilor (ale cărui romane s-au tipărit, totuși, la Paris sub al doilea imperiu și ale cărui piese s-au jucat la Comedia Franceză) nu l-a iertat după aceea nici în exilul său impus și nici în cel voluntar. Să amintim că același V. Hugo, care-l denunța după 1851 ca uzurpator al republicii, scrisese în ziarul *L'Évenement*, din decembrie 1848, ziarul cel mai favorabil candidaturii lui Ludovic Napoleon la președinția Republicii franceze: „Cel ce revine nu este un om ci o idee. Din 1815 poporul îl așteaptă pe Napoleon, el are nevoie de un ideal, de o perspectivă, de o pasiune — este împăratul. Candidatura sa datează de la Austerlitz”.

„Bonaparte reprezintă o clasă — scrie Marx în lucrarea *Optsprezece brumar* al lui Ludovic Bonaparte — și anume cea mai numeroasă clasă a societății franceze, țăranii parcelari.

Așa precum Bourbonii au fost dinastia marii proprietăți funciare, iar Orléanii aceea a banului, Bonapartii sint dinastia țăranilor, adică a masei poporului francez. Nu acel Bonaparte care s-a supus parlamentului burghez, ci acela care a alungat parlamentul burghez este alesul țăranilor. Timp de trei ani orașele au reușit să falsifice sensul alegerii de la 10 decembrie și să-l înșele pe țăranii în speranțele pe care și le puneau în restaurarea imperiului. Alegerea de la 10 decembrie 1848 a fost desăvârșită abia prin lovitura de stat de la 10 decem-

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 9/1968.

² Scriitoare franceză (1803-1876). Autoare a numeroase scrieri — romane, eseuri, articole, povestiri, piese de teatru și a unei voluminoase corespondențe. Militantă pentru dreptate socială, libertate națională și democrație (a luat parte la revoluția de la 1848).

³ Publicist, istoric și om politic de stînga (1811-1882). Participant de frunte la revoluția din 1848, membru al guvernului provizoriu, apoi refugiat politic la Londra de unde a revenit abia în 1870. Fost membru al Adunării Naționale a celei de-a 3-a Republici. Autorul unei celebre *Istории la revoluției franceze*.

⁴ Filozof și economist socialist premarxist francez (1809-1865). Autor a numeroase studii consacrate inegalităților sociale între care *Ce este proprietatea* (1840); *Filozofia mizeriei*, (1846); (prin care s-a rupt definitiv de Karl Marx, devenind un teoretician al socialismului mic burghez); *Idelle revoluționare* (1849); *Războiul și pacea* (1861). Editor și animator al ziarelor *Le Peuple* și *La Voix*. În urma revoluției de la 1848 a făcut parte din Adunarea Națională.

⁵ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 9/1967, 10/1970, 4 și 7/1972.

brile 1851 [...]. Tradiția istorică a dat naștere superstiției țăranilor francezi că un om cu numele de Napoleon le va aduce din nou toate binefaciile pierdute [...] legenda devine realitate și omul devine împărat al francezilor. Ideea fixă a nepotului s-a realizat, pentru că a coincis cu ideea fixă a celei mai numeroase clase a societății franceze”.

Cele peste două decenii în care Napoleon III s-a aflat în fruntea statului francez au fost decenii de puternică ascensiune economică a capitalismului pe piața internă și internațională, de consolidare a dominației financiare și politice a marii burghezii, de reafirmare a Franței în politica europeană. Prosperitatea claselor dominante era însoțită de adînci conflicte sociale care au dus în 1871 la crearea Comunei din Paris. Între 1850-1870 s-a produs o masivă și modernă industrializare (producția de cărbune era de 5 000 000 tone în 1852 și de 13 500 000 în 1869; lungimea căilor ferate a trecut de la 3 600 kilometri la 18 000, iar numărul vagoanelor de la 26 000 la 133 000; numărul fabricilor care utilizează motoare cu abur a crescut de la 6 543 la 22 851; Uzinele Saint Chamond, Le Creusot și Hayange încep să folosească convertizorul Bessemer și furnalele Martin; în chimie, gudronul din cărbune anunță „revoluția coloranților”). În aceeași epocă Parisul (a cărei înfățișare urbanistică se transformă radical prin planurile prefectului Haussman, creatorul actualei geometrii pariziene, centrată în jurul marilor bulevarde deschise atunci) găzduiește în două rânduri — în 1855 și în 1867 — expoziții universale, iar arta, literatura și presa franceză îmbogățesc cultura cu numeroase opere de valoare⁶.

Ludovic Napoleon „a văzut mai limpede decît cei mai mulți dintre contemporanii săi caracteristica noului epoci care se deschidea pe continent în 1848 și anume triumful concomitent al democrației și al capitalismului. După el, democrația nu se confundă neapărat cu un regim de libertate politică. Bonapartismul consta tocmai într-o sinteză de democrație și autoritate personală” (sînt aprecierile istoricului francez Jacques Madaule din *Istoria Franței*).

În relațiile internaționale asistăm la intense mutații pe harta politică, nu numai a continentului, ci și a lumii întregi. Franța lui Napoleon III nu face excepție de la orientările contradictorii și specifice intereselor sale. Astfel ea s-a găsit angajată într-o serie de războaie costisitoare în Europa, Asia, America Latină, dar a ținut să favorizeze întreprinderi de mare anvergură de tipul Canalului Suez⁷; a inițiat expediții și manevre colonialiste în teritoriile de peste mări, dar a sprînjinit, cu redutabilă tenacitate diplomatică (iar cînd a fost cazul cu forța armelor) consacarea principiului naționalităților în Europa, apărînd la conferințele internaționale de la Paris din 1856 și 1858, cauza unirii și dezvoltării națiunii române și a celei italiene și rîdicîndu-se în 1863 în favoarea libertății și independenței polonezilor. André Castelot descrie Conferința de la Paris, din 1856,

⁶ Pierre Gaxotte — *Histoire des français*, Paris, 1972.

⁷ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 8 și 9/1977.

ca o apoteoză pentru Napoleon III, care, după 31 ani de la umiltoarea dată a capitulării capitalei franceze în fața armatelor invadatoare din 1815, primește pe miniștrii plenipotențiar ai țărilor participante la Tuileries. „Lucrările Conferinței — conchide Castellet — sunt terminate: Marea Neagră și Dunărea sunt declarate neutre. Protectoratul rus asupra Principatelor danubiene este abolit iar acestea se vor bucura de o «deplină independență sub suzeranitatea Porții»»¹.

Unul din capitolele cele mai revelatoare ale cărții lui André Castellet este prezentat, în versiune prescurtată, cititorilor revistei Magazin istoric, începând cu acest număr, titlurile și subtitlurile aparținând redacției: sint zielele captivității lui Napoleon III (captivitate înfinit mai puțin deplinsă și comentată, relativ puțin cunoscută, față de cea a „vulturului înlăntuit” de la Sfânta Elena), zile care au urmat capitulării sale, împreună cu o parte a armatei franceze, imediat după dezastrul militar survenit la Sedan, doar la cîteva săptămîni de la declanșarea războiului franco-prusian din 1870². Între cauzele înfrîngerii la Sedan, Albert Malet, în Histoire de France, vol. 2, numește: „inferioritatea numerică, inferioritatea armamentului, mediocritatea înaltului Comandament, pe care o vede ca o consecință a războiului de cucerire a Algeriei”. În plină catastrofă și debandadă, Napoleon III (a cărui comportare a rămas exemplară în timpul scurtei bătălii) a refuzat propunerea generalului Wimpffen — comandantul armatei franceze de pe acest front — de a forța încercuirea

¹ Vezi Magazin istoric, nr. 1/1975, protocoalele ședințelor Conferinței de la Paris.

² André Castellet a scris în Magazin istoric despre începutul acestui conflict prin faimoasa telegramă de la Ems (nr. 10/1970).

germană pentru a crea un coridor prin care împăratul să poată scăpa: „Cunosc amploarea dezastrului și este rîndul meu să mă jertfesc. Am hotărît că cer un armistițiu și să mă declar prizonier”. Sint cuvintele lui Napoleon III. El adăuga mai tirziu: „Poate că, înmormintîndu-ne sub ruinele de la Sedan, am fi slujit mai bine numele meu și dinastia. Dar să țin în mina mea viața cîtorva mii de oameni și să nu-l salvez, îmi este peste puteri. Inima mea refuză această sinistră măreție”.

Scrisoarea adresată la 1 septembrie 1870 lui Wilhelm I, regele Prusiei, face dovada acestor gînduri: „Neputînd să mor în mijlocul soldaților mei, nu-mi mai rămîne decît să depun sabia în mina Măiestății Voastre”³. În cursul preliminarilor armistițiului care a urmat acestei scrisori, generalii francezi au adus precizări primului ministru Otto von Bismarck⁴ și mareșalului Moltke că nu este vorba decît de sabia împăratului și nu de cea a Franței (ulterior armatele prusace au constrins și restul armatei franceze să capituleze, răpînd, prin Tratatul de la Frankfurt din 10 mai 1871, Alsacia și Lorena).

³ O scrisoare cu un conținut analog a adresat împăratul, la 2 septembrie, și soției sale Eugenia. Născută la Granada în 1826 și decedată la Madrid în 1920, fiica grandului de Spania, Contele de Montijo, Eugenia a devenit împărăteasă în ianuarie 1853, prin căsătoria ei cu Napoleon III. Au avut un singur fiu, Louis (1856-1879), decedat în cursul unei expediții militare britanice în Africa.

⁴ Primul cancelar al Germaniei, prințul Otto von Bismarck (1815-1898), a fost pe rînd ofițer, deputat în Dieta Prusiei (1846), ministru Prusiei în Dieta de la Frankfurt (1851-1859), ministru la Petersburg (1859-1862), la Paris (1862), președinte al Consiliului de Miniștri și ministru de Externe al Prusiei (1862-1871). Supranumit Cancelarul de Fier (pentru că era un adept al absolutismului), acțiunea sa politică a urmărit să realizeze unificarea Germaniei în jurul Prusiei. El a pus, de asemenea, bazele Triplei Alianțe și ale Imperiului colonial german.

Zile incerte

În ziua de 2 septembrie, la ora 6 dimineața, împăratul ia loc alături de generalii Castelnau, Moskowa, Pajol și Waubert de Genlis, într-o caleașcă deschisă, avînd pernele capitonete în verde și trasă de doi cai cărora li s-a reținut numele: Phébus și Héros... Cîteva minute mai tirziu, este coborît podul mobil de la poarta care dă în actuala șosea națională 64, la 6 kilometri de Sedan. Zăvui care o păzesc strigă pentru ultima oară:

— Trăiască împăratul!

Caleașca își urmează drumul străjuit de plopi. Ne aflăm în zorii celei mai cumplite zile din întreaga existență a lui Napoleon III. Deodată, echipajul se oprește în fața unui cavalierist german, plin de praf: Bismarck, prevenit

de către generalul Reille, părăsise Donchery și venise în grabă în întîmpinarea împăratului. Ochiul lui Napoleon sînt plini de lacrimi, dar se domină și răspunde stăpînit cancelarului care — o va relata chiar el — „îl salută la fel de politicos ca altădată la Tuileries” și-i așteaptă „ordinele”.

Ordinele sale? Să-l vadă pe regele Prusiei.

Imposibil! Wilhelm se află la Vendresse, la 8 km depărtare. De fapt, Bismarck se teme că regele se va lăsa înduioșat de bietul nefericit. Napoleon se resemnează. Va vorbi deci, mai întîi, cu Bismarck.

Cel mai bine, propune cancelarul, este de a merge la Donchery. Se reia drumul, dar după cîteva metri, împăratul oprește suita. Pe stînga dru-

mului, ceva mai retrasă, se află o casă din cărămidă, cu un etaj, avînd patru ferestre la fațadă. Imobilul este sărăcăcios, chiar mizer, și Bismarck întîmpină cu răceală propunerea; dar, acolo, Napoleon s-ar simți încă acasă și preferă această locuință posomorîtă cartierului general inamic.

Bismarck, la rîndul său, cedează: țesătorul belgian care locuiește acolo privește cu uimire la oaspeții care urcă scara și se instalează într-o cămăruță de la etajul întîi, dată cu var, și avînd drept mobilă două scaune și o masă de brad.

Bismarck se complăce în a juca rolul omului cu inima mărinimoasă: „N-aș fi vrut să aduc vorba despre lucruri care ar fi putut să impresioneze, în mod dureros, pe acest om pe care mîna destinului

l-a doborât...". Dorește să profite de situație pentru a pune bazele păcii — o pace în profitul Prusiei.

— Sînt prizonier, răspunde împăratul, și nu sînt suficient de autorizat pentru a duce tratative.

— Și cine oare poate negocia pacea? întrebă Bismarck.

— Guvernul de la Paris.

— Atunci, replică cancelarul, nu am avansat prea mult față de ziua de ieri. Trebuie să ne menținem condițiile pentru a nu compromite victoria noastră.

Prusia nu are încredere în guvernul francez care, slăbit, s-ar putea lăsa influențat de verdictul străzii... și riscă chiar să fie măturat cu prima ocazie! Cîteva clipe mai tîrziu, Moltke vine să reamintească împăratului aceste condiții. Înfrîntul se ridică de pe scaun și îi întinde mîna. Acest gest de curtoazie nu-l împiedică pe general să precizeze că s-a dat ordin ca peste două ceasuri — adică la ora 9 — să se reia lupta...

— E un ordin strict, murmură împăratul, chiar foarte strict...

Napoleon III cere permisiunea de a lua puțin aer și se așază împreună cu Bismarck în fața casei.

Cu o privire fixă urmărește trecerea trupelor germane. O ultimă speranță îl animă pe Ludovic-Napoleon. Nu s-ar putea oare ca armata de la Sedan să se lase dezarmată în Belgia?

„Cu privire la situația politică, raportează mai tîrziu Bismarck regelui Wilhelm, nu mi-am permis, în ceea ce mă privește, să am nici o inițiativă". Împăratul se mulțumește să deplîngă nenorocirile războiului, și declară că el, personal, nu l-a dorit, dar că a fost constrins sub presiunea opiniei publice franceze.

Nu se poate sta o veșnicie pe aceste scaune incomode și împăratul acceptă propunerea lui Bismarck de a merge la micuțul castel de la Bellevue, care se află la doi pași, nu departe de Frenois, pe partea dreaptă a drumului ce unește Sedanul cu Donchery.

În așteptarea escortei germane solicitată de Bismarck, împăratul, cu nelipsita-i țigară în colțul gurii — țigări pe care, de cele mai multe ori,

le aruncă pe jumătate nefumate — traversează cu greutate, în lung și în lat, mica livadă din jurul casei.

În cele din urmă apare escadronul de cuirasieri din garda regală care urmează să-l escorteze pe cel înfrînt. Ludovic-Napoleon ia loc în berlină, alături de Bismarck. În fața castelului, o companie de vînători bavarezi prezintă onorurile. Împăratul zărește în curte trăsurile și furgoanele cu bagajele sale sosite de la Sedan.

Nemții privesc cu o anume curiozitate pe lacheii îmbrăcați în ținută de salon și pe vizitii cu peruci pudrate, ca pe vremea lui Ludovic XV...

Dezastrul este total

În fața castelului, bateriile iau poziție îndreptînd gurile tunurilor spre Sedan. Dacă în decurs de o oră capitularea nu va fi semnată, asupra localității asediate se va abate un uragan de fier. Dar iată că Wimpffen, însoțit de generalii Faure, Moltke și Verdy du Vernois se închid în sufrageria de la parter în timp ce împăratul fumează țigară după țigară... Un sfert de oră mai tîrziu, Wimpffen urcă în camera în care Napoleon III se odihnește.

Capitularea s-a semnat; Sedanul s-a predat. Peste 100 000 francezi au fost făcuți prizonieri. Ofițerii își vor păstra armele și obiectele de uz personal. Celelalte arme, precum și stindardele (cu acvilă), tunurile, caii, cheșoanele, materialele de campanie, munițiile etc. vor fi predate imediat împuterniciților germani.

Împăratul se ridică în picioare, hohotele de plîns îl sufocă, și fără a rosti un cuvînt, îl strînge pe Wimpffen la pieptul său. „De data aceasta totul este pierdut, o anunță în acea seară pe soția sa, căpitanul Berthomier des Prost; și putem spune, cu o variantă, că totul este pierdut, chiar și onoarea..."

Regele Wilhelm are delicatețe de a-l scuti pe cel înfrînt de a se deplasa pînă la el. Învingătorul este acela care, urmat de moștenitorul coroanei și de un stat major strălucit, sosește la castelul de la Bellevue.

Împăratul profită de sosirea bagajelor pentru a îmbrăca uniforma de gală cu decorația Legiunii de onoare pe piept. „Cu chipul ca de cenușă" îl așteaptă pe rege în fața casei.

Wilhelm coboară încet de pe cal — are peste 73 ani — și înaintează către acela pe care nu-l mai văzuse de la scripitoarea Expoziției universale din 1867.

— Sire, declară Wilhelm, luînd cu afecțiune brațul celui înfrînt, soții armelor au decis între noi; îmi este foarte greu să revăd pe Maiestatea Voastră într-o asemenea situație.

Cei doi bărbați se retrag într-un salonaș și timp de 25 minute discută cuprinși de emoție. Wilhelm îi oferă prizonierului său ca reședință castelul Wilhelmshöhe, din regiunea Hessa, în apropiere de Kassel, la jumătatea distanței dintre Frankfurt și Hanovra. Clădirea fusese locuită de unchiul lui Napoleon III, regele Jérôme, în vremea cînd acesta fusese suveran al Westfaliei. Pe atunci, castelul se numea Napoleonshöhe.

Împăratul întreabă dacă poate să desemneze pe ofițerii care vor alcătui „în închisoare", mica sa Curte. Wilhelm acceptă cu bunăvoință. De asemenea, acceptă că, în drum spre Germania, prizonierul să treacă prin teritoriul Belgiei, cu trenul, în loc să parcurgă un drum lung și umilitor pe teritoriul francez.

Imediat, ofițerii prusaci, aflînd de alegerea acestui itinerar, își vor manifesta neliniștea. Oare Napoleon III nu va încerca să evadeze?

— Ei bine, le răspunde Bismarck, și ce s-ar întâmpla? Dacă nu se ține de cuvînt, asta nu ne va aduce nici un prejudiciu.

De altfel, un ofițer german — generalul Boyen — va însoți pe prizonier, permanent, în tot timpul traversării statului neutru.

Problemele materiale fiind soluționate, cei doi fac bilanțul situației militare. Napoleon ia cunoștință că șapte corpurile de armată au încercuit Metz-ul. Oare Bazaine va rezista? Nimic nu e sigur!

Dezastrul este total.

Îeșind din salonaș, împăratul prezintă regelui pe ofițerii săi,

apoi, salutat de uralele soldaților, Wilhelm încalecă și pleacă.

Napoleon III se află singur în camera sa.

„Era toamnă târziu când melancolia amurgului te cuprindea cu ușurință, istorisea Paul Guériot. Împăratul nu dorise să se facă lumină. Așezat la fereastră, își continua visarea-i mîhnită ascultînd imensul freamăt de voci care venea din cîmpie. Bazeilles era în flăcări; un incendiu criminal, provocat intenționat după bătălie. Ca pe vremea uriașelor migrațiuni barbare, sute de mii de oameni își instalaseră, provizoriu, tabăra sub cerul luminat de lucirile roșietice ale jăratecului.

În ciuda ploii care începuse să cadă, regele Prusiei continua trecerea în revistă a trupelor sale. Pentru a-i lumina drumul, soldații aprindeau făclii care sfîșiau noaptea cu luminile lor mișcătoare.”

Pe teritoriul belgian

La 3 septembrie, la ora 8 dimineața, Napoleon ia loc în caleașca sa, în compania generalului Hermann von Boyen — prim-aghiotant al regelui Prusiei, însărcinat cu paza prizonierului — și a generalilor Castelnau și Reille; sînt urmați de 52 persoane.

Uniforma îi este acoperită de o amplă pelerină neagră. Numai chipul roșu îi indică gradul. Cortegiul se pune în mișcare, precedat de un pîlc de ulani, urmat de un grup de „husari ai morții” și de ofițeri călare. Aghiotanții Castelnau și Reille, generalii Moskowa, Pajol și Waubert, prințul Achille Murat, comandantul Hepp, contele Lauriston, profesorii de echitație Davillier și Raimbeaux, medicii Conneau și Corvisart, secretarul Pietri îl vor urma pe împărat în captivitate. Îl mai însoțesc aproape 100 servitori, grăjdari, ordonanțe.

Drumurile sînt aglomerate și se merge la pas. Se face un ocol mare pentru a-l scuti pe împărat de a vedea cîmpul de bătăie și de a mai traversa Sedanul.

Napoleon suferă. „Chipul său nota un ziarist la Donchey, poartă pecetea unei oboseli excesive, iar ochii îi sînt încercănați. Este atent la tot

ce se petrece în jurul său deoarece a salutat un englez care a venit în fugă să-l vadă și care și-a scos palaria”.

Plouă. Către ora două după-amiaza, se ajunge la ultimul sat francez, La Chapelle, situat la liziera pădurii, de unde încep Munții Ardieni.

În răstimpul acestui marș nesfîrșit — un supliciu va spune împăratul — el va ține ochii închiși. Peste tot zac cadavre ale soldaților francezi, hoituri de cai, răniți întinși în lungul drumului. Șiruri lungi de prizonieri care „merg în dezordine și fără țință”, îl privesc pe împărat. Mulți dintre ei îl amenință cu pumnul. Altul strigă: „Ne-ai vîndut pentru a-ți salva escorta!” Un ofițer prusac iese din rînd și îl pămăiește. Împăratul se ghemuiește și mai mult în trăsură pentru a-și ascunde lacrimile. Trupele vrăjmașe, cu muzică în frunte, traversează aceste imagini ale înfrîngerii și disciplinei lor, mersul lor, veselia lor, toate alcătuiesc un contrast înfricoșător. La ieșirea din La Chapelle, împăratul oprește trăsură. În fața unei ambulanțe improvizate, cîțiva infanteriști francezi răniți așteaptă să fie pansați. Napoleon le trimite cîțiva bani de aur.

Cortegiul traversează acum pădurea, apoi se oprește sase kilometri mai departe. Se găsesc în fața postului de graniță belgian de la Beaubrun. „Husarii morții” și ulanii se retrag. De cealaltă parte a borney de frontieră belgiană, vopsită în negru-galben-roșu, un pluton de soldați călare din arma vînători așteaptă pe combatanți sau pe refugiații care vor să pătrundă pe teritoriul lor. Un ofițer — colonelul Charmet — sosit acolo din întîmplare, salută cu sabia. Vameșul Mazure înaintează. Împăratul se prezintă astfel: — Sînt contele de Pierrefonds.

Gîndea să călătorească incognito și astfel să nu pricinuiască guvernului belgian eventuale neplăceri.

— Vă luați angajamentul de a nu vă mai oferi serviciile împotriva Prusiei pînă la sfîrșitul ostilităților?

Găcind că acest interogatoriu este nedemn de el, Napoleon III își spune numele iar vameșii renunță a-i mai controla bagajele.

De altfel, guvernul belgian acceptase solicitarea făcută de Napoleon III. Primum ministrul și ministrul Afacerilor Externe, baronul Anethan, au fost de acord cu trecerea prizonierului pe teritoriul belgian cu condiția ca această „autorizație acordată la cererea personală a unui suveran făcut prizonier să nu poată fi invocată ca precedent”.

Către ora 16, caleștile ajung la Bouillon. Profesorul de echitație Raimbeaux, în ținută de gală, îl însoțește, în galop, pe o latură a trăsurii iar colonelul belgian pe cealaltă parte. Împăratul a hotărît să înopteze aici. În timp ce mulțimea aleargă în jurul cortegiului, acesta trece prin fața castelului care domină orașul, traversează prin Semois și se oprește în Piața Saint-Arnould în fața clădirii Poștei.

În acea vreme, acolo era un fel de han ținut de doamna Chaidron. Aceasta îl conduce pe oaspete în camera sa, camera cu numărul 1. Tapetată în galben înflorat, are două paturi și trei ferestre, care dau spre piață și chei. Pe perete stau agățate portretul papei Pius IX și o gravură reprezentînd pe Rouget de Lisle cîntînd Marseieza în fața primarului orașului Strassbourg.

Napoleon III tresare. Din piață se aud strigăte. Ce se petrece?

Este mulțimea care strigă: „Trăiască Franța!” „Trăiască împăratul!” Se ghicesc chiar cîteva strigăte de: „Jos Prusia!” Înfrîntul, cuprins de emoție, deschide fereastra. La vederea sa, toate capetele se descoperă. Împăratul se apropie acum de masa sa de lucru.

Este întrerupt brusc din lungă-i visare. Doamna Chaidron ciocănește la ușă: cîna este servită. Napoleon coboară. Suitsa sa, împreună cu colonelul belgian Charmet, doi ofițeri prusaci — generalul Boyen și locotenentul-prînt de Lynar — îl așteaptă. Împăratul se așază, dar nu reușește să înghită nici o bucăciță. Se retrage în camera sa și cere să i se servească un ceai. „Cînd am urcat să duc ceaiul, povestește doamna Chaidron, am bătut de mai multe ori la ușă fără să fi primit vreun răspuns. Am intrat. Împăratul stătea într-un fotoliu în

Generalul Reille îi prezintă regelui Wilhelm al Prusiei capitularea lui Napoleon III

În p. 55: Napoleon III și Bismarck stînd de vorbă în fața casei unui țădător din apropierea localității Donchery

fața căminului rece. Mă întrebă dacă s-ar putea să i se facă focul. Am așezat ceaiul pe masa care i-am tras-o aproape de el, și m-am dus, personal, să aduc lemne. Nu mai știam ce fac. Tremuram ca o frunză. Niciodată nu mai văzusem un om atât de palid. Stătea acolo, în fotoliu, privindu-mă în timp ce trebam luam fixind asupra mea ochii săi lipsiți de strălucire, aplecat în afară și aproape complet îndoit. Cînd, citeva clipe mai tîrziu, am intrat iar în cameră, l-am văzut plîngînd".

În mulțimea care continua să staționeze în fața clădirii, se murmură: „Plînge... se pare că plînge". Ofițerii care încă mai rămăseseră în sufragerie auzeau deasupra capetelor lor pașii greoi ai împăratului, care, în camera sa, se învîrtea ca un animal sălbatec în cușcă...

„Tunul care ne-a invins!“

În aceeași seară, vestea cea cumplită se întinde în Paris ca flacăra pe fîtilul de dinamită. La periferie, deja puteai întîlni acele chipuri care nu apar decît în nopțile de răzmeriță. Insurecția plutea în aer. Va fi oare apărut Palatul Tuileries?

— Orice s-ar întîmpla, decide împărăteasa, soldații nu trebuie să tragă în popor. Noaptea sosește... Din camera ei, Eugenia ascultă șoap-

tele înăbușite, vuietele surde care se ridică deasupra orașului. Puțin înainte de ora zece, primește din partea prefectului de poliție următoarea notiță: „În Paris este o mare agitație. Grupuri întregi străbat, în lung și în lat, bulevardele și căile principale de acces, strigînd plini de înverșunare.

La ora nouă, citeva sute de indivizi au atacat postul de poliție de pe Bulevardul Bonne-Nouvelle. După o luptă îndrîjită, agresorii au fost respinși: capii grupului au fost arestați.

Unul din ei avea un pumnal lung..."

În curînd, de la ferestrele ei, Eugenia poate vedea defilînd pe strada Rivoli oameni purtînd torțe aprinse și drapelul îndoliat. Ca o amenințare, străpungînd zgometele confuze, se aud, țîșnind strigăte de „Trăiască Republica!". Generalul Trochu nu intervine...

Arthur Meyer se duce la Cameră. „Era miezul nopții. Avu loc o scenă dintre cele mai emoționante din lunga mea viață. Într-o liniște înghețată, se urcă la tribună generalul Palikao. Cu lacrimi în glas, spuse numai atât: Bazeilles incendiat, armata refugiată în șanțurile de la Sedan, MacMahon rănit, lupta oprită, în mod inutil, din ordinul împăratului; capitularea lui Napoleon III, prizonier, după

ce a încercat, în zadar, să moară pe cîmpul de luptă, două sute de tunuri și toate stindardele (cu acvilă) în mîinile învingătorului. Priveam fețele deputaților; erau crispete de durere patriotică; stăteau nemișcați în băncile lor, asemenea senatorilor romani".

Protestară în unanimitate cînd, la ora unu dimineața, Jules Favre urcă la tribună și citi o moțiune semnată de 27 deputați care, la anunțul dezastrului, propuseră destrămarea Imperiului...

Duminică, 4 septembrie, prima zi a celei de-a treia Republici. La Bouillon este o zi luminoasă și însorită.

Încă de la șase dimineața, împăratul se desparte de acei care nu-l vor mai însoți mai departe, apoi îl primește pe generalul belgian Chazal, însărcinat de regele Leopold să-l întovărășască pe teritoriul belgian. La ora șapte împăratul ia loc în trăsură pusă la dispoziție.

Vînători belgieni călare preced cortegiul care se îndreaptă la pas, către dealul de la Noire-Fontaine. La răscrucea de la Menu-Chenet se cotește spre dreapta — un drum plin de urcușuri și coborîșuri — către Libramont. „Napoleon era palid, va scrie un martor, cu trăsăturile destul de obosite, privirea voalată; totuși, nimic nu trăda în privirea lui conștiința grandioasei sale de-

căderi, iar când răspunse salutul pe care îl adresară în timp ce caii urcau încet coasta, o făcu cu ușurință și naturalitatea care se puteau observa la suveran pe vremea când traversa bulevardele Capitalei sale".

... Generalii se așază într-o trăsură care venea în spatele landoului imperial. În curând, sînt depășite furgoanele cu bagaje — care plecaseră cu o oră și ceva înainte — și se ajunge, cu puțin înainte de ora unsprezece, la Recoyne, doi kilometri înainte de Libramont. Dejunul se servește la hanul Oliver.

Înainte de prînz, împăratul trece în revistă o companie de infanterie care-i prezintă onorul. După masă, deoarece orarul nu este încă depășit, generalul Chazal propune împăratului să-i arate tunurile prusace „Wahrendorff”, care se încarcă prin chiulăsa și care se află în dotarea unei baterii din vecinătate. Vechi artilerist, Napoleon acceptă și vizita îi dă prilejul să suspine către suita sa:

— Iată domnilor, tunul care ne-a învins!

La Libramont, trenul special — alcătuit din vagonul-salon folosit în mod normal de către contele de Flandra — este în întârziere. Împăratul străbate agitat peronul, însoțit de ofițerii săi și de domnul de Berselle, membru al Legației Franței la Bruxelles.

Uneori își aruncă privirea pe două ziare belgiene care i-au fost înmînate. „Săraca Franță, scrie unul din ele, iată prăpastia în care te-a împins cel de-al doilea Imperiu”. În imensitatea tristeții în care se află, i se oferă o bucurie. Îi este înmînată o telegramă din partea preceptorului prințului moștenitor: „Prințul se află la Maubeuge, așteptînd ordinea tatălui său”. Ludovic este deci salvat! Dar împărăteasa?

O nouă noapte de insomnie

În fine, trenul special alcătuit din șase vagoane trage în fața peronului. Cîteva minute mai târziu, convoiul se pune în mișcare în direcția Liège. Locuitorii localităților Saint-Hubert, Grupont, For-

rières, se înghesuie pe peronele micuțelor gări, dar curiozitatea nu le este satisfăcută. La Jemelle, trenul se oprește să ia apă. Pe peron se află un bărbat: este prințul Pierre Bonaparte, care s-a stabilit, pentru un timp, la Rochefort și a venit să-și salute vărul. Trimisul ziarului **L'Indépendant belge** afirmă că prințul a izbucnit în hohote de plîns — ceea ce motivează expedierea, a doua zi, la ziar, de către Pierre Bonaparte, a următoarei dezmințiri violente: „Hohotele prințului Pierre nu există decît în imaginația corespondentului dv. Nu am nevoie să fac publice impresiile mele; las suspinele în seama femeuștelor și a celor de-o seamă cu ele”.

Trenul trece prin valea Ourthe, pe la Marche-la-Famenne ajungînd la ora 15.10 la Liège.

Pe peron se află lume puțină. „Toți cei de față, scria **L'Indépendant belge** se înghesuiau în întîmpinarea vagonului ocupat de prizonier. Chipul lui Napoleon era acoperit de jaluzeaua compartimentului, dar, dîndu-și seama de interesul manifestat de public, și ghicindu-i dorința, nu întîrzie de a i-o satisface, dînd la o parte perdeaua care-i ascundea chipul. S-a lăsat văzută, fără însă a-i privi pe cei ce-l contemplau. Impresiile lăstate de această apariție asupra persoanelor de față sînt dintre cele mai diverse: «Totuși arată bine», zise unul. Un altul fu izbit de calmul său și constată că fuma ca întotdeauna. După un al treilea, trăsăturile îmbătrînite, privirea inexpressivă, paloarea sa, toate trădau o mare oboseală și o enervare fără margini. Asistența păstră o tăcere adîncă în fața lui Napoleon. În clipa plecării, bărbații și-au descoperit capetele”.

Ziaristul ne ascunde un incident care era pe cale să se producă: un tren german venit din Franța staționa în gară. Cu mari eforturi s-a putut împiedica manifestarea de dispreț a celor din tren față de suveran.

Trenul împăratului pornește din nou la 16.10. În speranța că va putea primi mai ușor vești din Paris, împăratul cere să innopteze și o a doua noap-

te pe teritoriul neutru. Generalul Chazal acceptă și reține vreo 20 camere la Hotelul Căilor Ferate de la Verviers, al cărui proprietar — Ludovic Resonnet — nu a fost prevenit de identitatea călătorilor.

Douăzeci de minute mai târziu — doar 30 kilometri departe Liègeul de Verviers — trenul se oprește în micuța gară. Împăratul coboară îndreptîndu-se cu pași repezi către ieșire. Există două trăsuri mai arătoase dar... birjarii, care nu se lasă intimidați de generali, refuză să-l lase pe împărat să se urce. Acesta trebuie să se mulțumească cu o birjă sărăcăcioasă care, zgîlțindu-se din toate încheieturile, parcurge scurtul traseu ce desparte gara de hotel.

Împăratul se cufundă în lectura ziarelor dar nu află nimic. La ora șase se servește cina. Napoleon stă între doi străini: generalul de Boyen și generalul Chazal.

La 20.30 surghiunitul se retrage în camera sa — la numărul 2. Își petrece cea mai mare parte a nopții dictînd o relatare a bătăliei de la Sedan. Chazal acceptă să transmită ziarului **Times** textul. Ar putea, oare, ca această publicație să „provoace un reviriment al opiniei publice franceze în favoarea cauzei sale?”

Începe o nouă noapte de insomnie. Aceeai nelișițit îl ține treaz: ce s-a petrecut la Tuileries în această duminică dimineată? Imediat după-amiază, Ludovic-Napoleon expediază o telegramă de la Libramont la Paris întrebînd dacă se accepta transmiterea de scrisori oficiale pe adresa împărătesei. „Nu” răspunse operatorul. Napoleon întrebă cu teamă: „Deci Palatul este invadat?” Pe un ton tăios, răspunsul fusese tot negativ...

La Paris, în ziua de 4 septembrie, răcoala izbucnise încă din zori. În 40 ani era cea de-a treia revoluție! Dar de data aceasta, fuseseră de ajuns numai cîteva ore ca strada să devină stăpîna Capitalei.

Cuvînt introductiv, selecție, traducere și note
Nadia PANDREA-CUTCUTACHE

Ca și în anii precedenți, sfârșitul lui 1977 a adus, în redacția noastră, un impresionant număr de scrisori prin care cititori din țară și străinătate au ținut să adreseze, în cuvinte emoționante prin sinceritate și căldură, urările lor de LA MULȚI ANI! Magazinului istoric și colaboratorilor săi, exprimirându-și și cu acest prilej fidelitatea și prețuirea față de revistă.

Împreună cu mulțumirile noastre călduroase, le răspundem tuturor prin asigurarea că și în 1978 ne vom strădui să fim la înălțimea exigențelor cititorilor noștri.

„SPERĂM A IEȘI CU INDEPENDENȚA DEFINITIVĂ...”

GEORGE AURELIU COCORĂSCU, din București, ne trimite o scrisoare, înedită, a lui Grigore Capșa (1841-1902, senator și președinte al Camerei de comerț), evocând atmosfera ce domnea în capitala țării în vara fierbințe a anului 1877. Redăm documentul în transcriere după normele ortografice de astăzi:

„Ioane,

„Fîndcă anul acesta din cauza evenimentelor care se petrec pe aici și pe care tu le cunoști foarte bine de prin jurnale, eu nu cred că voi putea merge la Paris, cu toate că am trebuințe foarte însemnate; de aceea vii a te instala printr-aceasta că dacă ești hotărât a te întoarce în țară vino acum îndată de-ți convine iarăși la mine, fiind sigur de îndeplinirea dorințelor tale.

Iar dacă vrei mai târziu a-mi scrie ceva nu te jena te rog, arată-mi tot ce dorești și nu pierde ocazia care crezi că-ți va fi cea mai favorabilă.

Pe aici pe la noi s-au petrecut lucruri foarte importante de cînd aști plecat voi; acum însă sînt cu totul extraordinare; să vezi pe marele împărat al Rusiei plimbîndu-se pe străzile noastre, prințul Milan al Serbiei, toți marii duci al Rusiei și altele o sumă de personaje mari din toată Europa care vin în diferite misiuni aici, cu ocazia regelului.

Săptămîna aceasta am avut mai multe recepțiuni ale marelui prinț Gortchakov (Gorcsakov — n.r.), adică de jurnuri, prinzuri și o soare.

Împăratului i-am vîndut mai multe lucruri în timpul șederii lui la Ploiești și la București.

Prăvălia mea a fost și este totdeauna înaintea tuturor celorlalte.

Cît despre iubita noastră patrie, sperăm a ieși cu independența definitivă și să scăpați de tributul ce plină acum îl plăteam sălbaticilor de turci.

Grație guvernului actual, pînă acum ne-am strecurat foarte bine în chestiunea Orientului și prin o mie și una de face [face — n.r.] prin care am trecut de vreo 5 luni încoace.

Ostirea noastră acum este vie, mîndră și gata a trece Dunărea și a da piept cu tiranul care de atîta timp ne bîntuie și credem și speră tot românul că rezultatul va fi un Memoriu plin de victorie nemuritoare.

La revedere, al tău binevoitor,

Gr. Capșa.

Bunevoînțele mele colegilor tăi”.

BUCUREȘTI, DECEMBRIE 1929

DRAGOMIR T. STOENESCU, din București, ne trimite relatarea unei demonstrații muncitorești din Capitală, din ziua de 22 decembrie 1929, reproducă din ziarul Omul liber (an I, nr. 30, 25 decembrie 1929). „Duminică dimineață un număr de aproximativ o sută de comunisti au voit să țină o întrunire în sala Locomotivă.

Politia prinzînd de veste a interzis proprietarului de a le deschide sala. Comunistii văzînd că nu pot intra în sală, cu toate protestările, au început întrunirea în curtea clădirii. S-au ținut aici câteva discursuri, după care au plecat în corpore să manifesteze pe Calea Griviței.

Pînă la Gara de Nord nu s-a întîmplat nimic. Manifestanții erau urmăriti de cîteva comisari și agenți de politie, cînd în fața Gării de Nord s-au întîlnit cu un pluton de jandarmi sub comanda unui ofițer, care au încercat să-l risipească — s-a produs cu această ocazie o învîlmășeală și au fost arestați 40 de manifestanți.

Încercuți de jandarmi și agenți, comunistii au mers pînă în Piața Mătache Măcelaru, cînd au vrut din nou să se opună arestării, unul din ei vrînd să vorbească.

Politia și jandarmeria au sult atunci cu forța pe manifestanți într-un autobuz de piață, transportîndu-i la prefectura de politie.

În timpul manifestației pe Calea Griviței, comunistii au cîntat Internaționala și strigătele de «Jos războiul», «Trăiască Internaționala» au constituit delictul grave ale manifestației”.

O FAMILIE DE MARINARI ȘI PASIUNEA PENTRU NICOLAE BĂLCESCU

Răspunzînd interesului exprimat de mulți cititori care, ați prin scrisori citi și telefonice ne-au solicitat date biografice suplimentare și fotografia autorului articolului Bălcescu la Palermo (nr. 11/1977), reproducem fragmentul din scrisoarea corespondentului nostru constantinean în care își face o succintă autobiografie. Însoțim aceste rînduri și de fotografia autorului lor.

„Sînt născut în cartierul Bădalan din Galați, în anul 1922, luna mai, ziua 18, dintr-o familie modestă de muncitori, tatăl fiind brutar iar mama casnică. Pînă la vîrstă de 14 ani am copilărit pe malurile bătrînului Danubiu. După zburdălnicia acelor ani și pus în față cu cerințele zilei de mîine, de la acea vîrstă am încercat mai multe meserii: ajutor de șofer, ucenic la cîrmărie și brutărie, apoi muncitor docher, trudind de dimineață pînă seara tirziu pentru a-mi câștiga existența și a veni în ajutorul familiei numeroase. Ca tînar oștas am luptat în primele rînduri pe Frontul din Apus, primind medalia «Eliberarea de sub jugul fascist» și însigna «Veteran

din războiul antifascist”. După lăsarea la vatră, în 1946, am lucrat la mai multe întreprinderi din Constanța. În anul 1956 mi s-a realizat una din cele mai mari dorințe ale vieții, îmbarcîndu-mă pe prima navă a flotei noastre comerciale, motonava «Trănsilvania». La bordul ei, am îndeplinit mai multe funcții, de la auxiliar și pînă la ofițer întendent de bord, în 1959, an cînd mi-am terminat și studiile. Sînt membru P.C.R. și membru al cenacului literar «Ovidius» din Constanța. Sînt căsătorit și am un băiat și două fete. Băiatul este căpitan în cadrul flotei «Navrom», iar fetele sînt căsătorite tot cu ofițeri de marină comercială. Sîntem, deci, o familie în întregime de marinari”.

LA CENTENARUL INDEPENDENȚEI

Cetădeanul IOSEF MARCU, din Tel Aviv, în vârstă de 76 ani, originar din România, ne-a trimis câteva gânduri prilejuate de aniversarea Centenarului Independenței de stat din care reținem: „Distanțele geografice nu sterg trecutul, nu rup legăturile sufletești, nu anulează sentimentele. E suficient un eveniment ca nostalgia să readucă tot ce ne leagă de locurile în care am văzut lumina soarelui. Un asemenea eveniment este împlinirea unui veac de cînd dorobanții și căciularii muntenii și moldovenii s-au așezat în luptele de la Plevna, Grivița și alte locuri pentru cucerirea independenței patriei. Am revăzut apoi în mine cînd România s-a alăturat puterilor Antantei, în războiul din 1916-1918, pentru reîntregirea statului român”.

60 DIN 180

Colonelul (*) DUMITRU VASILIU, din Roman, raportează astfel la luptele din primul cîț și din al doilea război mondial, ne trimite o relatare a unor momente dramatice din prima și, respectiv, a doua conflagrație. Refinem din însemnările din vara lui 1917: „Între 1 și 15 august 1917, luptele la care am luat parte au fost atât de violente încît, din cei 180 oameni ce-i aveam în companie, mai rămăseseră numai 60. Timp de două săptămîni, trupa și eu mine, singurul ofițer existent în companie, n-a scos încălămîntea din picioare și nici n-a avut posibilitatea să se spele pe față. Hrana ajungea foarte greu pînă la încheiul, unde ne aflam. În aceste împrejurări grele, n-am găsit nici un soldat care să-și arate nemulțumirea sau să încerce să dezerteze”.

Autorul însemnărilor era pe atunci sublocotenent și comanda o companie în cadrul Regimentului de marș al Diviziei 7.

JERTFELE CERCETAȘILOR

Pe marginea articolului Pagini din Jurnalul Ecaterinei Teodorescu (nr. 8/1977), prof. MARIN BENGHIȘ, din București, ne trimite o notă referitoare la unele fapte de vitejie săvîrșite de cercetași în primul război mondial, din care reținem: „La podul pe pe Jiu, au căzut 9 cercetași din Gorj; în timpul retragerii, 1 cercetaș a fost omorît în Capitală, iar 8 la Căldărași. Cercetașul V. Ghiță, căzut la Siret i s-a ridicat un monument la Gheci. Donciu, care însoțea un tren cu răniți a murit în timpul unui atac al aviației germane; i s-a ridicat un monument în stația Barboși-Galați. Cercetașul Cristescu a fost luat prizonier de germani, apoi a trecut la francezi, luptînd la Verdun, unde a fost rănit și decorat. Bivoleanu Gheorghe din Regimentul 37 infanterie Botoșani s-a strecurat în linile inamicului, capturînd printre altele harta de front a unui ofițer; a fost distins cu «Virtutea militară»”.

GEORGE SAU MARCU CRIȘAN?

V.I. OPRÎȘU, din Deva, consultînd mai multe lucrări referitoare la marea răscoală a țărănilor români din 1904, ne mărturisează că pe Crișan, unul din conducătorii răscoalei, alături de Horea și Cloșca, l-a înfrînt menționat cînd cu prenumele de Gheorghe (George sau Giurgiu) cînd cu cel de Marcu. „Cum se numea în realitate Crișan?” ne întreabă corespondentul nostru.

Lucrările de referință consultate de noi menționează forma Marcu Giurgiu Crișan, așa cum apare, de altfel, și în două recente lucrări, respectiv C.C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, Istoria românilor, București, 1975 și N. Edroiu, Răsăritul european al răscoalei lui Horea, Cluj-Napoca, 1976.

EXPLICAȚII LA... EXPLICAȚII

„În articolul Proiectul de constituție a «cărmărușilor moldoveni» (nr. 10/1977) s-au strecurat câteva greșeli”, ne scrie TRAIAN PICINCU, din București, arîndu-ne totodată care sînt acestea, și anume: Înalț Devlet însemnă înalta Poartă, și nu Guvernul otoman, cum a apărut în

revistă; alisveris — comerț, și nu interese; în cîț spînzură — depinde, și nu în ce privește; volnic, volnicie — liber, libertate, nu autorizație; cînur — funcții; arzu-mahzar (sau arzmahzar) înseamnă petiție colectivă, memoriu, raport colectiv, și nu firman, cum a apărut precizarea din text.

Comentatorul științific al documentului respectiv, dr. Dan Berindei răspunde: „Observațiile cititorului dv. sînt în parte îndreptate. Arzmahzarul este într-adevăr raport colectiv. De asemenea înaltul Devlet este înalta Poartă, dar în fapt aceasta se confundă cu Guvernul otoman, expresie utilizată în articol. Celelalte explicații, la care se referă corespondentul dv., au fost formulate avîndu-se în vedere contextul respectiv”.

„FONDATORUL” ABIA SE NĂSCUDE...

Într-o notă pe marginea interviului acordat revistei noastre de prof. Daniel J. Boorstin, directorul Bibliotecii Congresului S.U.A. (nr. 7/1977), prof. emerit dr. CONSTANTIN SIMIONESCU, din București, ne atrage atenția că, în mod corect, se scrie Smithsonian Institutions și nu Institution, cum a apărut în revistă. Totodată, corespondentul nostru fine neapărat să precizeze că renumitul așezămînt științific, purtînd numele lui James Smithsonian, a fost întemeiat în 1765.

De două ori inexact: mai înfi, pentru că Institutul Smithsonian, chiar dacă reunește un complex de așezămînte, este o singură instituție, de unde și titlul său, la singular în limba engleză, și nu plural, cum crede cititorul nostru.

Si, apoi, Smithsonian Institution nu putea fi fondat în 1765 deoarece, în acel an, James Smithsonian (1766-1829) abia se născuse, sic! — cum ar scrie corespondentul nostru. Celebra instituție a fost înființată mult mai tîrziu, printr-o hotărîre a Congresului S.U.A., din 10 august 1846.

Dacă așa stau lucrurile cu precizările... imprecise, reținem în schimb informația că „în periodicele Smithsonian Report, nr. 1 827, din 1903 (Washington, 1904) Emil Racoviță, fondatorul speologiei și-a publicat lucrarea Un rezumat al observațiilor generale asupra scufundării și mișcărilor balenelor, rezultat al cercetărilor întreprinse de el în timpul vestitelor expediții antartice a vasului «Belgica» (1897-1899)”.

TREI ORAȘE

IOSIF GHERCEA, din Timișoara, ne sugerează să precizăm, referitor la articolul Iosif Man — un cititor maramureșean (nr. 7/1977), că denumirile Kassa, Leőse și Pozsony consemnate în articolul respectiv sînt toate nume ale actualelor orașe Kosice, Leova și Bratislava din Republica Socialistă Cehoslovacă.

Precizare pe care o și facem.

RECTIFICARE TÎRZIE

„Rectificînd colecția revistei, am văzut în nr. 8/1967, p. 26, că este indicat anul 1861 ca fiind al nașterii lui Petre Andrei. Nu cumva este o eroare de tipar?” ne întreabă IOAN MERCIOIU, din Tg. Jiu.

Desigur, Cunoștințele noastre cu privire la nașterea lui Petre Andrei sînt corecte și om politic român s-a născut în 1891, rectificare pe care o facem chiar de la publicarea articolului respectiv au trecut zece ani. Atenția și pasunea cu care sîntem cîntă — chiar la alți ani de la apariție — sînt dovada eloquentă a interesului mereu viu pentru istorie și adevăr în rîndul mîtișoanelor noastre de cititori.

NU LA NOI

ELENA PETRESCU, din Brașov, TEODOR DUMITRAȘCU, din Timișoara, ST. IOAN, din com. Margina, jud. Suceava: lucrările prezentate în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție nu le puteți procura adresându-vă nouă (care nu ne ocupăm cu comerțul de carte), ci Librăriei „Carlea prin poartă”, str. sergent Nufu Ioan, nr. 8-12, sector 6, București.

Nicolae MINEI

CONTENTS (Romanian History) December 7-9, 1977. The National Conference of the Romanian Communist Party • The Decision of the Plenary Meeting of the Romanian Communist Party's Central Committee on the Anniversary of 2 050 Years since the Creation of the First Independent and Centralized Dacian State • **P. ALEXANDRESCU** Herodotus's Journey to the Black Sea • **I. BARNEA** The Dacian Standard on the Arch of Triumph of Galerius? • **V. BOLOGA** Viseu, Iza, Vaser — Rivers with Thracian-Dacian Names • **M. MALITA** and **I. URSU** The Echo of the Struggle for the Union of the Principalities in Great Britain • **S.S. GOROVEI** and **N. CONSTANTINESCU** Princely Courts and Residences • Documents on the 1848 Revolution • In memoriam — **Constantin C. Giurescu** (1901-1977) • **S. PASCU** The Struggle of the Romanians of Transylvania for Union • **C. POPIȘTEANU** An Interview with Lello Basso • **MARTHA BIBESCU** March 1939, Political Diary

SOMMAIRE (Histoire roumaine) 7-9 décembre 1977. La Conférence Nationale du Parti Communiste Roumain • La décision de la séance plénière du Comité Central du Parti Communiste Roumain concernant l'anniversaire de 2 050 ans depuis la création du premier état dace centralisé et indépendant • **P. ALEXANDRESCU** Le voyage de Hérodote à la Mer Noire • **I. BARNEA** L'étendard des Daces sur l'Arc de triomphe de Galère? • **V. BOLOGA** Viseu, Iza, Vaser — rivières aux noms thraco-daces • **M. MALITA** et **I. URSU** L'écho de la lutte pour l'union des Principautés en Grande Bretagne • **S.S. GOROVEI** et **N. CONSTANTINESCU** Cours et résidences princières • Documents sur la révolution de 1848 • In memoriam — **Constantin C. Giurescu** (1901-1977) • **S. PASCU** La lutte des Roumains de Transylvanie pour l'Union • **C. POPIȘTEANU** Interview avec Lello Basso • **MARTHA BIBESCU** Mars 1939, Journal politique

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) 7-9 декабря 1977-ого г. Национальная Конференция Румынской Коммунистической Партии • Решение пленума Центрального Комитета Румынской Коммунистической Партии относительно годовщины 2 050-ых лет от создания первого централизованного и независимого дачийского государства • **П. АЛЕКСАНДРЕСКУ** Путешествие Геродота в Черном Море • **И. БАРНЯ** Флаг дачийцев на Триумфальной арке императора Галерия? • **В. БОЛОГА** Висеу, Иза, Васер — реки с фракийско-дакийскими именами • **М. МАЛИЦА**, **И. УРСУ** Отзвук борьбы за воссоединение Румынских княжеств в Византийских III. С. ГОРОВЕИ, **Н. КОНСТАНТИНЕСКУ** Господение двора и резиденции Революции 1848-ого г. в документах • В памяти — **Константин К. Джуреску** (1901-1977) • **Ш. ПАСКУ** Борьба румынов из Трансильвании за Воссоединение • **К. ПОПИШТИНУ** Интервью с Лелло Бассо • **МАРТА БИБЕСКУ** Март 1939-ого г. Политический дневник

INHALT (Rumänische Geschichte) 7-9 Dezember 1977: Nationalkonferenz der Rumänischen Kommunistischen Partei • Beschluss des Zentralkomitees der Rumänischen Kommunistischen Partei, hinsichtlich des 2 050. Jahrestages der Schaffung des ersten zentralisierten, unabhängigen Dakerstaates • **P. ALEXANDRESCU** Herodots Fahrt ans Schwarze Meer • **I. BARNEA** Wehte der Dakerbanner auf dem Triumphbogen des Galerius? • **V. BOLOGA** Viseu, Iza, Vaser — Flüsse mit thrako-dakischen Namen • **M. MALITA**, **I. URSU** Der Widerhall in Grossbritannien der Schlacht zur Vereinigung der Fürstentümer • **S.S. GOROVEI**, **N. CONSTANTINESCU** Höfe und Fürstentümer • Die Revolution von 1848 in Dokumenten • Zum Angedenken — **Constantin C. Giurescu** (1901-1977) • **S. PASCU** Der Kampf der Rumänen Transylvaniens zur Vereinigung • **C. POPIȘTEANU** Interview mit Lello Basso • **MARTHA BIBESCU** März 1939. Politisches Tagebuch

SUMARIO (Historia rumană) 7-9 de diciembre de 1977: labores de la Conferencia Nacional del Partido Comunista Rumano • La decisión del pleno del Comité Central del Partido Comunista Rumano con vistas al 2 050 aniversario de la creación del primer Estado dacio centralizado e independiente • **P. ALEXANDRESCU** El viaje del antiguo historiador griego Herodoto al Mar Negro • **I. BARNEA** Es el estandarte de los dacios el que está cincelado sobre el Arco de Triunfo del emperador romano Galerio? • **V. BOLOGA** Viseu, Iza, Vaser — ríos de nombres traco-dacios • **M. MALITA**, **I. URSU** El eco despertado en Gran Bretaña por la lucha por la unión de los Principados Rumanos • **S.S. GOROVEI**, **N. CONSTANTINESCU** Cortes y residencias principescas • La revolución de 1848 reflejada en documentos • In memoriam — **Constantin C. Giurescu** (1901-1977) • **S. PASCU** La lucha por la unión del país librada por los rumanos de la región de Transilvania • **C. POPIȘTEANU** Interviu a Lello Basso • **MARTHA BIBESCU** Marzo de 1939. Diario político

ABONEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

